

ANUARIO DEL SEMINARIO DE FILOLOGÍA
VASCA «JULIO DE URQUIJO»

International Journal of Basque Linguistics and Philology

LIII (1-2)

2019 [2021]

Gipuzkoako Foru Aldundia
Diputación Foral de Gipuzkoa

Universidad
del País Vasco

Euskal Herriko
Unibertsitatea

Pedro José Aldazabalen euskal testuak: edizioa eta filologia-gaiak¹ *The Basque texts by Pedro José Aldazabal: Edition and philological issues*

Eneko Zuloaga San Román

Universidad del País Vasco/Euskal Herriko Unibertsitatea (UPV/EHU)

ABSTRACT: In this paper I present a critical edition of the Basque texts found in the books published by Pedro José Aldazabal. Apart from the critical edition of the texts, I analyse the authorship of the verses published in honor of the virgin of Itziar in *Euskal Erria* (1887) and *ConTAV* (Sarasola 1983). Even though they were dated in the 17th century, I defend that they were actually written by Aldazabal. Aldazabal's novena was republished in the 19th century by Gorostegi, who introduced some linguistic changes. I also present a comparative study of both texts, as it may be interesting to understand the evolution of the literary Guipuzcoan and writers' linguistic choices in the 18th and 19th centuries.

KEYWORDS: Philology, First Modern Basque, Pedro José Aldazabal, literary Guipuzcoan.

LABURPENA: *Lan honetan Pedro José Aldazabal idazle gipuzkoarraren euskal lanen edizio kritikoa aurkezten da: hala Aldazabalek berak idatzitako testuena nola bestek idatzi eta Aldazabalek bere lanetan jasotakoena. Testu horien edizio kritikoa aurkezteaz gain, Euskal Erria aldizkarian (1887) eta ConTAVen (Sarasola 1983) XVII. mendekotzat joaz argitaratutako Itziariko Ama Birjinaren omenezko koplak-egiazki Aldazabalena dela defendatzen da; bestalde, Aldazabalen bederatzizurrena XIX. mendean berrargitaratu zuen Gorostegik, hizkerako bainbat ezaugarri eraldatuta: bi testuen arteko alderaketa ere aurkezten da, literatur gipuzkeraren bilakabidea eta XVIII.-XIX. mendean amaierako hautu linguistikoak hobeto ezagutzeko lagungarri izan daitekeelakoan.*

HITZ GAKOAK: *Filologia, Lehen Euskara Modernoa, Pedro José Aldazabal, literatur gipuzkera.*

---

¹ Lan honek MINECOK finantzaturako «*Monumenta Linguae Vasconum* (V): periodización y cronología» (kodea: FFI2016-76032-P) ikerketa-proiektuaren eta Eusko Jaurlaritzaren «Historia de la lengua vasca y lingüística histórico-comparada» (HMLV-LHC) [IT1344-19] ikerketa-talde kontsolidatuaren babesa izan du. Bihoazkie nire eskerrak lan honen zenbait puntu argitzen lagundu didatenei, Joseba A. Lakarra, Borja Ariztimuño, Olatz Leturiaga eta Dorota Krajewskari. Esan barik doa arestikoez ez dutela zertan bat etorri hemen azaltzen diren irakurketa eta proposamenekin, eta egon litezkeen akatsak nireak besterik ez direla.

* **Harremanetan jartzeko / Corresponding author:** Eneko Zuloaga San Román. Hizkuntzalaritza eta Euskal Ikasketak Saila. Letren Fakultatea (UPV/EHU). Unibertsitateko ibilbidea, 5 (01006 Vitoria-Gasteiz) – eneko.zuloaga@ehu.eus

Nola aipatu / How to cite: Zuloaga San Román, Eneko (2021). «Pedro José Aldazabalen euskal testuak: Edizioa eta filologia-gaiak». ASJU, 53 (1-2), 361-445. (https://doi.org/10.1387/asju.22418).

Jasoa/Received: 2020-09-23; Onartua/Accepted: 2020-11-02.

ISSN 0582-6152 - eISSN 2444-2992 / © 2021 (UPV/EHU) «Julio Urkixo» Euskal Filologia Institutu-Mintegia

Lan hau Creative Commons Aitortu-EzKomerziala-LanEratorririkGabe 4.0 Nazioartekoa lizentzia baten mende dago

1. Sarrera

Euskararen corpus historikoa bereziki zabala izan ez arren, oraindik ere bada langairik filologiaren esparruan. Izan ere, ugari dira, eta ez beti bigarren edo hirugarren mailakoak, hala edizio txukunak behar dituzten testu klasikoak nola berrikusi eta argitu beharreko arazo filologikoak. Bada, lan honek ekarpena egin nahi dio Lehen Euskara Modernoaren (Lakarra 1997) ezagutzari eta, zehatzago, Gipuzkoako XVIII. mendeko testuen corpusari.

Deba aldeko testuak aztertu direnean, oro har garai arkaiko eta zaharrekoek erakarri dute arreta, hala nola Milia Lasturkoren erezak, Sasiolaren olerkiek edo Debako XVI. mendeko serora baten gutunak. Garai modernoagoetako iturriak, aldiz, ez dira hainbeste erabili eta, kasuren batean, ezagutu: dakidala, Itziarko Ama Birjinaren omenezko koplak ez dira berraztertu Sarasolak (1983) editatu zituenetik, Arakistainen *Eranskina* eta koplak-sortak gehiago ustia daitezke ezaugarri linguistikoei zein ikuspegi dialektologikoari dagokienez, Angela Txakartegi mutrikuarraren 1775eko gutun bat oraintsu ezagutarazi da (Santazilia 2020 [2015]), Oikiako dotrinen datazioaz eta egiletzaz oraintsu eman dira argibide zehatzagoak (Segurola 2013), eta Pedro José Aldazabalen testuak gutxi aipatu eta ezagutu dira, oro har.

Lan honek, hain zuzen, Aldazabalen lanak ditu ardatz: XVIII. mendeko idazlea izan zen Aldazabal, Lehen Euskara Modernoko idazlea, bete-betean: Larramendi aipatu eta erabili zuen, eta euskarazko testuetan agertzen den hizkera landua da; besteren testuak zuzendu eta eguneratu zituen, eta garaiko ezaugarri dialektalen artean hautuak egin zituen, zenbait puntutan lokalismoak gainditu eta Gipuzkoan nagusitutako ikuspegi linguistiko supralokalarekin bat egin nahian (ikus Zuloaga 2020: 652). Halaber, hitzen banaketa zenbaitek joera etimologiazalea islatzen dute; zenbait toponimo eta berbaren etimologia azaltzean agertzen den zaletasuna ere agerikoa da, bestalde.

Gaztelaniaz eta euskaraz idatzi zuen Aldazabalek, besteak beste Itziarko Ama Birjina omendu eta goraiatzeko, eta Aldazabalen lan argitaratu ezagun guztiak aztertuta, zenbait ekarpen egiteko aukera izan dut. Lehenik, Arakistainen eta Aldazabalen arteko harremanaz eta material idatzien transferentziaz gehiago jakiteko. Bigarrenik, Sarasolak (1983) emandako Itziarko Ama Birjinaren omenezko koplak-sortze-garaia eta egiletza berrikusteko, eta bestelako proposamena finkatzeko, Aldazabali egotziz. Hirugarrenik, Aldazabalen erdal lanetan agertzen diren euskal testuak eta Aldazabalek lehenengoz 1768an argitaratutako eta 1790ean berrargitaratutako euskal lan bat irakurri eta editatzeko.

Gai horiek guztiak jasotzen dira lan honetan: § 2 atalean Aldazabalen biografiari eta lanei buruzko datuak aurkezten dira. § 3 atalean Aldazabalen 1767-1769ko erdal lan batean agertzen diren euskal testuen edizioa ematen da eta filologiari dagozkion zenbait gai lantzen dira: § 3.1 azpitalean Arakistainen koplak-sorta bat, § 3.2-n Sarasolak (1983) emandako koplak-sortari buruzko proposamena eta edizioa, § 3.3-n Gipuzkoako koplak zahar bat eta § 3.4-n Aldazabalek eginiko zenbait proposamen etimologiko. § 4 atalak, bestalde, Aldazabalen *Ama Virginia santissima Yciarcuaren bederatzi urrena* liburuaren 1790eko edizioaren (ezagutzen den bakarra) berri dakar (§ 4.1), bai eta edizioa (§ 4.2) eta pasarte ilunei eta hizkerari buruzko oharra (§ 4.3) ere, amaierako hiztegiarekin batera (§ 4.4). § 5 atalean Aldazabalen bederatzizurrenaren eta Gorostegik XIX. mendean *Euskal Erria* aldizkarian berrargitaratutako be-

ronen bertsioaren alderaketa egiten da, eta § 6-k azken hitza dakar. § I., § II., § III., § IV. eranskinetan, bestalde, Aldazabalen lanetako euskal testuen faksimileak ematen dira, bai eta Gorostegiren argitalpenaren faksimilea ere.

Lan honetan aurkezten diren edizioak egiteko, ikuspegi kritikoa baliatu da eta jatorrizko testua ahal bezainbeste errespetatzeko helburuari eutsi zaio. Zehazki, honako irizpide orokor hauek baliatu dira:

- Jatorrizko orrialdeak eta bertso-lerroak zenbakitu dira. Orrialdeak zenbaki-tzeko, < > ikurrak erabili dira.
- Jatorrizko orrialdeen barrenean agertzen ziren deiak ezabatu dira.
- Hitzen banaketari dagokionez, hitz konposatuaren kasuan banaketa bere horretan uztea izan da irizpide orokorra, agerikoa baita idazleak nahita egin zituzela bereizketa batzuk, hitzaren osagaiak agerianago uzteko edo. Irizpide bera erabili da postposizioekin.
- Izen bereziak zeuden bezala utzi dira.
- Laburdurak garatu dira.
- Ortotipografia-gaiak egungo arauen arabera eman dira: puntuazioa, letra larri eta xehean banaketa, letra etzanean erabilera, etab.
- Aldaketa grafiko gutxi egin dira:
  - <v> bokalikoak → <u> bihurtu dira.
  - Jatorrizko <ʃ> luzeak → <s> bihurtu dira.
  - Jatorrizko <ge> eta <gi> → <gue> eta <gui> bihurtu dira hala zegokienean.
  - Aldazabalen *usus scribendia* aintzat hartuta, beronen testuetan afrikatu lepokaria <z>-z edo <c>-z adierazten den kasu bakanak erratatzen jo dira, eta <z> → <tz> eta <c> → <tc> aldatu dira.
- Letra bat falta zela uste izan denean [ ] artean gehitu da.
- Testuetan egindako bestelako zuzenketak testu bakoitzaren amaieran jaso dira.
- Gaztelaniazko izenburu eta pasarte guztiak CHARTA sareak edizio kritikoa-erako ezarritako irizpideen arabera eman dira.²

2. Pedro José Aldazabal Murgia

Pedro José Aldazabal Murgia Gipuzkoako ipar-mendebaleko jauntxo-leinu batean jaio zen. Hain zuzen, aldazabaltarren dorretxeak eremu hartako hainbat gunetan aurki daitezke, eta badirudi zaharrena Erdi Arokoa dela: Azkoitia eta Elgoibar arteko bidean dago, Azkarate gainetik oso hur. Bestalde, Lasturren ere bada XVIII. mendeko Aldazabal dorretxea, eta Deban Aldazabal-Murgia etxea³ dago, familiak XVIII. mendean bertan erositakoa.

² Interneten irakur daitezke: <https://www.redcharta.es/criterios-de-edicion/> [azken kontsultaren data: 2020/10/23].

³ Badirudi Aldazabal eta Murgia leinuek XVII. mendearen amaieran egin zutela bat: «[Murgia] también enlazó con los Aldazábal a finales del siglo XVII, formando el linaje de Aldazábal-Murguía, por el matrimonio de doña María Antonia de Arriola y Murguía, natural de Iciar, con don José de Aldazábal, natural de Azcoitia» (Atienza 1958: 626-627).

Pedro José Aldazabal Murgiaren jaiotza-data zehatza zalantza-iturri izan da, baina gaur egun auzia argiturik dago: 1728 aldera jaio zela proposatu zuen Alzolak (1970: 480), nahiz eta ez zuen bataio-agiria aurkitzerik izan Debako dokumentuen artean. Aldabaldetrecuk (1993: 11) erakutsi bezala, ordea, Aldazabal 1729ko ekainaren 29an jaio zen, ez Deban baina Zestoan, Antonio Aldazabal eta Josefa Arizaga guraso zituela.⁴ Hil, berriz, 1779ko otsailaren 12an hil zen, Deban.⁵

Elizgizona izan zen Pedro José Aldazabal: 1750-1751n hartu zituen ordenak eta 1753tik 1765era bitartean bikario-lanak egin zituen Debako eliza nagusian eta atxikietan; hain zuzen, hil artean Debako Santa María elizako presbitero benefiziatu izan zen (Aldabaldetrecu 1993: 12). Aldazabal Deban bertan hil zen, eta haren gorpua hiribilduko Santa Maria elizan dago lurperaturik. Beste alde batetik, eta garaiko bizitza soziokulturalari dagokionez, Euskalerraren Adiskideen Elkarteko kide izan zen. Hala zioen Guerrak (1924: 185): «Aristócrata por nacimiento, educación y trato, amante de la antigüedad y nada hurraño con las corrientes modernas, como afiliado que estaba a la Real Sociedad Bascongada de los Amigos del País, y era por ende Capellán nato de los *caballeritos de Azcoitia*».

Orotara hiru liburu argitaratu zituen Aldazabalek bizi zelarik, hirurak bere bizi-tzako azken urteetan:

- *Breve historia de la aparición del más luminoso astro y brillante estrella de la mar, la milagrosa imagen de María santísima de Iziar* (Martín Joseph de Rada, Iruñea, 1767-1769).
- *Ama Virgina santísima Yciarcuaren bederatzi urrena* ([s.n.] [s.l.], 1768).
- *Compendio heráldico. Arte de escudos de armas, según el método más arreglado del blasón* (Viuda de Martín Joseph de Rada, Iruñea, 1775).

Izenburuak islatzen duenez, hirugarrena heraldika-gaiei buruzkoa da, eta gerora ere hainbatetan aipatu eta zenbaitetan berrargitaratu da: Guerraren (1924: 185) arabera, «acertó a resumir, con discreción y tino, lo mejor que hasta entonces se había escrito sobre el asunto»; ikus xehetasun gehiago Esparza (2005-2006) lanean. Bestalde, Itziarko Ama Birjinari eskainiak edo hura omentzeko aitzakiarekin idatziak dira beste biak, eta horiek interesatzen zaizkit gehien lan honetan, bertan agertzen diren euskal testuak direla eta.

Harrerari eta ezagutzari dagokionez, ez dirudi Aldazabal bereziki ezaguna izan denik eta, hala izan bada, ez bide da bereziki garrantzitsutzat jo, leku gutxitan aipatu baita haren izena: Vinsonek (1891-1898) 1768ko liburuaren berri eman zuen, Guerrak (1924) Itziarko Ama Birjinaren omenezko bertso-sortak bildu zituen, eta Alzolak (1970) eta Aldabaldetrecuk (1993) zertzelada biografikoak laburtu zituzten. Onaindiak *Euskal literatura* obrako hirugarren liburukian jaso zuen Aldazabalen berri zehatzagoa (1974: 171-172); aldiz, ez dut debar idazleari buruzko aipurik aurkitu

⁴ Donostiako Elizbarrutiko Artxibo Historikoan ikus daiteke bataio-agiria (signatura: 3278/002-01, 71r). Informazioa Interneten kontsulta daiteke: <https://artxiboa.mendezmende.org/eu/> [azken kontsul-taren data: 2020/10/26].

⁵ Heriotza-agiria ere Donostiako Elizbarrutiko Artxibo historikoan dago (signatura: 1826/001-04, 333v). Informazioa Interneten kontsulta daiteke: <https://artxiboa.mendezmende.org/eu/> [azken kontsul-taren data: 2020/10/26].

Villasanteren *Historia de la literatura vascan* eta Mitxelenaen *Obras completas* bildumako izenen aurkibidean. *Euskararen historia* mardulean Urgellek (2018: 598) behin aipatzen du Aldazabalen 1768ko lana, 1766-1780 bitartean argitaratutako obra txikien artean.

3. Aldazabalen lanak: 1767-1769ko laneko euskal testuak

Aldazabalen 1767-1769ko liburuak izenburu luzea du, eta bere luzeran ondo laburbiltzen ditu zein diren liburuaren asmoa eta edukia, bai eta iturri nagusia ere. Hala dio: *Breve historia de la aparición del más luminoso astro y brillante estrella de la mar, la milagrosa imagen de María santísima de Iziar, singularísima protectora de los navegantes, con algunos de sus prodigios, sacados de los escritos que acerca de esta santísima imagen dexó a su muerte el Muy Reverendo Padre Fray Joseph de Jesus María y Araquistáin, provincial que fue de la provincia de S. Joaquín de los Descalzos del Carmen, difinidor G. por la de Indias y secretario del difinitorio, que con otras muchas noticias adquiridas da a luz pública Don Pedro Joseph de Aldazaval y Murguia, vicario propio y perpetuo que ha sido de las parroquiales de la real iglesia Santa María, la matriz y anexas, de la noble y leal villa Mont Real de Deva en la muy noble y muy leal provincia de Guipúzcoa.*

Gaur-gaurkoz, liburuaren hainbat ale aurki daitezke Euskal Herriko zein kanpoko biblioteketan, hala nola Euskaltzaindian,⁶ Deustuko Unibertsitatean,⁷ Bizkaiko Foru Agiritegian,⁸ Koldo Mitxelena Kulturunean (J. Urkixo funtsa),⁹ Nafarroako Unibertsitate Publikoan,¹⁰ Sancho el Sabio Fundazioan¹¹ eta Espainiako Biblioteka Nazionalan.¹²

Mende baten buruan liburuaren euskal bertsioa argitaratu zen, Vicente Aizpurrak laburtua eta zuzendua, eta Francisco María Gorostegik itzulia: zenbait atal *Euskal Erria* aldizkarian agertu ziren, eta obra osoa, liburu-formatuan, *Guizadiaren eta batez ere ichaz-guizonen izar eder eta laguntza benetacoa dan Ama Virgiña Iziar-coaren condairachoa* izenburupean atera zen (Francisco Mugerza, Tolosa, 1884).

Izenburuak argi dioenez, beraz, Itziarko Ama Birjinaren omenez idatzitako lana da Aldazabalena; zehazki, historia, gertakizun, sendatze, mirakulu eta debozio-gaiak azaltzen ditu. Argitalpen-datari dagokionez, aurkitu ditudan ale guztien azalean esaten da *Año de 1767*, baina data hori ez dator bat aurkitutako aleen hasierako zentsura-lizentzietan agertzen direnekin: 1768ko urtarrilaren 13a (25. or.), 1768ko urtarrilaren 16a (26. or.), 1768ko otsailaren 29a (28. or.) eta are 1769ko apirilaren 14a (29. or.) eta 1769ko apirilaren 12a (30. or.) aipatzen dira horietan. Baliteke, beraz, Aldazabalek 1767an idazten amaitutako lana egiazki ez 1767an baina apur bat geroago argitaratu izana. Baliteke, halaber, 1768ko liburuarekin berarekin gertatzen

⁶ Signatura: OI-3839.

⁷ Signatura: 248.159.4 Itziar (460.15).

⁸ Signatura: V6-635.

⁹ Signatura: J.U. 4696.

¹⁰ Signaturak: [J9, *4, §-2§8, 3§5, A-Q8, R-T4.

¹¹ Signatura: ZRV 942.

¹² Zehazki, liburuaren ale bat eta bigarren ale mikrofilmatu bat gordetzen dira, 2/62674 eta DGMICRO/35723 signaturekin, hurrenez hurren.

den legez, ezagutzen diren aleak ez izatea lehenengo ediziokoak, ezpada geroagokoak (1769koak?), nahiz eta azalean 1767. urtearen aipamena gorde.¹³

Lanaren iturriak direla eta, testua irakurriz behin eta berriz ikusten denez,¹⁴ Arakistainek idatziz utzitako materialak baliatu zituen Aldazabalek: azaleko izenburuan ez ezik, paratestuetan (eskaintza, protesta, etab.) eta testu nagusian ere behin eta berriz aitortu zuen Arakistainek utzitako agirietatik ateratako informazioa baliatu zuela, gehienbat, bere lana prestatzeko. Badirudi Arakistainek berak heriotza tarteko gauzatu ezin izan zuen asmoa gauzatzeaz arduratu zela Aldazabal: cf. «que lo formal de la mayor parte de esta obra he sacado de los documentos que me suministraron los papeles que tenía ya para el mismo intento Fray Joseph de Jesús María y Araquitzain, que dexé dicho en el prólogo» (Aldazabal 1767-1769: 42).

1767-1769ko lana gaztelaniaz eta prosaz idatzita dago, eta erdialdeko atalak besiterik ez daude zenbakituta. Hasieran, liburuak 68 orrialdeko sarrera luze eta zenbakitu gabea du, eta horren azken atalean ematen dira Itziarko Ama Birjinaren omenezko kantauk: lehenik eta behin, gaztelaniaz eta latinez idatzitako kantu bat dago, «Canción que se halla escrita en el coro de la iglesia del santuario de Iziar» izenekoa (69. or.). Ondoren, euskarazko bi kantu ematen dira: Arakistainen bat lehenbizi, eta *Euskal Erria* aldikarian eta *ConTAVen* xvii. mendekotzat jo zena beste alde batetik (70.-72. or.).

3.1. Arakistainen euskal koplak

3.1.1. Argibide orokorrak

Gaztelaniazko koplak-sorta baten ondotik, 71. orrialdean Arakistainek sortutako koplak-sorta bat eman zuen Aldazabalek, egiletza izenburuan bertan adierazita. Hamabi ahapaldiz osatutako laukoen sorta da, Itziarko Ama Birjinaren omenez osatua, alde aurretik argitaratua eta gerora ere zenbait kantutegitan bildua; dirudienez, ahapaldietako batzuk *Ave Maris Stella* ereserkiaren itzulpenak edo egokitzapenak dira (Unzueta 1985: 214; Ondarra & Unzueta 1997: 272-273; Baraiazarra 1997: 128), eta xx. mende hasierako kantu-biltzaileek ere jaso zituzten:

Algunas estrofas vienen a ser una graciosa traducción del conocido himno mariano «Ave Maris Stella». Lo publicó con su música y traducción al castellano D. Resurrección María de Azkue en el *Cancionero Popular Vasco*, t. IX, p. 31-33 (canción n. 718). Aunque Azkue sabe que su autor fue el P. José de Jesús María, sin embargo, lo trae como tomado de labios de D. Juan José Aguinagalde, de Itziar; el cual, por otra parte, parece que ya no conoce más que las siete primeras estrofas; y de entre éstas, la última —«Penaz dagoena...»— no se encuentra en la *Breve historia...* También el P. Donostia ha recogido esta canción religiosa (*Euskal-Eres-Sorta*, 1921, 204), pero sólo la primera estrofa es original del P. Araquistáin; las otras son del P. Iraizoz. (Unzueta 1985: 214)

¹³ Azaleko eta zentsuretako data-ezberdintasunak katalogazio-gorabeherak eragin izan ditu; zehazki, katalogo batzuetan azaleko data hartu da aintzat (Ondare Bibliografikoaren Biblioteka Birtuala, Bizkaiko Foru Liburutegia, Deustuko Unibertsitatea, Euskaltzaindia...), eta beste batzuetan paratestuetakoa (Nafarroako Unibertsitate Publikoa, Espainiako Biblioteka Nazionala, Koldo Mitxelena Kulturunea...).

¹⁴ Arakistaini edo haren agiriei buruzko erreferentzia zehatzak Ondarra & Unzueta (1997: 271-275) lanean irakur daitezke.

Kantua, beraz, ezaguna zen aurretik ere: Fita (1880-1881) eta Ondarra & Unzueta (1997: 273) lanetan osorik jasotzen da Arakistainen testuen artean, nahiz eta editoreek ez zituzten egindako zuzenketak adierazi eta zenbait grafema moderno itzuri zitzaizkien.

Euskalaritzan sona Larramendiren hiztegiari eginiko eranskinaren bidez lortu bazuen ere (Mitxelena 1970: 172), ez da bereziki harrigarria Arakistainek Itziarko Ama Birjinaren omenezko bertsoak egin izana: bertan hazi zen (Ondarra & Unzueta 1997: 287) eta, Aldazabalen 1767-1769ko obrak islatzen duenez, informazio eta material ugari bildua zuen tokiko historiari eta gertakizunei buruzko lan bat egiteko. Kantua dela eta, bestalde, ez dira ahaztekoak Arakistainek Larramendiri eskaintako laukoen sorta biak,¹⁵ Arakistainek neurri horretako bertsoak edo kantuak idazteko zaletasuna bazukeela islatzen dutenak.

Arakistain-Aldazabal loturari dagokionez, lehenago ere esan bezala, bigarrenak sarritan aitortu zuen lehenengoaren materialak baliatu zituela bere lana taxutzeko. Besterik da, ordea, Aldazabalek Arakistainen koplak zeuden-zeudenean txertatu zituen, edo bere irizpideen arabera galbahetuta aurkeztu. Izan ere, zenbait erabileratan batasun handiagoa atzematen da Aldazabalen 1767-1769ko liburuko bi sorten artean, Arakistainek Itziarko Ama Birjinari idatzitako sortaren eta Larramendiri 1746an igorritako laukoen artean baino. Nolanahi ere den, hiru alderdi hartu behar dira aintzat antzekotasun eta ezberdintasun horiek aztertzean:

- a) Arakistainek ekoiztitako testuen artean ia hogei urteko denbora-tartea egon liteke, eta baliteke Arakistainek berak irizpideak aldatu izana.
- b) Arakistainen testuak Fitaren (1880-1881) eta Ondarraren eta Unzuetaren (1997) edizioen bidez ezagutzen dira, eta azken horiek ere ez zuten jatorrizkoa ikusterik izan.¹⁶
- c) Testuen laburtasunak eta ezaugarri eta adibideen kopuru urriak ezer sendorik ondorioztatzea eragozten dute.

Aldeak direla eta,¹⁷ grafian zenbait ezberdintasun aurki daitezke; adibidez, LarLau1 eta LarLau2 lanetan ez dago <c->-rik hitz hasieran, baina bai ArakLau eta LauAnon sortetan, eta Aldazabalen bederatziruenean. Halaber, LarLau1 eta LarLau2 testuetan ez dago <tce->-rik afrikatu lepokaria adierazteko, baina Aldazabalen liburuetan aurki daitezke adibideak. Fonologiari dagokionez, Larramendiri igorritako laukoetan besterik ez daude *-e > -a-*ren eta *iV > iiV*-ren adibideak. Bestalde, herskarien aurreko lepokari > apikari neutralizazio-zantzuak ugaria-
goak dira lauko zaharrenean: LarLau1 7-4 *estarr*i, 11-3 *gustitic*, 13-3 *eztauscala*;

¹⁵ Eskuizkribuez eta argitalpenez, begiratu Ondarra & Unzueta (1997: 279-281) lana, laukoan transkripzioa ere badakarrena.

¹⁶ «Lauko txiki hauek ere desagertu egin dira Historiako Akademiako Bibliotekako aipatutako paperetatik eta gaur egun Aita Fitak eginiko argitalpenari esker ezagutzen ditugu soilik» (Ondarra & Unzueta 1997: 280).

¹⁷ Erkaketa astunegia suerta ez dadin, laburdura hauek erabiliko ditut tarteka: LarLau1 = Arakistainek Larramendiri igorritako lehenengo laukoa eta LarLau2 = Arakistainek Larramendiri igorritako bigarren laukoa, ArakLau = Arakistainek idatzitako eta Aldazabalek 1767-1769ko liburuan argitaratutako laukoa, LauAnon = Aldazabalek 1767-1769ko liburuan emandako lauko anonimoa eta Ald1768 Aldazabalen 1768ko bederatziruena.

LarLau2 3-3 *daramasqui*; ez dut halakorik harrapatu Aldazabalen liburuetako kopletan. Aldiz, lepokariaren aldeko neutralizazioaren adibide bana aurkitu dut egile bien testuetan: LarLau1 13-4 *azcoren* eta LauAnon 3-4 *ondazunac*. Izenaren morfologian, *aien* ‘haien’ eta *ain* ‘hain’ baliatu zuen Arakistainek Larramendiri igorritako laukoetan, baina *aen* zaharragoa agertzen da ArakLau testuan (12-3 *aen bien*) eta Aldazabalen bederatziruenean. Ablatiboan testu guztiek dute *-tik*, nahiz eta motibatiboan *-gaiti* dagoen LarLau1 (3-1 *Orregaiti*) sortan; baina, ArakLau testuan 3-3 *zeugatic* eta 10-2 *gugatic* daude. Aditzetan, berriz, *izanen* adizkietan *-de* pluralgilea Aldazabalen liburuetan besterik ez da agertzen (LauAnon Leloa-4 *guerade*; ArakLau 7-2 *cerade...*). Aginteran [aditzoina + *ezan] arrunt da baten eta bestearen sortetan, baina ArakLau testuak [partizipioa + *egin*] dakar behin: 6-1 *Quendu eguizgutzu*.

Ikusten denez, aldeak gutxi eta txikiak dira oro har, eta ezin atera daiteke ondorio sendorik Aldazabalen balizko iragazki eta aldaketetz: balirudike kasu batzuetan zertxobait molda zezakeela Arakistainen testua bere irizpideen arabera, baina aldeak hain txikiak (eta ez beti sistematikoak) izanik, idazleen barne-bariazioari ere egotz dakizkioke.

3.1.2. Edizioa

<71> Canción compuesta por el reverendo padre fray Joseph de Jesús María, para alabanza de nuestra señora de Iziar.

1/ Agur, Iziarco virgina ederra; agur, ama maite, ichasoco izarra.	
2/ Gabriel santuac zizun avisatu zeugan nai zevala jaunac encarnatu.	5
3/ Evaren izena mudatu zenduan, zeugatic baquea artu izan guenduan.	10
4/ Errecivi gaitzazu zeruco cortean erregu eguiten degunac lurrean.	15
5/ Cautivoac ascatu, itsuac arguitu, onac eman eta gaitzac quendu itzazu.	20

6/ Quendu eguizgutzu, arren, gure miseriac, baita baqueatu guerra gaitz guztiac.	
7/ Bigun eta garbi cerade aurquitcen, nola aingueruac diran espantatzen.	25
8/ Bada, eguin gaitzazu garbi ta bigunac, gueran becatutic beti libratuac.	30
9/ Iguzu gracia garbi vizitzeco, edertasun ori guero icusteco.	35
10/ Erregutu ezazu gugatic ceruan, eracus cer dezun podore munduan.	
11/ Lagundu zaquizcu ceruco glorian, Jesus icusteco zeure compañian.	40
12/ Gloria aitari eta semeari, nola aen bien espirituari.	45
Amen	

APARATU KRITIKOA

3-2 mudatu] *mundatu* || 3-3 baquea] *bequea* || 10-1 Erregutu] *Erregatu* || 11-2 ceruco] *cereco*.

3.2. Itziarko Ama Birjinaren omenezko laukoak

3.2.1. Aurreko edizioez eta testuaren datazioaz

ConTAV gogoangarriari bi testu labur gehitu zizkion Ibon Sarasolak (1983: 76, 1. oin-oharra) azken orduan: alde batetik, Bermeoko Ertzilla dorretxeari buruzko

kantu zahar baten hasiera;¹⁸ beste alde batetik, J. A. Lakarrak helarazitako lauko-sorta bat, Itziarko Ama Birjinaren omenez egindakoa eta *Euskal Erria* aldizkarian 1887an argitaratutakoa. Interesgarria izanagatik, *ConTAVez* geroztik ez da azken sorta horri buruzko bestelako ikerketarik egin, eta bere horretan utzi izan dira *Euskal Erria* aldizkarian eman zitzaizkion datazioa (xvii. mendea) eta egiletza ezezaguna, nahiz eta zenbait ezaugarrik testua modernoagoa eta giro jakin batekoa dela pentsarazten duten.

Euskal Erria aldizkariak 1887ko uztaileko alean eman zituen argitara Itziarko Ama Birjinaren omenezko laukoak, argibide askorik gehitu gabe. Izenburuan hala aurkezten dira: «Cuartetos ó laukos bascongados del siglo xvii á Nuestra Señora de Iziar, por sus Cofrades de Deva, con motivo de una calamidad pública». Ondoren testua ageri da, grafia modernoz goialdean leloa emanik eta laukoak zutabe bitan antolatuta. Amaieran, testuak duen oin-ohar bakarrean, hau adierazten da: «Se han hallado en el archivo de la ilustre familia de los Churrucas de Motrico».

Testuaren sistema grafikoak, hizkeraren kutsu landuak eta Arakistainen laukoekiko antzekotasun formalak eta tematikoak halako susmo bat eragin izan didate hala dataz nola egiletzaz azken urteotan, baina bestelako datuen faltan, izan zitekeen *Euskal Erria* aldizkariako erredaktorearen batek Txurruka familiaren ondarean testua aurkitu eta garaiko joeren arabera eraldatu izana.

Aldazabalen 1767-1769ko liburua esku artean hartzeaz batera ezustekoa hartu nuen; izan ere, 72. orrialdean, Arakistaini egotzitako laukoen ondoren, *Euskal Erria* aldizkarian eta *ConTAVen* argitaratutako laukoak agertzen dira.¹⁹ Orrialdean ez dira txurrukatarak aipatzen, eta egilea nor den ere ez da zehazten: «Canción compuesta por un devoto hijo suyo» adierazten da, eta Deban izurriaren aurkako bederatziurrien baten kariatara sortuak direla zehazten: «al tiempo que se hizo el novenario en Deva contra la pestífera epidemia y se cantó todos los días delante de la santa imagen». Leloak eta bederatzi ahapaldik osatzen dute testua;²⁰ alegia, *Euskal Erriako* eta *ConTAVeko* edizioetan ez dagoen beste ahapaldi bat du, hirugarrena.

Testua begiratuta, grafiak modernoegia dirudi xvii. mendekoa izateko. Hori baieztatzeko zantzu nagusia txistukarien adierazpen grafikoa da, beste testu batzuekin gertatu izan den bezala.

Ezagun da Hego Euskal Herrian, Larramendi baino lehen, oro har eta salbuespenak salbuespen, txistukari frikariak eta afrikatuak ez zirela grafikoki bereizten (Lakarra 1985; Urgell 1987: 359, 2018: 608). Larramendik, aldiz, afrikatuetan <tz> eta <ts> sistematikoki erabiltzea proposatu zuen; xviii. mendeko gipuzkoar idazleen erabilera eta joerez, ikus Lakarra (1985). Itziarko koplez den bezainbatean, testuan ez dago erabilera erabat sistematikorik, baina frikariak eta afrikatuak bereizteko ahalegina agerikoa da:

- a) Afrikatu apikaria <ts>-z adierazten da sistematikoki, nahiz eta adibide guztiak berba bakarrari dagozkion: 2-2 & 2-3 & 3-3 *jatsi*.

¹⁸ *Torrenteroan torrea dago | arri labradus cercatua, | Portu guichian Santa Clara | Yturria eta gaztelua.*

¹⁹ Tamalez, Ondarrak eta Unzuetak (1997) ez zuten sorta hau aipatu, hala Aldazabalen lanari nola aurreko orrialdeko Arakistainen sortari buruzko hainbat zehaztapen eman arren.

²⁰ Kasu honetan leloa lehenengo ahapaldiaren azpian agertzen da, «Estrivillo» izenburupean eta letra etzanez.

- b) Afrikatu lepokariaren adierazpenean poligrafia dago: beherago aipatuko den <z> bakarraz gain, <tz> eta <tc> erabiltzen dira, lehenengoa gehienetan <a> aurretik eta bigarrena beti <e> aurretik: LauAnon Leloa-1 *itzazu*, 3-1 *viotzac*, 4-4 *zaitzaten*, 8-4 *vizitzac*; 4-2 *garbitcen*, 4-4 *aditcen*, 5-3 *defenditcen*, 6-2 *biguntcen*, 6-4 *etorritcen*, 8-1 *arquitcen*. <tz>-ren eta <tc>-ren banaketa hori hausten duen adibide bakarra dago: 8-4 *mudatutzeco*.
- c) Afrikatu bakar bat adierazten da oro har frikariak adierazteko erabiltzen den <z> grafemarekin: 1-3 *sendatuzeco*.²¹

Banaketa grafiko horiek aintzat hartuta, bi ondorio atera litezke. Lehenik, testua modernoa dela pentsatzeko zantzuak daude; zehazki, Larramendiz edo Lehen Euskara Modernoaren hastapenez geroztiko testua dela pentsatzeko zantzuak. Bigarrenik, grafemen banaketa ez da Larramendirena bera, afrikatu lepokarian <tz> ez ezik <tc> ere agertzen delako. Erabilera horrek Larramendi ez beste gipuzkoar idazle eta testu batzuen hautu grafikoak gogorarazten ditu (Irazuzta, Zegamako dotrina eta, are beranduago, Kardaberatz), bakoitzarekin egin beharreko ñabardurak ñabardura; ikus Lakarra (1985: 243-245).

Beste alde batetik, testuari landu-kutsua dario: XVIII. mendekoa (eta, zehatzago, 1745 ondokoa) dela onarturik, Gipuzkoako ipar-mendebaleko testu arkaiko, zahar eta modernoan argitan espero zitezkeen zenbait ezaugarri linguistikoren falta idazlearen hautu linguistiko-estilistikoaren ondorio dela uste dut: bereziki gogoan ditut XVIII. mendean ugaritutako baina Deba aldean XVI.az geroztik lekukotutako bokalbilkuretako fenomenoak, testuan agertzen ez direnak, edo txistukariaren neutralizazioa, kasu bakar batean legokeena, lepokariaren alde (3-4 *ondazunac*). Nire ustez, horien falta erraz(ago) azaltzen da pentsatuaz testua XVIII. mendearen erdialdeaz geroztik arian-arian hedatutako eredu linguistiko supralokalari jarraituz idatzi zela (cf. Zuolaaga 2020: 652, 15. taula).

Testuaren data zehatza aurkitu nahian Txurruka familiaren artxibo katalogatuak arakatu ditut,²² baina ez dut hizpide dudak kantuaren erreferentziarik edo berririk aurkitu. Agiri gehienak XVIII. mendekoak edo orduz geroztikoak dira, eta gehienbat ondasunen kudeaketari eta merkataritza-gaiei buruzko agiriak, eta dokumentazio pertsonala (gutunak, curriculumak) biltzen dira.

Euskal Erria aldizkarian XVII. mendeaz egiten den baieztapenari bestelako azalpenik erantsi ez izana tamalgarria da, eta akatsa (*XVII* esatea *XVIII* esan beharko lukeen lekuan) izan daitekeela uste dut. Hain zuzen ere, horretan nengoela, ideia berbera aurkitu nuen Guerrak eginiko oin-ohar labur batean: «Atribuyéndole un siglo más de antigüedad, la publicó la Revista *Euskal-Erria* en el año 1887 (tomo XVII, página 169)» (Guerra 1924: 186, 1. oin-oharra). Are gehiago, Itziarko Ama Birjinaren omenezko kantua 1766kotzat jo zuen: «la primera canción fue compuesta el año 1766, para implorar la protección de la Virgen con motivo de la peste que en el mismo año padeció la villa de Deva» (1924: 186). Datazioa eta izurritearen berria Aldabalen 1767-1769ko liburuan irakurria zuen Guerrak, eta Aldabali berari ego-

²¹ Aldabalen *usus scribendiari* eta edizio-irizpideei jarraikiz, edizioan zuzendu egin da.

²² Euskadiko Artxibo Historikoan gordetzen dira eta kontsulta zuzenean egin daiteke egun: <https://dokuklik.euskadi.eus/badator/search> [azken kontsultaren data: 2020/09/15].

tzi zion kantuaren egiletza. Hurrengo azpiatalean zehaztuko dudanez, bat nator Gue-rrarekin.

Aldazabalek bere historia-liburuan ematen dituen azalpenetatik ondorioztatzen da Deba aldean izurritea gertatu zela 1766an eta Itziarko Ama Birjinaren laguntzaz gainditu uste zutela tokiko bizilagunek gaixoaldia. Jarraian ematen dituen azalpenak nahasgarri izan daitezke, XVI.-XVII. mendeetako beste izurrite batzuen berri ematen baitute, baina hasierako esaldiak argigarri dira datazio-gaietarako:

[...] [Itziarko Ama Birjina] *es estrella de vida y de salud, que destinó Dios para general medicina y remedio de los contagios y epidemias de los hombres, como se ha visto diferentes veces y especialmente el año próximo pasado de 1766 en esta villa de Deva y su jurisdicción, pero muy en particular en el cuerpo del mismo pueblo*. Mas primero haremos mención de otra peste general, que es fama haver cessado por intercessión y patrocinio de esta divina señora de Iziar en toda la jurisdicción de esta citada villa de Deva, aunque no está averiguado el tiempo y, si bien consta en los libros de la iglesia de Iziar que el año de 1597 hubo una muy grande peste en las ciudades y villas de San Sebastián, Lequeitio, Oñate y Passages, y dos años después en Bilbao, Vitoria, Logroño, Santo Domingo, Burgos, Valladolid, Sevilla, Pamplona, Estella, Puente la Reyna y otras muchas ciudades y villas, pero es sin duda mucho más antiguo el caso y ocasión en que sucedió el milagro, porque el año de 1660 se habla de los instrumentos este caso como de cosa inmemorial y antiquísima [...]. (Aldazabal 1767-1769: 211-212 [letra etzana neurea da, EZ])

Hurrengo orrialdean beste puntu batean agertzen den informazioa lausotzat jo liteke. Badirudi 1766ko gertakariak azaltzera itzultzen dela idazlea, tartean garai zaharagoetakoak azaldu ondoren; baina, ez du 1766. urtea berriz aipatzen eta hortik lau-sotasuna:

El caso fue que, habiéndose encendido en todas las provincias de España una cruel peste que causó estragos lastimosos, tocando también en las costas de Cantabria, llegó a picar en los términos de Deva y Universidad de Iziar. En grande aflicción se hallaron sus vecinos con un mal tan eficaz y contagioso, pero acordándose los parroquianos de Iziar del soberano patrocinio de su celestial madre y protectora, y de las maravillas y prodigios que habían experimentado de su benignísima piedad en diversas necesidades y trabajos, acudieron a la protección de tan misericordiosa madre con la más tierna devoción y confianza, suplicándola los librase de un mal tan activo y pernicioso. *Y, para más obligarla, determinaron hacer una muy devota procesión desde el santuario de la santísima virgen, cogiendo dos leguas de rodeo y mucha parte de la jurisdicción de la villa y, volviendo otra vez al santuario, como oy día se egecuta, se diesse fin a él*. (Aldazabal 1767-1769: 212 [letra etzana neurea da, EZ])

Zentzuzkoa dirudi pentsatzea prozesio berori Itziarko Ama Birjinaren omenezko bertsoen izenburuan aipatzen den berbera dela: hurrengo orrialdeetan prozesioaren nondik norako zehatzak azaltzen dira, eta Ama Birjinaren omenez euskaraz hainbat kantu kantatzen zirela aipatzen da: «cantando al mismo tiempo en lengua bascongada muchos hymnos y alabanzas a la madre de Dios de Iziar» (Aldazabal 1767-1769: 215).

Aurreko paragrafoetan bildutako informazioarekin eta emandako ikuspegiarekin bat, beraz, sinesgarriagoa dirudi Itziarko Ama Birjinaren omenezko laukoen sorta ez XVII. mendekoa baina XVIII.ekoa izatea: datu grafiko-linguistikoek horren alde egi-

ten dute, eta Aldazabalek berak emandako datu historikoek ere horretarako euskarria ematen dute; Guerrarekin (1924) bat etorriz, 1766ko sorta izan daiteke.

3.2.2. Egiletzaz

Aurreko azpiataleko datazioa onarturik, agerikoa da Arakistainek ezin izan zuela 1766an sortarik idatzi, bi urte lehenago hila baitzen (Unzueta 1985: 207); bestalde, Aldazabalek ez zion egiletza Arakistaini egotzi, ezpada tokiko elizkoi bati. Arakistainek eta Aldazabalek gain bestelako idazle elizkoiarik zenik ezin da guztiz baztertu, baina eskueran dauden datuekin errazago da, Guerrarekin (1924) bat, egilea Aldazabal bera dela pentsatzea. Izan ere, Aldazabalek berak 1768an Itziar Ama Birjinaren omenez argitaratutako bederatziruaren amaieran beste koplak sorta bat gehitu zuen, eta 1767-1769ko liburuan aipatzen diren prozesioetan Aldazabal zen Debako benefiziadua. Badirudi, beraz, Aldazabalek apaltasunez sinatu zuela hirugarren pertsona.²³

Alderdi linguistikoari begiratuta, Itziar Ama Birjinaren omenezko laukoetako eta Aldazabalen 1768ko liburuko hizkera berbera direla esan daiteke, ñabardurak ñabardura. Kasu honetan ere zaila da erkaketa sendoa egitea, koplak sorta laburra baita bere horretan, baina zenbait bat etortze esanguratsuak dira.

Grafiaren esparruan, Arakistainek ez zerabilen <tc> afrikatu lepokaria adierazteko, baina lauko anonimoan eta 1768ko liburuan arrunt da. Frikari apikaria adierazteko, bestalde, <ss> digrafoa lauko anonimoan eta Aldazabalen liburuan agertzen da, bakan bada ere:²⁴ cf. LauAnon 4 *assi*; Ald1768 7 *Santissimoac*, 9 *santissimoco*, 18 *santissimo*.

Bokalen esparruan *e + e > eeren* bat aurki daiteke LauAnon eta Ald768 testuetan, bai eta Arakistainen 1746ko laukoetan ere; aitzitik, azken horietan inoiz agertzen den VhV > VV-rik ez dago garaitiko testuetan. Txistukarien neutralizazioa dela eta, 1768ko lanaren luzerak eragiten du gainerako testuetan baino adibide gehiago aurkitzea. Gehienetan, lepokariaren aldeko neutralizazioa agertzen da (2 *eztitazunac*, 5 *ezca*, 12 *edertazunez*, 13 *edertazun*, 18 *Ezateaz*, 23 *ezcatcen*), nahiz eta 4 *gustietan* ere bada goen. Joera horrek ere bat egiten du LauAnon sortarekin, neutralizazio-zantzu bakarra (3-4 *ondazunac*) lepokariaren aldekoa baita, Arakistainen laukoetan ez bezala.

Hirugarren pertsona pluralean *ae*k dago Aldazabalen 1768ko liburuan sistematikoki (7 *aetan*, 8 *aec*, 28 *aen*), eta hori Arakistainen 1746ko laukoetako *aiek* formari kontrajartzen zaio, nahiz eta bat egin ArakLau sortako erabilerarekin. Motibatiboan, bestalde, *-gatic* da forma bakarra Aldazabalen liburuan, ArakLau sortan legez, baina LarLau1-en ez bezala.

Aditz-izenetan partizipio-marken gainean eraturako *-tutze* eta *-itze* ItziarLau eta Ald1768 lanetan besterik ez ditut aurkitu, eta beste horrenbeste gertatzen da *-de* pluralgilea duten *izanen* adizkiekin: LauAnon Leloa-4 *guerade*, 9-4 *guinaden*; Ald1768 8 & 10 (birritan) *dirade*, 31 *diraden*. Bestalde, Ald1768 testuan nahas-mahas agertzen dira **ezan* eta *egin* laguntzaileak, ArakLau testuan legez, baina pe-

²³ Jokamolde hori ezaguna da xviii. mendeko bertako euskal tradizioan. Gogoratzekoa da zenbait hamarkada lehenago D. L. Urkizu durangarrak ez zuela bere *Liburu virgina santissimien errosario santuena* (1737) liburua izen-abizenek izenpetu: *Durangoco urico deboto batec* formula baliatu zuen.

²⁴ Arakistainen laukoetan <ss>-k [ʃ] sabaikaria adierazten duela dirudi: 4-1 *Issil bite*.

rifراسي-ereduetan nahaste gehiago dago 1768ko liburuan: [aditzoin + *ezan] eta [partizipio + *egin*] banaketa zaharraz harago (ikus Mounole 2007, 2018 [2014]), [aditzoin + *egin*] eta [partizipio + *ezan] ereduak ere aurki daitezke.

Azpiatal honetara bildutako datuen arabera, errazena da laukook Aldazabalek sortu zituela pentsatzea.

3.2.3. Edizioa

<72> Canción compuesta por un devoto hijo suyo a Nuestra Señora de Iziar, al tiempo que se hizo el novenario en Deva contra la pestífera epidemia y se cantó todos los días delante de la santa imagen.

Estrivillo²⁵

Ama gozoa, adi itzazu
gure deadar tristeac:
becatariac baguera ere,
guerade zure semeac.

1/ Izar eder bat etorri zaigu
Iziartican Devara,
miñez daudenac sendatutzeco
bere pareric ez dana.

2/ Penen artean ozta geunden
jatsi artean izarra,
jatsi ezquero aguertuco deu
ondo laster bere garra.

3/ Gure viotzac tristeric zeuzcan
penac, minac ta pobrezac,
baña izar hau jatsi ezquero
etorri zaizcu ondazunac.

4/ Nere Christauac, asi zaitetzte
ceren animac garbitcen,
Ama Virgina Iziarcoac
assi zaitzaten aditcen.

5/ Virgina ama, becatarien
vitarteco izan zaite:
gu zuc defenditcen bagaituzu,
beti izango guera libre.

6/ Zu gure aldetic jarri ezquero
Jesus maitea biguntcen,
berealatic sentituco da
osasuna etorritcen.

²⁵ Aldazabalen lanean (1767-1769: 72) lehenengo ahapaldiaren ondotik dator errepika.

7/ Gure becatu ta culpa andiac
 mereci zuten onela,
 baña, ala ere, acorda zaite
 zerala guztien ama.

8/ Damu ta miñez arquitcen guera
 izan gualaco gaizto,
 gogo firme bat artu izan degu
 vizitzac mudatutzeco.

9/ Ama maitea, veguira ezazu
 cere cofradeen artera:
 zure gracia andiac dira,
 galdu guiñaden bestela.

APARATU KRITIKOA

1-3 daudenac] *daunenac* || 3-1 tristeric] *tristiric*.

3.3. Gipuzkoako koplak zahar bat

3.3.1. *Koplaren berri*

xviii. mendeko idazleek sortutako testuez harago, Aldazabalen 1767-1769ko liburuak euskarazko beste koplak ere badakar: gipuzkoarrek Domenjón González de Andia (Tolosa, ? - Zumaia, 1489; ikus Garmendia 2007) omenez sorturikoa. Koplak zahar da, eta Aldazabalek mende bat lehenago Braulio de Lanak argitaratutako *Descripción de las casas y solares de Andia, Yrarraçaua, Zarate, Recalde y Biuero* (Madril, 1620) monografiatik hartu zuen. Hain zuzen, horrek pentsarazten dit jatorrizkoa Domenjón González de Andia hil zen garaikoa dela, xv. mendearen amaiera-koa. Hala dio Lanaren bertsiok (1620: 2-3):²⁶

Sagarra eder gueçatea
 guerian ere espatea
 Don Menjon de Andia
 Guipuzcoaco eReguea

Gerora, J. I. Iztuetak (1847: 494) bere historia-lanean jaso zuen koplak bera, xv. mendekotzat joaz eta kasu honetan ere grafian eta ezaugarrietan zenbait aldaketa erantsita:

Sagarra eder guezatéa
 guerriyan ere ezpatéa
 Domenjon de Andía
 Guipuzcoaco erreguia

²⁶ BNEko funtsetan gordetzen den alea erabili dut.

Bestalde, M. P. Lekuonak bildutako eta Kaltzakortak (2003: 147) editatutako Oiarzungo xx. mende hasierako koplak zaharren sorta batean ageri den ahapaldiak ere arestikoa du oinarri:

Sagar gorri gezatea
gerrian bere ezpatea
Pedro Arbide Aldako'koa
Oyartzun'go alkatea

Halaber, xx. mendean Manuel Lekuonak (1978: 91) bertsiotutako hau eman zuen:

Sagar gorri gezatea
gerrian bere ezpatea,
Domenjon de Andia da
Gipuzkoa'ko erregea.

3.3.2. *Aldazabalen testua*

<88> Esta ilustríssima casa juntóse con la antiquíssima e inmemorial Torre de Andia en la Villa de Tolosa, <89> Provincia de Guipúzcoa, por casamiento de Doña Teresa Ruiz de Irarrazaval, dueña y señora de ella, con Antón González de Andia, hijo primogénito y heredero de Domenjon González de Andia, aquel célebre padre de la patria a quien los guipuzcoanos en loor y alavanza le cantaban las coplas siguientes:

Sagarra eder guezatea
guerrian ere ezpatea,
Domenjon Andia
Guipuzcoaco erreguea.

3.4. Azalpen etimologikoak

Aurreko azpiatalean emandako koplak-sortez gain, Aldazabalen 1767-1769ko liburak biltzen dituen euskarazko materialen artean Gipuzkoako zenbait toponimori eta hitzi buruzko proposamen etimologikoak ere badaude. Garaiko irizpide eta ikuspegiaren arabera egindako proposamenak dira, oro har: aurreko mendeetako historialarien proposamenen oihartzunak aurki daitezke, bai eta Larramendiren *Hiztegi hirukoitzeko* azalpenen argitan emandakoak eta herri-etimologiaren esparrukoak ere.

ARANTZAZU

Arantzazuren azalpena emateko, aurreko mendeetako historialarien (ikus Garibai 1571 eta Gamarra 1648, *apud* Villasante 1965) bidetik jo zuen Aldazabalek: «*Arantza* en lengua bascongada quiere decir 'espina' y *zu* significa 'tú'» (54. or.).

DEBA

Deba toponimoa dela eta, zalantza gehiago zuen Aldazabalek, eta azalpenetarako Larramendiri jarraitu zion:

Llábase de Deva por el río así denominado por los antiguos y porque es su término el que le da fin al ser del río, mezclando sus raudales con el oceano. No sé si el nombre de Deva le vino a este río del antiguo bascuence *divana*, que quiere decir en el de ahora *batzarrea*; esto es, junta o congregación en castellano, o por que dicho río congrega en sí las aguas de la Provincia de Álava, Señorío de Vizcaya y las de esta misma provincia de Guipúzcoa, o si por otra razón que no alcanzamos. Ello este asunto no es de nuestra inspección. (14. or.)

Larramendi dela eta, *Hiztegi hirukoitzaren divan* sarrera aipatzen du Aldazabalek, zehazki. Hala dio: «Divan. *Turcoen batzarrea, divaná*. Lat. *Turcarum supremum consilium*» (1745, I: 296).

IZIAR₁

Liburuan etengabe aipatzen du *Iziar* leku-izena Aldazabalek, eta behin baino gehiagotan lotzen du *izar* hitzarekin bai liburuaren sarrerako orrialdeetan, bai ondokoetan; cf. «IZIAR, esto es, estrella» (9. or.), «los rayos de una estrella luminosa, expresada a lo claro en vuestra imagen de IZIAR» (12. or.), «aun vuestro mismo nombre de María se interpreta ‘iluminadora’» (13-14. or.), «Izar ó Iciar» (17. or.), «la brillante estrella, la virgen sacratísima de Iziar» (34. or.), «Iziar o estrella» (39. or.).

Aurreko azalpenez harago, beren-beregi ere aipatzen du ustezko etimologia: «Corroborá, así mismo, esta esperanza ver, madre piadosísima, que esta mi obra se erige para dar luz a los lectores píos de vuestra imagen milagrosa de IZIAR, voz que en lengua bascongada quiere decir ‘estrella’, y con tan buena estrella como vos no me faltará luz» (12. or.), «Estrella es la sagrada imagen de Mont-Real de *Iziar*, no solamente porque imita con toda propiedad y lleno las particularidades del celestial astro, sino también porque *Iziar* o *Izar* significa en idioma bascongado ‘estrella’» (42. or.). Azalpen bera beste bitan edo hirutan aurki daiteke liburuan zehar.

IZIAR₂

Beste alde batetik, Aldazabalek *iziar* izeneko landarearekin lotzen du Aldazabalek *Iziar* toponimoa, Larramendiren azalpenei jarraituta:

Significa también *iziarra* o *errazlatza* en bascuence cierto arbusto espinoso que en castellano se llama *tamujo*, segun en su diccionario enseña el reverendo padre Larramendi, y puede tener su bella alusion. Llámale Dioscorides a esta misma planta *brusco* o *rusco*, que tiene su oja a manera de una lanza y en medio de ella trae su fruto muy encarnado y hermoso, que sirve para infinitos medicamentos. Symbolo admirable de María Santísima de Iziar, que apareció con su hijo preciosísimo en medio de su dulce regazo, para que como fruto encarnado de su vientre, sirviera de medicina espiritual y temporal a todos los que la buscassen. (46. or.)

Es utilísimo para curar varias enfermedades humanas el fruto de la planta brusco o tamujo, que en bascuence se llama *iziarra*, y es hermosísimo, encarnado y grato, mas si a sus ojos quisiese hacer violencia el hombre con sus manos, le punza en ellas, por tener hechas en forma de punta de lanza, para oponerse à las cosas contrarias. (148. or.)

Iziarra landare-izena dela eta, Larramendiren hiztegia aipatzen du Aldazabalek iturriztat; zehazki, *tamujo* sarrera. Hala dakar *Hiztegi hirukoitzak*: «Tamujo,

arbusto espinoso, *erratz latza, inuncilatza, iciarra*. Lat. *Arbustum spineum*» (1745, II: 316).

LIZARBE

Lizarberi dagokionez, etimologia zuzena eman zuen Aldazabalek, fitonimoa eta *be(he)* ondo identifikatu baitzituen:

El maravilloso descubrimiento de la santa imagen de nuestra señora sucedió en el mismo sitio, no muy distante de una fuente, que se llama *Lizarbe*, esto es, *lo bajo de los fresnos*, por los que habría en aquel parage o lugar de acia la fuente, para significar que, si le conviene a la devotísima imagen de Iziar ser estrella hermosa del cielo con la mayor propiedad, también la quedaron los symbolos de fresno y fuente, con grande conveniencia. (44. or.)

ZABALETA

Zabaleta toponimoaz den bezainbatean, 'landa' eta 'lautada' esanahiekin loturik agertzen da:

Pero reparando que aquel sitio era algo desigual y quebrado, los mas fueron de parecer que la fábrica se hiciesse en el sitio de mas arriba, en el parage que oy se venera el apostol San Bartholomé en su hermita, que en su mismo nombre, que es *Zavaleta*, está mostrando las conveniencias del pensamiento, porque significa 'pradera' y 'sitio llano'. (41. or.)

4. *Ama Virginia santissima Yciarcuaren bederatzi urrena* (1790 [1768])

4.1. Liburuaz

Euskararen corpusaren txikitasuna txikitasun, Aldazabalek euskara hutsean idatzitako liburu bakarrak ez du aparteko arretarik erakarri. Ezagutu ere, bigarren edizioa (Tolosa, 1790) besterik ez da ezagutu XIX. mendearen hondarretik hona. Vinsonek lehenengo edizioa aipatu zuen, ondotik «Je ne connais cette plaquette que par la réimpression suivante» zehaztuta (1891-1898 [1983]: 222); halaber, Bilbaoren *Eusko bibliographian* edizio bien berri jasotzen da, baina 1768koaren argitaralekuari eta inprimatzaileari dagozkion [s.l.] eta [s.n.] zehaztapenek erakusten dute hark ere ez zuela lehenengo edizioaren alerik ezagutu. Bigarrena bai, zehatz aipatzen du Bilbaok.

Azken urteotako digitalizazio- eta katalogazio-lanek 1768ko edizioaren aleren bat azaleraz zezaketelakoan hainbat datu-base eta katalogotan bilatu dut, baina ez dut bat ere aurkitu, eta bigarren edizioa, 1790ekoa, izan dut langai. Zehazki, Frantziako Biblioteka Nazionalean gordetzen den ale digitalizatua baliatu dut, kalitate bikaineko irudiak eskaintzen baitira *Gallica* atarian.²⁷ Jabetza dela eta, badirudi Vinsonek edukitako edo erabilitako alea dela, portadaren atzealdeko orrialdean hala adierazten

²⁷ Lana *Fonds regional : Aquitaine* funtsean gordetzen da, *Département Littérature et art* delakoan, Z BASQUE-101 signaturarekin. Helbide honetan ikus daiteke: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k886872v>.

baita: *Basque / 101 / Vinson 110 li*; hala ere, liburuaren azalean eta 17. eta 33. orrialdeetan Antoine Abbadieren bildumari dagokion zigilua agertzen da, tinta gorritz: *Bibliothèque Nationale. Academie des sciences* agertzen da zirkuluaren kanpoaldean goi eta behe, eta *Collection Antoine D'Abbadie* barnean erdiraturik.

Liburuaren eitea ez bide da bereziki lagungarria izan liburua ezagutu eta hedatzeko. Tamainari dagokionez, 33 orrialde hartzen ditu testuak, azala barne: hasierako orrialdearen atzealdean Itziarko Ama Birjinaren eta Aldazabal sendiaren armariaren irudiak daude, eta behealdean, eskuinetara eta koadro baten barruan, testu labur hau irakur daiteke: «V[enerable] Retr[ato] de N[uestra] S[eñora] de Yziar. Protectora de navegantes en la población de Deva. Benerada en la M[uy] L[eal] provincia de Guipúzcoa. A costa de Don Pedro Josseph de Aldazabal y Murguia». Testu horren gainean, bestalde, Frantziako Biblioteka Nazionalaren zigilua agertzen da estanpaturik.

Azaleko testua erdiraturik dago, eta badirudi 1768koaren zati bat bere horretan utzi zela, egiletzaren ondoren «ateratzen debana 1768 garren urtean» esaten baita. Horren azpian, ordea, 1790eko argitalpenari dagozkion datu zehatzak agertzen dira: «1790 urtean» alde batetik eta «Tolosan: Libruguille D. Fermin Huarte eta Arlegui. Preceptorea» beste alde batetik.

Edukiari dagokionez, bederatzirren bat da, funtsean. Irakurleari desenkusa-kutsuko sarrera eskaintzen zaio (2.-3. or.), eta ondotik datoz bederatzirrenaren sarrera (3.-4. or.), eguneroko otoitza (4.-5. or.) eta bederatzi egunetako bakoitzari dagozkionak (9.-25. or.). Gero, «Gozoak» izeneko atalean, Itziarko Ama Birjinaren omenezko koplak sorta bat ematen da (26.-29. or.):²⁸ hasierako leloak eta zortzi ahapaldik osatzen dute. Liburuaren azken atalean Aldazabalek Iruñeko apezpiku Juan Lorenzo Irigoieni eginiko eskaintza agertzen da (29.-33. or.).

Aldazabalen lanaren ibilbidea dela eta, XIX. mendearen bigarren erdian gaztelaniara itzulita argitaratu zen, «avec une introduction spéciale» (Vinson 1881-1898: 222) eta *Novena de la santísima Virgen de Iciar* izenburupean (Viuda de Mendizabal, Tolosa, 1866). Euskal testuak ere izan bide zuen arrakastarik, XIX. mendearen bigarren erdian grafia eta hizkera eraldaturik berrargitaratu baitzen, nahiz eta berrargitaratzaile-moldatzaileak ez zuen Aldazabalen egiletzarik aipatu; zehazki, Francisco María Gorostegik²⁹ berrargitaratu zuen testua, 1884an, *Euskal Erria* aldizkarian (XI. lib., 148. zk., 129.-134. or.); ikus § IV. eranskina.

²⁸ Guerrak (1924: 188-193) koplak sorta hori bildu zuen, gaztelaniara eginiko itzulpenaz lagundurik.

²⁹ Gogoratu behar da Gorostegi izan zela 1884an Aldazabalen 1767-1769ko gaztelaniazko liburua euskarara itzuli zutenetakoa bat; hain zuzen, *Euskal Erria* aldizkarian aurki daitezke itzulpen horren pasarteak. Bestalde, aldizkari berorren 1884ko XI. liburukian Itziarri eta Itziarko Ama Birjinari buruzko hainbat testu aurki daitezke, hala nola bertan antolatutako literatur sariketa batera aurkeztutakoak.

4.2. Edizioa

Ama Virgina santissima Yciarcuaren bederatzi urrena

Don Pedro Joseph de Aldazaval y Murguia Debaco beneficiadu len vicario izanac ateratzen debana 1768 garren urtean.

Bear dan bezela

1790 urtean

Tolosan: libruguille Don Fermin Huarte eta Arlegui. Preceptorea.

<2> Iracurleari sarrera

Yracurle amaric onenaren devotoa eta nere adisquidea: badaquit librucho onetan oquer asco arquitu cenzaqueana. Baldin ama gozo onen eztitazunac atzeratzen ezpa-leu zure vorondatea <3> eta mingaña esan-mesanetatic, ez dagueiozula, bada, arren, veguiratu emen arquitzen dezun izcunde torpeari, ezpada librucho onequin deseatzan danari; au da, ama maite Yziarcoaren devocioa zavalzea mundu guztian, iñor ere guelditu ez ded[i]n onen favoreac errecibitu bague. Nic gordeco ditut nere viotcean zureac, baldin izaten bada zure gustocoa. Eta adio.

Ama Virgina Yziarcoaren bederatzi urrena

Garagarillaren lenda vicico ygandearen vezperatic emango zayo <4> asiera, modu onetan.

Belaunico jarriric, gurutce santuaren señaleara eguingo debe bederatzi urren onen asi eraraco eta, onen ondoren, esango debe *Acto contriciocoa* egunero.

Egun gustietan, bederatzi urren onec diraben artean, eguingo debe limosnachoren bat edo beste obra onen bat, ta bederatzi urren onetan egunero lendabician esango da, *Acto contriciocoa*ren ondoren, seguitcen dan oracio au.

Bederatzi urreneco eguneroco oracioa

Ceruetaco erreguina, Jaincoaren ama, aingueruen eta <5> guizonen consueloa: baldin Jaincoaren gloriaric andieneraco, zure honraraco eta nere animaren provechuraco izaten vada nic escatcen dedana bederatzi urren onetan, alcanza eguidezu zure seme jauna gandic gracia au eta, ezpaere, zuzen ezazu nere oracioa eta ezca eguiozu nere Jaincoari gueyen eta onen dagoquidana bere honraraco eta nere animaren provechuraco. Amen.

O Maria, virgina guztiz santa, Jaincoaren ama, ceruetaco eta lurreco erreguina, gure ama gozo eta ezitsua, gure oneraco epeñi nai <6> izan zenduana zure imagina ederra munduan, escogituric onetaraco Yziarco erri doatsua, garbi guelditu ziñana cere lendavizico izatean, doatsua cere jaiotzan, humildea presentacioan, guztiz casta esposorioan, graziaz betea cere anunciacionan, diligentea visitacionan, obedientea purificacionan, doloretz betea zure seme jaunaren pasioan, gloriaric jancia cere asumpcionan eta coracionan. Ona, andrea, non daucazun zere oin sagraduetan macurturic zure de-

votoen arteco chiquiena. Nic, andrea, daucat atseguin andi bat, nere <7> Jaincoaren ama santa, cerren aibeste privilegioz apaindu zinduan Trinitate Santissimoac, empeñatzen zala aita bere podore cabu baguearequin, semea jaquiunde ezin gueiagorequin eta Espiritu Santua amorio fingabearequin zure gracietan, ematen zizutela Jaincoaren ama izateco bear zenduan santidade guztia. Gracia, doay ta misterio oec gatic escatcen dizut, nere ama gozoa, alcanza deguidazula vicitcea beti zure semearen gracion, equiten diedala virtute guztiai, batecere, gueyena, aguertcen naizala araco amabi aetan ceñetan zu, gueyena, <8> ezagutua izan ziñan munduan, eracusten diguten becela araco amabi yzar eder zure coroa apaincen debeen aec, ceñetan adierazotzen zaizcun. Oec gatic alcanza ditzadan zuri jarraituaz eta zu vitarteco zaitudala eriotza on bat Jesus maitearen viotzean, berac nai debanean, eta bederatci urren onetan escatcen dizudan favorea, Jaincoaren gloriaric andieneraco bada. Amen.

Oracio au esan ezquero, bacoitzac, isilic dagoala tempora labur batean, escatcen dio ama maiteari conveni zayona viotzarequin, eta guero errezatuco dirade iru *Ave Maria* eta, oen ondoren, eguneco oracioa modu onetan.

Lenengo <9> eguneco oracioa

Virgina garbi, Jaincoaren ama, aingueruen eta guizonen erreguina, santa gracia-
ren edertasunetan becatuaren loi gave cere lendavico izatean sortua: atseguin andi
bat daucat, nere ama gozoa, zu bacarric escogitu zindualaco jaunac doay onetaz, izan
zindean bear zan becela Trinitate Santissimoco bigarren personarenzat, zukan gu-
izon eguin zidin apartatua eta, orregatic, *Jaincoaren ama* deitua. Nic escatcen dizut
zure sorce edo <10> concepcio garbia gatic eman daguidazula nere animaco eta gor-
putzeco garvitasuna, eta bederatziurren onetan escatcen dizudan mesedea, zure honra
eta gloriaric andieneraco. Amen.

Orain esaten edo cantatcen dirade gozoac, eta oen acabuan esaten dirade antifona
eta oracio azpian dautzan oec egunero. *Sancta Maria, succurre miseris, juva pusillanimes,
refove flebiles: ora pro populo, interveni pro clero, intercede pro devoto femineo sexu. Sen-
tiant omnes tuum juvamen, quicumque celebrant tuam sanctam <11> commemorationem.
V. Ora pro nobis, Sancta Dei Genitrix. R. Ut digni efficiamur promisionibus Christi.*

Oremus

*Concede nos famulos tuos, quasumus, Domine Deus, perpetua mentis et corporis sani-
tate gaudere: et gloriosa beate Mariae semper virginis intercesione, a praesenti liberari tris-
titia, et aeterna perfrui letitia. Per Christum, et cetera.*

Bigarren egunean, lenda vicicoan becela eguinic gurutze santuaren señailea eta
Acto contriciocoa, esango da eguneroco oracio lendabician <12> dagoena, eta onen
ondoren eguingo da an dagoana lenengo egunean becela, eta guero esango da biga-
rren eguneco oracioa.

Bigarren eguneco oracioa

Virgina doatsua, Jaincoaren ama, aingueruen eta guizonen erreguina, zere jaiotza-
requin alegratu zenduana ceruac eta lurra, aingueruac eta guizonac. Egunsenti eder,

mundura justiciaco eguzquia, Jesu Christo, ecarri ziguna, argui eguitemo ceruraco vi-dean dabilzanai eta edertazunez eta gloriáz ceruan <13> janzitceco jaunaren voronda-tea eguiten vizi eta beren eriotzan justu arquitzen diranac. Atseguin andi bat daucat zure doay eta edertazun graciázco oriezaz guztiezaz, ceñaquin zure seme Jaincoac eguz-qui divinoac becela cere jayotzan janci zinduan. Eta escatcen dizut zure zori oneco ja-yotza orregatic nere animarenzat graciáraco etorrera ain arguia eta segurua, ceinda inoiz ere erori ez naitequean pecatuaren loyan, eta bederatci urren onetan escatzen de-dan mesedea, conveni bada, zure honra eta gloriáric andieneraco. <14> Amen.

Gañeroncean, lenengo egunean becela.

Irugarren eguneco oracioa

Virgina escogitua, Jaincoaren ama, aingueruen eta guizonen errequina, Jerusa-lengo templo santuan iru urteco edade gaztearequin presentatua, eche santu onetan cere virtuteaquin eracusten ceniela icusten cinduen guztiai vizi modu jaincozcoa, guero zure semearen etorreran servitu zezaten graciaco temploetan exemplotzat, be-ren vizitzac jaunari consagraturic <15>. Atseguin andi bat daucat, o virgina escogi-tua! Zu, gracia eta virtute andi parebague oec mereci izan cindualaco templo santu onetan eguin cinduan mirariac gatic. Eta escatzen dizut presentacio gozo onegatic eman daguidazula izatea nere anima Trinitade Santísimoaren templo vici bat, nere estaduco obligacioac cumplitzeco eta bederatci urren onetan escatzen dizudan mese-dea, baldin combeni bada, Jaincoaren honra eta gloriáric andieneraco. Amen.

Laugarren <16> eguneco oracioa

Virgina guztiz garbia eta casta, Jaincoaren ama, aingueruen eta guizonen erre-quina, esposatua San Jose zeure esposo garbiarequin, ceñec zure compañía gantic eta izcuntza gozoa gantic alcanzatu izan ceban graciaren, virtuten eta doayen aumentua. Atseguin andi bat daucat, o virgina garbia eta casta, icustez zure esposorioan familia bat ain baquetsua, amodiotsua eta garbia, non da beguitanzen zatan ceratela modu-ren batean gloriaco bienaventuratuac <17> eta, Jesusa jayo ezquero, trinitade huma-noa lurean. Nic escatzen dizut esposorio garbi oec gatic nere memoria, entendimen-tua eta vorondatea Trinitade Santísimoagan beti eduquitzeco gracia, eta bederatzi urren onetan escatzen dizudan mesedea, baldin conveni bada, Jaincoaren honra eta gloriáric andieneraco. Amen.

Bostgarren eguneco oracioa

Virgina, graziaz betea, Jaincoaren ama, aingueruen eta guizonen errequina, ceñi <18> Trinitade Santísimo guztia viraldu zizun San Gabriel goy-ainguerua zori oneco embajada batequin zure vorondatearen baiaren billa, verbo eternoa zure sabelean guizon eguitemo. Atseguin andi bat daucat, o virgina graciáz betea, izateaz zu verbo divi-noaren ama, moduren batean doai cabu baguea, eta escatcen dizut embajada gozo one-gatic alcanza daguidazula cere seme jaunagandic nere anima graciáz betetcea, onela Je-sus maiteac arquite dezan nere viotcean ostatu garbi bat, batez ere aldareco sacramentu santua errecibitzen <19> debanean. Eta bederatci urren onetan escatcen dizudan mese-dea, baldin conveni bada, Jaincoaren honra eta gloriáric andieneraco. Amen.

Seigarren eguneco oracioa

Virgina amorioz betea, Jaincoaren ama, aingueruen eta guizonen erreguina, zere seme Jesus savelean zenduala bien vorondatearequin igoric Judeaco mendietara cere lengusu Santa Isabel visitacera, onen echean egon ciñana, betetzen cinduala graziaz ama eta semea. Atseguin andi bat daucat, o virgina <20> guztiz amoriotsua, zure virtute, humildade, obediencia eta charidade visita santu onetan eracutsi zinduanaz, eta escatcen dizut oen bitartez eracutsi daguiozula nere animari humildadeco, obedienciaco eta charidadeco videa, allegatu artean oec mereci debeen azquenera. Eta bederatzi urren onetan escatcen dedan mesedea, baldin conveni bada, Jaincoaren honra eta gloriaric andieneraco. Amen.

Zazpigarren eguneco oracioa

Virgina guztiz esanguña eta <21> obedientea, Jaincoaren ama, aingueruen eta guizonen erreguina, cere semearen jayotzatic berrogei egunac cumplituric presentatu ciñana Jerusalengo temploan leguea cumplitzeagatic, esqueintcen cenduela beste doayen artean zere savel virginaleco frutu bedeincatua eta guelditzen zinala virgina garbi, loyaren queriza gave, semea eguin baño len, eguitemen eta eguin ezquero, ez cergatic inoiz ere izan zenduan loiric cer garbitu, baizic nai izan zendualaco legueaz cumplitu. Atseguin andi bat daucat, o virgina guztiz esanguina eta obedientea, <22> cerren zere seme jaunac comunicatu ziutzun gracia andi oec eta cerren misterio onetan eracutsi ziñuzcun virtute andiac. Escatzen dizut, bada, eman daguidazula batez ere obedienciaco [virtutea],³⁰ zure seme jaunaren leguea gordetzeco eta nere estaduco obligacioac cumplitzeco. Baita ere bederatzi urren onetan escatzen dedan mesedea, baldin conveni bada, Jaincoaren honra eta gloriaric andieneraco. Amen.

Zorzigarren eguneco oracioa

Virgina dolerez betea, Jaincoaren <23> ama, aingueruen eta guizonen erreguina, constancia andi batequin egon ziñana zere semearen gurutzearen oñean munduaren redencioco obra andi ura eguin zebanean, penaz eta dolerez zere viotza urtutzen cizatzula, baña orregatic ere artutzen guinduzula zure semetzat cere dizipulu amatuaren personan. Erruquitzen naiz, o virgina dolerez jancia, zure pena eta min oriezaz, eta orien vitartez ezcatcen dizut artu nazazula zere, eta zure devocioan beti izateco seme eta mendecotzat, eta eman daguidazula gracia cere mendetic ez irteteco. <24> Baita ere bederatzi urren onetan escatcen dizudan mesedea, baldin conveni bada, Jaincoaren honra eta gloriaric andieneraco. Amen.

Bederatzigarren eguneco oracioa

Virgina gloriaric betea, Jaincoaren ama, aingueruen eta guizonen erreguina, ceñaren eriotza izan zan eriotza amoriozco bat, egaca cerura igotzeco aingueruen eta serafinen compañian, viurcen zinala irugarren egunean cerutic lurrera aingueru ascoren compañian, sartutzeco berriri anima gloriosoa cere <25> gorputz eder artan, eta

³⁰ Beste aukera bat izan liteke *obediencia* zuzentzea, *-ko* kenduta.

igotzeco cerura gorputz eta anima lagun oequin guztioquin gloriaco cortera, non ar-
quitzen [zeran] zere semearen alde escuyan, bienaventuratu guztiac baño gloria an-
diagoarequin, eternidade bateraco. Atseguin andi bat daucat, o virgina gloriac betea,
zure eriotza gozoaz, zure ceruraco igoer[a] gloriosoaz eta gloriaco coroacio estima-
tuaz, eta escatcen dizut iru zori dichoso oen vitartez nere eriotzaco zori ona zure
mendean. Baita ere bederatzu urren onetan deseatzan dedan mesedea, baldin conveni
bada, Jaincoaren honra ta gloriaric andieneraco. Amen. <26>

Gozoac

Virgina Iciarcoa,
yzar ederra munduan;
ama maitea, gu gatic
erregu ezazu ceruan.

1. Zu escogitu zinduan
Jaungoicoac amatzat.
Zori onean guretzat,
diña arqitu cinduan;
bestela, lotu guinduan
Luciferren becatuan.

Ama maitea, etab.

2. Munduco peligroetan
sarturic arkitzen dana
etorten bada zu gana
garbi <27> eta bear dan moduan,
bestela ecin debana
alcanzatzan deu orduan.

Ama maitea, etab.

3. Ichasoco tormentetan
zu zera argui izarra,
«onci guztiac amarra
portuan eman artean»
escatzen dizutenean
guizonac seme moduan.

Ama maitea, etab.

4. Asco ezconduc penatu
ez dacardelaco aurric,
esperanza ere galduric
izateco sucesioric,
zu gandican logratu-
ric gozatu debe frutua.

Ama maitea eta abar <28>

5. Frutua logratu arren,
zembait arquitutzen dira
alimentu faltaz billa
ceñec aci al daiqueen.
Zu, bada, oen guztien
beti zaude socorruan.

Ama maitea, etab.

6. Emacumeac erditcen
eldutcen diran zorian,
campoan eta errian,
asco ditugu icusten
ondo dirala libratzen
zure izenaren costuan.

Ama maitea, etab.

7. Erri-modu guztietan
zu zera alivioa,
argatic devocioa
zatzu artu campoetan,
osasanaren pozetan <29>
etorzen zaizun moduan.

Ama maitea, etab.

8. Moroen cate andiac
urratu izan dituzu,
baita libratu dituzu
ascoren presoindeguiac;
daude oen aguiriac
zerori zauden lecuana.

Ama maitea, etab.

Omnia Submitto Correctione Sancte Romanae Ecclesiae

†

Don Juan Lorenzo de Irigoyen Pamplonaco obispo jaun ilustrisimuari.

Hitz guichitan, jauna, nai nituque nic eracutsi nere oblicacio <30> andiac, es-
quintceco berorren señoria ilustrisimari nere ofrenda chiqui au, ceñaren ezer ezta-
sunac berac ere escatcen dit billatcea jabe onen bat berau gordetceco. Zor andi ba-
tequin arquitzen da nere veneracioa berorren señoria ilustrisima ganaco, batez ere

merecitu nebalaco bere ezaguntasuna eta amorioa orain emezorzi urte danean, exercicio espiritualac eguiten guinduala bioc batean eta alcarrequin Yruñeco ciudadean Aita Ynurrerequin; baña, aguiz andiagoo sortu zat berriro dignidade veneragarri janci deban orretan. Bada, or topatcen det nere aita, or nere garaya eta or <31> nere onguña, zeñac diraden nere oblicacio eta zorraren bururic principalenac.

Baña cer esquintcen diot, jauna, nic ain beste zor eta ain andien alderaco? Lotsa andi batequin aguertuco ninzaque, jauna, ni onen sari chiquiarequin bere señoria ilustrisimaren aurrera, baldin animatcen ezpanindu berorren devocio andiac Ama Virgina santisimagan, aingueruen erreguina gana vezela. Ez det, jauna, dudatzen aingueruen devocio zalvalzea berorren señoria ilustrisimac bezela eracutsi debanari gustatuco ez zayola beren erreguina santisimaren devociocho au, batez ere bere <32> imagina miragarri Yciarcoarenzat, ceñaren historiaco libru igaz escribitu nebanac adierazoco dion zein devocio eta veneracio andicoa dan. Orregatic, bada, jauna, uste det artuco debala bere mendean.

Bay, jauna, bay: guztia ren bearrean arquitcen da librucho au, eta ala daraman ize nagatic ar veza, arren; bestela, jauna, izango lituque etsayac, imagina onen historico libruac izan zituan bezela, baña, berorren ilustrisimaren mendean jarri ezquero, seguro nago izango dala ondo icusia. Ala uste det, jauna, eta horrela berriro bere mendeco servitzairen artean humildeen eta favorecituena.

Eztet <33> ezer esaten berorren nobleza eta egcelencien gañean, cerren publicoac eta aguiriac diran, eta cegatic ez naizan libru chiqui onetan luzatzen eta gueyago cerren daquidan berorren humildadeari ez zacana agradatzen onelaco alabanzaric, baizic Jaincoaren servicioco gauzac, eta berari erregutcea berorren onagatic. Devan, maiatzaren 2, 1768 garren urtean.

Yruñeco edo Pamplonaco obispo jauna, Jesu Christogan bere servitzaireta capillaire humildeena.

Don Pedro José de Aldazabal y Murguia.

APARATU KRITIKOA

3 esan-mesanetic] *esna-mesanetic* || 5 gloriaric] *gloriac* || 5 dagoquidana] *deaoquidana*³¹ || 5 ceruetaco] *ceruetaraco* || 7 eguiten] *eguiten* || 8 adierazotzen] *adoratzo-tzen* || 8 gloriaric] *gloriac* || 9 sorce] *sorcee* || 10 gorputzeco] *gorputzaco* || 12 egunsenti] *egunsinti* || 12 ceruraco] *cenraco* || 13 eguzqui] *eguzquin* || 13 jayotzan] *jayoza* || 13 onetan] *ouetan* || 14 ceniela] *cinela* || 16 aingueruen] *ainguerueu* || 16 baqueatsua] *baqueatsua* || 16 beguitanzen zatan] *beguitan zeuzatan* || 17 andieneraco] *andienaco* || 20 virtute] *virtnte* || 20 humildadeco] *hnmildadeco* || 20 daguiozula] *dagniozula* || 21 jayotzatic] *jayozatic* || 21 cumplituric] *cnmplituric* || 21 zenduan] *zeuduan* || 24 cere] *cero* || 25 daucat] *baucat* || 25 oen] *oea* || 26 Jaungoicoac] *Jaunyoicoac* || 27 zera] *zere* || 28 Frutua logratu arren] *Frutua logratua aen* || 28 diran] *dian* || 28 osasunaren] *osasunaen* || 29 ascoren] *ascoen* || 29 esquintceco] *esquintteco* || 29 O[mnia] S[ubmito] C[orrectione] Santæ R[omanæ] E[cclesia] Y.S.C.S.R.E. || 31 zeñac] *zeña* || 33 onagatic] *onagatic*.

³¹ Testuan arestian adierazitako aldaketa egin badut ere, Borja Ariztimuñoren (komunikazio pertsonala) oharrari jarraikiz, ez litzateke erabat baztertu behar *deaoquidana* irakurketa zuzena izatea, Aldazabalek *diao*-ren ordez *deao*- eman izan balu, hiperzuzenketaz.

4.3. Zenbait ohar Aldazabalen hizkeraz

Lan honen helburu nagusia Aldazabalen lanetako euskal testuak finkatu eta aurkeztea izanik, egiteke utzi dut gipuzkoarraren hizkeraren eta aurreko eta garaiko literatur gipuzkerarekiko lotura eta eraginaren azterketa zehatzagoa. Halere, ediziogintzan ari den ikertzaileak testuak irakurri, transkribatu eta editatu ahala ezinbestean ikusi eta aztertu behar izaten ditu bai testuan agertzen diren ezaugarri linguistikoak, bai ezaugarri linguistiko horiek idazlearen garaiari zein hizkuntzaren historiari begira duten garrantzia. Hori dela eta, Aldazabalen euskarazko bederatziruaren edizioa eman ondotik, zenbait ohar egingo ditut testuan agertzen den hizkeraz.

4.3.1. *Pasarte ilunak*

Oro har, Aldazabalen testuak ez du aparteko arazorik, nahiz eta ediziorako erabilitako alean behintzat askotariko akatsak (hizkuntzari zein tipografiari lotuak) dau den eta horrek halako axolagabekeria bat islatzen duen. Zuzenketa txikiez harago, 7.-8. orrialdeetako pasarte batek eragiten ditu irakurketa-zalantza handienak; izan ere, ageri diren elementu guztiak egoki identifikatzen eta ulertzen diren arren (tar-teka zuzenketa eginda), zail da jakiten 8. orrialdean ageri den *ceñetan adierazotzen zaizcun* zeri eta nola lotu behar zaion. Ondoz ondo ematen ditut (a) jatorrizko pasartearen transkripzioa, (b) nire irakurketa-proposamena eta (c) Gorostegik 1884an emandako bertzio eraldatua:

a. Gracia, Doay, ta Misterio oecgatic escatcendizut, nere Ama gozoa, alcanza deguidazula, vicitcea beti zure Semearen gracian eguiten diedala virtute guztiai, batecere gueyena agertcen naizala araco amabi aetan, ceñetan zu gueyena <8> ezagutua izan ziñan munduan, eracusten diguten becela araco amabi Yzar eder, zure Coroa apaincen debeen aec ceñetan adoratzotzen zaizcun; oecgatic alcanzaditzadan zuri jarraituaz, eta zu vitarteco zaitudala eriotza on bat Jesvs Maitearen viotzean, berac nai debanean; eta bederatici urren onetan escatcen dizudan favorea, Jaincoarengloriac andieneraco bada: Amen.

b. Gracia, doay ta misterio oec gatic escatcen dizut, nere ama gozoa, alcanza deguidazula vicitcea beti zure semearen gracian equiten diedala virtute guztiai, batecere, gueyena, aguertcen naizala araco amabi aetan ceñetan zu, gueyena, <8> ezagutua izan ziñan munduan, eracusten diguten becela araco amabi yzar eder zure coroa apaincen debeen aec, ceñetan adierazotzen zaizcun. Oec gatic alcanza ditzadan zuri jarraituaz eta zu vitarteco zaitudala eriotza on bat Jesus maitearen viotzean, berac nai debanean, eta bederatici urren onetan escatcen dizudan favorea, Jaincoaren gloriaric andieneraco bada. Amen.

c. Grazia, doai, ta misterio oekgatic eskatzen dizut, nere Ama gozoa, alcanza degidazula, bizitza beti zure Semearen grazian, segitzen diedala bertute guztiai, batez ere geyena ezagutua izan ziñan munduan, erakusten diguten bezela araco amabi izar eder, zure koroa apaintzen duten aek, zeñetan adoratzotzen zaizkan; alcanza ditzadan oekgatic, zuri jarraituaz, eta zu bitarteko zaitudala, eriotza on bat, Jesus maitearen Biotzean, berac nai duanean; eta bederaziurren onetan eskatzen dizudan mesedea, Jaungoikoaren gloriarik andieneraco bada. Amen.

Pasarteaz azaltzeko modu errazena da *adoratzotzen* → *adierazotzen* aldaketa onartzea eta *ceñetan adierazotzen zaizcun* pasartearen erreferentzia aurretik aipatutako hamabi bertuteak direla pentsatzea; alegia, ‘hamabi izar haiek, zeinetan adierazten zaizkigun [hamabi bertuteak]’ irakurtzea dirudi errazena, nahiz eta irakurketa ziurra ez izan.

4.3.2. Grafia eta hotsak

Grafiari dagokionez, Aldazabalen testuaren ezaugarri nabarmenena txistukari frikarien eta afrikatuen bereizketa grafikoa da: § 3.2.1-en aurreratu legez, Larramendiz geroztik bereizketa horri tinko eutsi zioten Hego Euskal Herriko idazleen tradizioan kokatu behar da Aldazabal, nahiz eta tarteka afrikatua adierazten duen eta hemengo edizioan zuzendu egin den <c>-ren eta <z>-ren bat agertu. Halaber, gogoan hartzeko da, bereizketa egin arren, Aldazabalek ez zituela Larramendik proposatutako <ts> eta <tz> digrafoak sistematikoki erabili: afrikatu apikaria bai, <ts>-z eman zuen aldiro, baina <tz>-rekin batera <tc> ere badago; zehazki, 44 aldiz aurkitu dut <tze> eta 34 aldiz <tce>, eta 5 aldiz <tzi> eta 13 aldiz <tci>.

Frikari/afrikatu banaketari loturik, Aldazabalen testuan arreta ematen du ozen ondoko txistukarietan egiten den bereizketa; izan ere, txistukari frikariak adierazten dituzten grafemak agertzen dira, oro har, ozenen ondotik: 14 eta 17 aldiz aurkitu ditut, hurrenez hurren, <nc> eta <nz>, hiruna aldiz <rc> eta <rz>, beste hiru aldiz <ns>, eta sei eta hiru aldiz <lc> eta <lz>. Aurrekoei kontrajartzen zaizkien adibideak oso bakanak dira: 7 *aguertcen*, 16 *izcuntza*, 21 *esqueintcen*, 30 *esquintceco* eta 31 *esquintcen*. Banaketa horrek arreta emateko arrazoia agerikoa da, oro har Euskara Arkaikoari eta Zaharrari loturik aipatu izan baita (ikus Zuloaga 2020: § 5.1.5.1.2). Idazlearen hautu «grafiko huts» ez bada (De la Quadra bizkaitarraren testu ia garai-kideak antzeko egoera islatzen du), ozen ondoko frikari-ebakeraren adibide berankorak genituzke Aldazabalenak.

Hotsak direla eta, zalantzarik gabe baieztatu daiteke, garai eta inguru bertsuko testuen argitan, Aldazabalek tokiko hizkeran arrunt ziren ebakera eta erregela fonologikoak ostendu zituela. Txistukariaren neutralizazioa eta bokal-bilkuretako askotariko fenomenoak aipatu behar dira, gutxienez: ondo dokumentatuta daude Gipuzkoako ipar-mendebalean aurreko mendeetatik, baina Aldazabalenean oso bakan agertzen dira. Neutralizazioari dagokionez, apikariaren aldeko adibide bakarra (4 *gustietan*) eta lepokariaren aldeko bost (5 *ezca* eta 23 *ezcatzen* —baina 22 aldiz dago *eska*—, eta 2 *eztitazunac*, 12 *edertazunec* eta 13 *edertazun*) aurkitu ditut. Bokal-bilkuretako fenomenoak direla eta, azaleko *Yciarcuaren* formako *o > u* / *_V* besterik ez dut aurkitu.

4.3.3. Izenaren morfologia

Izenaren morfologiaren esparruan Aldazabalen testuak ez du garai eta eremu haratarako espero ezin zitekeen ezaugarriarik. Denboran aurrerago, Gipuzkoako testuetan ugariago ageri da *-a* itsatsiaren galera, baina Aldazabalenean adibide bakarra aurkitu dut, 32 *historico*, orrialde berean 32 *historiaco* aurka duena.

Mugatzaleei lotuta, aipagarria da 17 *Jesusa jayo ezqueroko* izen artikuluduna, oro har testu zaharragoetan ageri direlako era horretakoak; halere, Lakarrak (1983: 61-62) adibide berankorragoak aurkitu zituen Bizkaiko XIX. mendearen hasierako testuetan, bai eta XX. mendearen hasierako kantutegietan ere.

Erakusle eta izenordainetan *aek* zaharra (8 *araco amabi aetan*, 8 *apaincen debeen aec*, 28 *Frutua logratua aen*) eta *oek* (7 *oec gatic*, 8 *oen ondoren*, 10 *oen acabuan*, 25 *oequin...*) ageri dira, eta ez dago Gipuzkoako mendebaleko zenbait hizkeratarako *aura* ‘hura’ aldaeraren alerik: 23 *obra andi ura* azaltzen da behin. Bestalde, 2. per-

tsona singularreko izenordain posesiboan *zure* & *zere* daude: 32 aldiz aurkitu dut *zure*, eta 22 aldiz *zere* & *cere*.

Kasu-marketan ere ez dago aparteko gorabeherarik: *-az* eta *-zaz* ageri dira instrumentalean, bigarrena ohiko legez izenordain eta erakusleei loturik (8 *jarraituaz*; 13 *oriezaz guztiezaz*, 23 *min oriezaz*), *-ai* datibo pluralean (12 *dabilzanai*, 14 *guztiai*) eta Euskal Herriko erdialde zabaleko *-ikan* ablatiboan (27 *zu gandican*).

4.3.4. Aditzaren morfologia

Aditzaren esparruko zenbait erabilera eta aldaera izenaren morfologiaren esparrukoak baino interesgarriagoak dira, izan forma zaharrak azaltzen direlako, izan zenbait banaketa zahar neutralizaturik agertzen direlako.

Aditz-izenenen atzizkien artean *-tze* da arrunt Aldazabalen testuan, are partizipioari erantsita ere (*-itze* & *-tutze*), bide batez partizipioaren eta aditzoinaren arteko bereizketa galdua zela erakutsiz (ikus Urgell 2006: § 2.7.4): 13 *janzitceco*; 23 *urtutzen*, 23 *artutzen*, 24 *sartutzece*, 28 *arquitutzen*. Bestalde, *etorri* aditzari loturik *-te* eta *-tze* agertzen dira (26 *etorten*, 29 *etortzen*), lehenengoa akatsa ez bada.

Erroei dagokienez, Gipuzkoan Debagoienaz kanpo espero zitekeen *-e* dago *izanen* eta **edumen* orainaldiko adizkietan: 27 *zera*; 3 *dezun*, 5 *dedana*, 13 & 20 *dedan*. **Edunen* beraren 3. pertsonako adizkietan *-eu-* & *-ebV-* zaharrak daude sistematikoki Aldazabalenean: 27 *alcanzatzen deu*; 4(2) *eguingo debe*, 4 *esango debe*, 8 *apaincen debeen aec*, 8 *nai debanean*, 16 *alcanzatu izan ceban*, 23 *eguin zebanean*, 27 *ecin debana* eta abar.

Gipuzkoako adizkietan numeroaren araberako erroen banaketa aipatu izan da: «Otxoa de Arinen dotrinatik hasita gipuzkera zaharrean ezaguna den banaketa dugu *-i-* eta *-i(r)au-* erroen artekoa, bata singularrerako eta bestea pluralerako erabiltzearena» (Altuna 1995: 623). Leturiagak (2020a: 374) Urolako testuez oro har eta Aldazabalez beren-beregi dioenez:

Eskualdeko [Urolako] testuen artean, AzkSerm (1737) eta LoiolaDot (xviii) lekukotasunetan bildutakoak dira, besteak beste: *eguin diauztan* 'dizkidan' (AzkSerm, 1737: 11), *berrituco ciauuzcan* 'zizkion' (AzkSerm, 1737: 13), *barcacen diaustegun* 'dizkiegun' (LoiolaDot, xviii, 8); Itziar (1790 [1768]) lekukotasunean bildutakoak, aldiz, *comunicatu ziutzun* 'zizkizun' (22) eta *eracutsi ziñuzcun* 'zenizkigun' (22).

Bestalde, *-z-* pluralgilea dela eta, halakorik gabeak dira 29 *nai nituque eracutsi* eta 32 *izango lituque* adizkiak.

NOR-NORI saileko adizkietan *ai* > *a* monoptongazioa ageri da singularreko zenbait adizkietan: 16 *beguitanzen zatan*, 23 *urtutzen cizatzula*, 28 *zatzu artu*, 30 *sortu zat...* (halere, cf. 29 *etorzen zaizcun*). Bestalde, pluralean eta 'hari' datiboaren aurretik, *ai* gordetzen da: 8 *adierazotzen zaizcun*; 3 *emango zayo*, 8 *conveni zayona*, 31 *gustatuco ez zayola*; Gipuzkoako adizkietako *ai* & *a* polimorfismoaz, ikus Leturiaga (2020b: § 4.2.6).

Pluralgileekin jarraituz, *izanen* 3. pertsona pluralean arrunt da kutsu estilistikoa duen (Ariztimuño 2013: 37) *-de* pluralgilea: 8 *errezatuco dirade*, 10 *esaten edo cantatcen dirade*, 10 *esaten dirade*, 31 *diraden* (*ekarrin* ere ageri da behin *-de*: 27 *dacardelaco*). *Izani* loturik *-te* ageri da 16 *ceratela* adizkian, eta *-te* dago, halaber, adizki haue tan plurala markatzeko: 7 *ematen zizutela*, 8 *eracusten diguten*, 27 *escatzen dizutenean*.

Aditz laguntzaileen esparruan, [aditzoin + *ezan] eta [partizipio + *egin*] perifrasi zaharren artean nahastea dago (ikus Mounole 2007, 2018 [2014]); zehazki, [aditzoin + *egin*] eta [partizipio + *ezan] eredukoak ere aurki daitezke:

- [aditzoina + *ezan]: 5 *zuzen ezazu*, 8 *alcanza ditzadan*, 26 *erregu ezazu*
- [partizipioa + *ezan]: 2 *arquitu cenzaqueana*, 14 *servitu zezaten*, 18 *arquitu dezan*
- [partizipioa + *egin*]: 3 *ez daguiozula*, *bada*, *arren*, *veguiratu*, 20 *eracutsi daguiozula*
- [aditzoina + *egin*]: 5 *alcanza eguidezu*, 5 *ezca eguiozu*, 7 & 18 *alcanza deguidazula*

Perifrasien banaketaz kanpo, Euskal Herriko erdialdeko eta mendebaleko testuetan *egin* aditz laguntzaileari lotutako *dag-* (adizki bipertsonalak) vs. *deg-* (adizki hirupertsonalak) bereizketa Lehen Euskara Modernoan neutralizatu zen, *dag-* ereduko adizkien alde. Mendiburu, Añibarro, Mogel eta Frai Bartolomeren adibideak aipatu zituen Urgellek (2018: 621), eta horiei gehitu behar zaizkie Aldazabalenak: 3 *ez daguiozula*, *bada*, *arren*, *veguiratu* eta 7 & 18 *alcanza deguidazula*, baina 10 & 15 & 22 & 23 *eman daguidazula* eta 20 *eracutsi daguiozula*.

*Edin laguntzaileaz den bezainbatean, 9. orrialdeko honako pasarte honetan *izan zindean* eta *egin zidin* aditzak bi eratara interpreta daitezke: «atsegin andi bat daucat, nere ama gozoa, zu bacarric escogitu zindualaco jaunac doay onetaz, *izan zindean* bear zan becela Trinitade Santissimoco bigarren personarenzat, zugan guizon *egin zidin* apartatua eta, orregatic, *Jaincoaren ama* deitua» (Aldazabal 1790 [1768]: 9; letra etzana neurea da [EZ]).

Alde batetik, helburuzko mendeko perpausak direla eta, aditzak subjuntiboan daudela pentsa daiteke bai egitura, bai garaia kontuan hartuta. Beste alde batetik, Joseba A. Lakarrak diostanez (komunikazio pertsonala), bestelako irakurketa ere egin liteke, eta aoristoztat interpretatu; alegia, *izan zindean* ‘izan zinen’ eta *egin zidin* ‘egin zen’ irakurriaz. Hartara, aoristoaren adibide bakan baina oso berankorrek leudeke Aldazabalenean; Lehen Euskara Modernoko aoristoez, ikus Lakarra (1996), Aldai (2015), Urgell (2018) eta Jiménez (2019).

Arestiko ezaugarriez gain, tarteka eta bakan agertzen diren ezaugarri gutxi batzuk aipa daitezke, hala nola objektu pluralarekiko komunztadura falta 12 *alegratu cenduana ceruac eta lurra* perpausean eta *etzanen* adizki trinko plural baten agerrera (10 *oracio azpian dautzan oec*).

4.3.5. Sintaxia

Sintaxiaren esparruan Aldazabalen testuak ez dakar erabilera berezirik eta aparteko aberastasunik; ezer aipatzekotan, izen osteko erlatiboen zenbait egitura aipa daitezke (8 *araco amabi yzar eder zure coroa apaincen dabeen aec*, 10 *oracio azpian dautzan oec*, 11-12 *eguneroco oracio lendabician dagoena*, 32 *historiaco libru iaz escribitu nebanac*), bai eta ezeztapenaren hurrenkera zaharraren arrastoren bat ere mendeko perpaus batean (32 *eracutsi debanari gustatuco ez zayola*).

Tarteka, erdal erduen arabera egindakoen itxurako egiturak agertzen dira, testuaren pasarte batzuk behintzat ez jatorrizkoak baina inondik egokituak edo itzuliak di-

rela islatuz; cf. 21 *ez cergatic inoiz ere izan zenduan loiric cer garbitu, baizic nai izan zendualaco legueaz cumplitu.*

4.3.6. *Lexikoa*³²

Lexikoaz den bezainbatean, Aldababalen bederaziurrenak dakartzan hitz eta aldaera batzuk interesgarriak dira bai dialektologiaren, bai hizkuntzaren historiaren ikuspegitik. Hori dela eta, testuaren edizioa eman ondotik beronen hiztegi osoa ematen bada ere, zenbait hitzen eta aldaeraren gaineko azalpenak argigarri izan daitezke.

Podore aldaera Gipuzkoako testu gutxi batzuetan agertzen da (Ubillos eta Otaegi) eta *gehiena* ‘nagusia’ lotuago dago Ipar Euskal Herriko tradizioarekin: *OEHn* Lardizabal bakarrik aipatzen da berau baliatu zuten Hego Euskal Herriko idazleen artean (s.v. *gehien*). *Tenpora* aldaera, bestalde, ez da arrunta Euskal Herriko erdi-mendebalean: Landucciren hiztegian eta Nafarroako Pirinioetako ibarretan besterik ez da agertzen.

Gipuzkoa osoan edo probintziako eremu jakin batzuetan baliatzen diren aldaera eta hitzak dira *eskui*, *gitxi* eta *hagitz*, eta Gipuzkoakoan ez ezik beste euskara batzuetan aurki daitezkeen aldaerak dira, bestalde, *adierazo* ‘adierazi’, *arkitu* ‘aurkitu’, *epenî* ‘ipini’, *eskini* ‘eskaini’, *libru* ‘liburu’ (eta *librugile*) eta *zerren* ‘zeren’. Oro har, Aldababalek sistematikotasunez erabili zituen aldaerok, baina tarteka polimorfismoa ere ageri da: cf. *amodio* & *amorio* eta *bage* & *gabe*.

Aurreko orrialdeetako azalpenek argiro bermatzen dute Aldababal garaiko gipuzkoar idazle handien itzalpean aritu zela, batzuetan hertsia eta bestetzetan askatasun handiagoa hartuz: Larramendi eta Kardaberatz hainbatetan aipatu zituen 1767-1769ko liburuan eta, ondotik argitaratutako bederaziurrenean euskal idazlerik aipatzen ez badu ere, argia da Larramendiren eragina: § 4.3.2-n aipatutako hautu grafikoetan ez ezik, lexikoan ere behin baino gehiagotan islatzen da andoaindarraren eragina; funtsean, zenbait berba *Hiztegi hirukoitzetik* hartuak direla dirudi, lan horretan edo lan horrez geroztikoetan bakarrik agertzen baitira euskal testuen tradizioan.

OEHn biltzen diren datuen arabera, Aldababalek emandako *bai* ‘baimen’ Nafarroa Beherean erabiltzen da, eta Hego Euskal Herrian Larramendirenean eta harez geroztiko hiztegi gintzan. Are argiagoak dira Aldababalek erabilitako *jakiunde*, *hizkunde*, *lehendabizian* eta *ongin*: lauren lehenengo agerrera dira *Hiztegi hirukoitzekoak*, eta orduz geroztik ez dute tradizioan sendo edo ugari txertatzea lortu. *Presoindegi* aldaera dela eta, *OEHren* arabera Leizarragak bazerabilen, baina Hego Euskal Herrian Larramendiri loturik ageri da.

³² Atal honetara bildutako hitzen historiari buruzko argibideak *Orotariko euskal hiztegitik* (Mitxelena & Sarasola 1987-2005) eta *Euskal hiztegi historiko-etimologikotik* (Lakarra, Manterola & Segurola 2019) atereak dira.

4.4. Hiztegia

A

adierazo *ad.*

adierazoco 32

adierazotzen 8

adio *interj.*

adio 3

adiskide *iz.*

adisquidea 2

andi *adj.*andi 6, 9, 13, 15(2),³³ 16, 18, 19, 21,
22, 23(2), 25, 30, 31

andiac 22, 29, 30, 31

andiagoa 30

andiagoarequin 25

andicoa 32

andien 31

andieneraco 5, 8, 10, 13, 15, 17, 19,
20, 22, 24, 25**agertu** *ad.*

aguertcen 7

aguertuco 31

agiri1 *iz.*

aguiriac 29

2 *adj.*

aguiriac 33

agradatu *ad.*

agradatzen 33

ahal *ad.*

al 28

ailegatu *ad.*

allegatu 20

aingeru *iz.*

aingeru 24

aingeruac 12

aingeruen 4, 9, 12, 14, 16, 17, 19, 21,
23, 24(2), 31(2)**aita** *iz.*

aita 7, 30(2)

akabu *iz.*

acabuan 10

akto *iz.*

acto 4(2), 10

alabanza *iz.*

alabanzaric 33

aldare *iz.*

aldareco 18

Aldazabal *iz. prop.*

Aldazabal 33

Aldazaval 1

alde *iz.*

alde 25

alderaco 31

alegratu *ad.*

alegratu 12

alibio *iz.*

alivioa 28

alimentu *iz.*

alimentu 28

alkanzatu *ad.*

alcanza 5, 7, 8, 18

alcanzatu 16

alcanzatzen 27

alkar *izord.*

alcarrequin 30

ama *iz.*ama 2, 3, 4, 5(2), 7(3), 8, 9(3), 12,
14, 16, 17, 18, 19(2), 21, 23, 24,
26(2), 27(3), 28(2), 29(2)

amaric 2

amatzat 26

Ama Birjina *iz. prop.*

Ama Virginia 3, 31

Ama Virjina 1, 3

amarratu *ad.*

amarra 27

amatu *ad.*

amatuaren 23

³³ Parentesi arteko zenbakiak orrialde berean agertzen diren adibideen kopurua adierazten du.

amen *iz.*

amen 5, 8, 10, 14, 15, 17, 19, 20, 22,
24, 25

amodiotsu *adj.* → *amoriotsu*

amodiotsua 16

amorio *iz.*

amorio 7
amorioa 30
amorioz 19
amoriozco 24

amoriotsu *adj.* → *amodiotsu*

amoriotsua 20

andre *iz.*

andrea 6(2)

anima *iz.* ‘arima’

anima 15, 18, 24, 25
animaco 10
animaren 5(2)
animarenzat 13
animari 20

animatu *ad.*

animatcen 31

antifona *iz.*

antifona 10

anunziatio *iz.*

anunciacion 6

apaindu *ad.*

apaincen 8
apaindu 7

apartatu *ad.*

apartatua 9

argi

1 *iz.*

argui 12

2 *adj.*

arguia 13

argi-izar *iz.* ‘artizar’

argi izarra 27

arkitu *ad.*

arquitcen 32
arquitu 2, 18, 26
arquitutzen 28
arquitzen 3, 13, 25, 26, 30

Arlegi *iz. prop.*

Arlegui 1

arren

1 *lok.*

arren 3, 32

2 *mend.*

arren 28

arte

1 *iz.*

artean 21, 32

arteco 6

2 *postpos.*

artean 4, 20, 27

asko *zenbtz.*

asco 2, 27, 28

ascoren 24, 29

asumpzio *iz.*

asumpcioan 6

atera *ad.*

ateratzen 1

atsegin *iz.*

atseguin 6, 9, 13, 15, 16, 18, 19, 21,
25

atzeratu *ad.*

atzeratzen 2

aumentu *iz.*

aumentua 16

aurre *iz.*

aurrera 31

Ave *interj.*

ave 8

azken *iz.*

azquenera 20

azpi *iz.*

azpian 10

B**bada** *lok.*

bada 3, 22, 28, 30, 32

bage *postpos.* → *gabe*

bague 3

baguea 18

baguearequin 7

bai

1 *adb.*

bay 32, 32

- 2 *iz.* 'baimen'
baiaren 18
- baina** *junt.*
baña 23, 30, 31, 32
- baino** *part.*
baño 21, 25
- baita** *junt.*
baita 22, 24, 25, 29
- baizik** *junt.*
baizic 21, 33
- bakarrik** *adb.*
bacarric 9
- baketsu** *adj.*
baquetsua 16
- bakoitz** *izord.*
bacoitzac 8
- baldin** *part.*
baldin 2, 3, 5, 15, 17, 19, 20, 22, 24,
25, 31
- bat** *zenbtz.*
bat 4(2), 6, 8, 9, 13, 15(2), 16(2),
18(2), 19, 21, 24, 25, 30
batean 8, 16, 18, 30
bateraco 25
batequin 18, 23, 30, 31
- batez ere** *adb.*
batecere 7
batez ere 18, 22, 30, 31
- bedeinkatu** *ad.*
bedeincatua 21
- bederatzigarren** *ord.*
bederatcigarren 24
- bederatziturren** *iz.*
bederatci urren 5, 8, 13, 15, 19, 22,
24
bederatci urrena 1, 4(3)
bederatci urreneco 4
bederatziturren 10
bederatzi urren 25
bederatzi urrena 3, 17, 20
- begiratu** *ad.*
veguiratu 3
- begitandu** *ad.*
beguitanzen 16
- behar** *iz.*
bearrean 32
- **behar** *edun
bear cenduan 7
- **behar izan**
bear dan 1, 27
bear zan 9
- bekatu** *iz.*
becatuan 26
becatuaren 9
- belauniko** *adb.*
belaunico 4
- benefiziadu** *iz.*
beneficiadu 1
- beneragarri** *adj.*
veneragarri 30
- benerazio** *iz.*
veneracio 32
veneracioa 30
- bera** *izord.*
berac 8, 30
berari 33
- berau** *izord.*
berau 30
- berbo** *iz.*
verbo 18(2)
- bere** *izord.*
bere 5, 7, 30, 31(2), 32(2), 33
- beren** *izord.*
beren 13, 14, 31
- berori** *izord.*
berorren 30(2), 31(2), 32, 33(3)
- berriro** *adb.*
berriro 24, 30, 32
- berrogei** *zenbtz.*
berrogeui 21
- beste** *adj.*
beste 4, 21
- bestela** *lok.*
bestela 26, 27, 32
- bete**
1 *adj.*
betea 6(2), 17, 18, 19, 22, 24, 25
2 *ad.*
betetcea 18
betetzen 19
- beti** *adb.*
beti 7, 17, 23, 28

bezela *part.*

becela 8, 9, 10, 12, 13, 14

bezela 1, 31, 32

vezela 31

bezpera *iz.*

vezperatic 3

bi *zenbtz.*

bien 19

bioc 30

bide *iz.*

videa 20

videan 12

bienabenturatu *iz.*

bienaventuratu 25

bienaventuratuac 16

bigarren *ord.*

bigarren 9, 10, 12(2)

bihotz *iz.*

viotcean 3, 18

viotza 23

viotzarequin 8

viotzean 8

bihurtu *ad.*

viurcen 24

bikario *iz.*

vicario 1

bila *adb.*

billa 18, 28

bilatu *ad.*

billatcea 30

biraldu *ad.*

viraldu 18

birjina *iz.*virgina 5, 9, 12, 14, 15, 16(2), 17,
18, 19(2), 20, 21(2), 22, 23, 24,
25, 26**birjinal** *adj.*

virginaleco 21

birtute *iz.*

virtute 7, 15, 20, 22

virtuteaquin 14

virtuten 16

bisita *iz.*

visita 20

bisitatu *ad.*

visitatcera 19

bisitazio *iz.*

visitacioan 6

bitarteko *iz.*

vitarteco 8

bitarte *iz.*

bitartez 20

vitartez 23, 25

bizi1 *ad.*

vizi 13

2 *adj.*

vici 15

bizimodu *iz.*

vizi modu 14

bizitza *iz.*

vicitcea 7

vizitzac 14

borondate *iz.*

vorondatea 2, 13, 17

vorondatearen 18

vorondatearequin 19

bostgarren *ord.*

bostgarren 17

buru *iz.*

bururic 31

D**de** *prep. (gazt.)*

de 1, 29, 33

Deba *iz. prop.*

Debaco 1

Devan 33

deboto *iz.*

devotoa 2

devotoen 6

debozio *iz.*

devocio 31(2), 32

devocioa 3, 28

devocioan 23

devociocho 31

deitu *ad.*

deitua 9

deseatu *ad.*

deseatzen 3, 25

dibino *adj.*

divinoac 13
divinoaren 18

dignidade *iz.*

dignidade 30

diligente *adj.*

diligentea 6

dina *adj.*

diña 26

ditxoso *adj.*

dichoso 25

dizipulu *iz.*

dizipulu 23

doai *iz.*

doai 18
doay 7, 9, 13
doayen 16, 21

doatsu *adj.*

doatsua 6, 6, 12

dolore *iz.*

dolorez 6, 22, 23(2)

Don *iz.*

don 1(2), 23, 33

dudatu *ad.*

dudatzen 31

E

edade *iz.*

edade 14

eder *adj.*

eder 8, 12, 25
ederra 6, 26

edertasun *iz.* → *edertazun*

edertasunetan 9
edertazun 13

edertazun *iz.* → *edertasun*

edertazunez 12

*edin *ad. lag.*

ded[i]n 3
naitequean 13
zidin 9
zindean 9

edo *junt.*

edo 4, 9, 10, 33

eduki *ad.*

daucat 6, 9, 13, 15, 16, 18, 19, 21, 25
dauczun 6
eduquitzezo 17

*edun *ad. lag.*

ceban 16
cenduan 7
cenduela 21
cinduala 19
cindualaco 15
cinduan 15, 26
cinduen 14
debala 32
deban 30
debananari 1, 27
debanari 31
debanean 8, 19
debe 4(3), 27
debeen 8, 20
dedan 13, 20, 22, 25
dedana 5
det 30, 31, 32(2)
deu 27
dezun 3
diedala 7
diguten 8
dio 8
dion 32
diot 31
dit 30
ditugu 28
ditut 3
dituzu 29(2)
dizudan 8, 10, 15, 17, 19, 24
dizut 7, 9, 13, 15, 17, 18, 20, 22, 23, 25
dizutenean 27
ezpaleu 2
ezpanindu 31
eztet 32
guinduala 30
guinduan 26
guinduzula 23
lituque 32
nebalaco 30
nebanac 32
nituque 29

- zaitudala 8
 zebanean 23
 zenduala 19
 zendualaco 21
 zenduan 7, 21
 zenduana 5, 6, 12
 ziguna 12
 zindualaco 9
 zinduan 7, 13, 26
 zinduanaz 20
 ziñuzcun 22
 zituan 32
 ziutzun 22
 zizun 18
 zizutela 7
- egin**
- 1 *ad.*
- egin 9, 15, 21(2), 23
 eguingo 4(2), 12
 eguinic 10
 eguitean 21
 eguiteco 12, 18
 eguiten 13, 30
- 2 *ad. lag.*
- daguidazula 10, 15, 18, 22, 23
 daguiozula 3, 20
 daiqueen 28
 deguidazula 7
 eguidezu 5
 eguiozu 5
- egon** *ad.*
- dagoquidana 5
 dagoala 8
 dagoana 12
 dagoena 12
 daude 29
 egon 19, 23
 nago 32
 zaude 28
 zauden 29
- egun** *iz.*
- egun 4
 egunac 21
 egunean 10, 12, 14, 24
 eguneco 8, 9, 12(2), 14, 16, 17, 19, 20,
 22, 24
- egunero** *adb.*
- egunero 4(2), 10
 eguneroco 4, 10
- egunsenti** *iz.*
- egunsenti 12
- eguzki** *iz.*
- eguzqui 13
 eguzquia 12
- ekarri** *ad.*
- dacardelaco 27
 ecarri 12
- ekin** *ad.*
- equiten 7
- emakume** *iz.*
- emacumeac 28
- eman** *ad.*
- eman 10, 15, 22, 23, 27
 emango 3
 ematen 7
- enbajada** *iz.*
- embajada 18(2)
- enpeñatu** *ad.*
- empeñatzen 7
- entendimentu** *iz.*
- entendimentua 17
- epeñi** *ad.* ‘ipini’
- epeñi 5
- erakutsi** *ad.*
- eracusten 8, 14
 eracutsi 20(2), 22, 29, 31
- eraman** *ad.*
- daraman 32
- erditu** *ad.*
- erditcen 28
- ere** *adb.*
- ere 3, 13, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 30
- eriotza** *iz.*
- eriotza 8, 24(2), 25
 eriotzaco 25
 eriotzan 13
- erori** *ad.*
- erori 13
- erregina** *iz.*
- erreguina 4, 5, 9, 12, 14, 16, 17, 19,
 21, 23, 24, 31
 erreguina gana 31

- erregu** *iz.*
erregu 26
- erregutu** *ad.*
erregutcea 33
- errezatu** *ad.*
errezatuco 8
- errezibitu** *ad.*
errecibitu 3
errecibitzen 18
- errukitu** *ad.*
erruquitzen 23
- esan** *ad.*
esan 8
esango 4(2), 10, 12
esaten 10(2), 33
- esangin** *adj.*
esanguina 21
esanguña 20
- esan-mesan** *iz.*
esan-mesaneatic 3
- eskatu** *ad.*
escatcen 5, 7, 8(2), 9, 10, 13, 18, 19,
20, 24, 25, 30
escatzen 13, 15(2), 17(2), 20, 22(2), 27
ezca 5
ezcatcen 23
- eskeini** *ad.* → *eskini*
esqueintcen 21
- eskini** *ad.* → *eskeini*
esquintceco 30
esquintcen 31
- eskogitu**
1 *ad.*
escogitu 9, 26
escogituric 6
escogitua 14, 15
- eskribitu** *ad.*
escribitu 32
- eskui** *iz.*
escuyan 25
- esperantza** *iz.*
esperanza 27
- espiritual** *adj.*
espiritualac 30
- Espiritu Santu** *iz. prop.*
Espiritu Santua 7
- esposatu** *ad.*
esposatua 16
- esposo** *iz.*
esposo 16
- esposorio** *iz.*
esposorio 17
esposorioan 6, 16
- estadu** *iz.*
estaduco 15, 22
- estimatu** *ad.*
estimatuaz 25
- eszelentzia** *iz.*
egcelencien 33
- eta** *junt.*
da 16
eta 1, 2, 3(2), 4(2), 5(7), 6, 7, 8(4),
9(2), 10(6), 12(7), 13(6), 14, 15(4),
16(5), 17(5), 18, 19(4), 20(6),
21(4), 22(3), 23(7), 24(3), 25(4),
27, 28, 30(3), 31(2), 32(4), 33(6)
ta 4, 7, 25
- eta abar** *lok.*
eta abar 27
etab. 26, 27(2), 28(2), 29(2)
- eternidade** *iz.*
eternidade 25
- eterno** *adj.*
eterno 18
- etorrera** *iz.*
etorrera 13
etorreran 14
- etorri** *ad.*
etorten 26
etorzen 29
- etsai** *iz.*
etsayac 32
- etxe** *iz.*
eche 14
echean 19
- etzan** *ad.*
dautzan 10
- exemplo** *iz.*
exemplotzat 14
- exercizio** *iz.*
exercicio 30

ez *adb.*

ez 3(2), 13, 21, 23, 27, 31(2), 33(2)

ezpaleu 2

ezpanindu 31

eztet 32

ezaguntasun *iz.*

ezaguntasuna 30

ezagutu *ad.*

ezagutua 8

*ezan *ad. lag.*

cenzaqueana 2

dezan 18

ditzadan 8

ezazu 5, 26

nazazula 23

ninzaque 31

veza 32

zezaten 14

ezer *izord.*

ezer 30, 33

ezin *ad.*

ecin 27

ezin 7

ezkero *postpos.*

ezquero 8, 17, 21, 32

ezkondu *ad.*

ezconduc 27

ezpada *junt.*

ezpada 3

ezpaere *lok.*

ezpaere 5

eztasun *iz.* 'falta, gabezia'

eztasunac 30

eztitazun *iz.*

eztitazunac 2

eztitsu *adj.*

eztitsua 5

F**fabore** *iz.*

favorea 8

favoreac 3

faborezitu *adj.*

favorecituena 32

falta *iz.*

faltaz 28

familia *iz.*

familia 16

Fermin *iz. prop.*

Fermin 1

fingabe *adj.*

fingabearequin 7

frutu *iz.*

frutu 21

frutua 27, 28

G**gabe** *postpos.* → *bage*

gave 9, 21

Gabriel *iz. prop.*

Gabriel 18

gain *iz.*

gañean 33

gainerontze *lok.*

gañeroncean 14

galdu *ad.*

galduric 27

garagaril *iz.*

garagarillaren 3

garai *adj.*

garaya 30

garbi *adj.*

garbi 6, 9, 17, 18, 21, 26

garbia 16(3)

garbia gatic 10

garbiarequin 16

garbitasun *iz.*

garvitasuna 10

garbitu *ad.*

garbitu 21

garren *ord.*

garren 1, 33

gauza *iz.*

gauzac 33

gazte *adj.*

gaztearequin 14

gehiago *zenbtz.*

gueiagoarequin 7

gueyago 33

gehien

- 1 *adb.*
 gueyen 5
 2 *adj.* ‘nagusi’
 gueyena 7(2)

gelditu *ad.*

- guelditu 3, 6
 guelditzen 21

gero *adb.*

- guero 8, 12, 14

gitxi *zenbtz.*

- guichitan 29

gizon *iz.*

- guizon 9, 18
 guizonac 12, 27
 guizonen 5, 9, 12, 14, 16, 17, 19, 21,
 23, 24

gloria *iz.*

- gloria 25
 gloriaco 16, 25(2)
 gloriaric 5, 8, 10, 13, 15, 17, 19, 20,
 22, 24, 25
 gloriaz 6, 12, 24, 25

glorioso *adj.*

- gloriosoa 24
 gloriosoaz 25

goi-aingeru *iz.*

- goy-ainguerua 18

gorde *ad.*

- gordeco 3
 gordetceco 30
 gordetzeco 22

gorputz *iz.*

- gorputzeco 10
 gorputz 25(2)

gozatu *ad.*

- gozatu 27

gozo

- 1 *adj.*
 gozo 2, 5, 15, 18
 gozoa 7, 9
 gozoaz 25
 gozo gandic 16
 2 *iz.*
 gozoac 10, 26

grazia *iz.*

- gracia 5, 7, 15, 17, 22, 23
 graciaco 14
 gracian 7
 graciara 13
 graciaren 9, 16
 graciaz 18(2), 19
 graciazco 13
 gracietan 7
 graziaz 6, 17

gu *izord.*

- gu gatic 26
 gure 5(2)
 guretzat 26

gurutze *iz.*

- gurutce 4
 gurutze 10
 gurutzearen 23

gustatu *ad.*

- gustatuco 31

gusto *iz.*

- gustocoa 3

guzti *zenbtz.*

- gustietan 4
 guztia 7
 guztia 18, 25, 27
 guztiai 7, 14
 guztian 3
 guztiaren 32
 guztien 28
 guztietan 28
 guztiezaz 13
 guztioquin 25
 guztiz 5, 6, 16, 20(2), 21

H**haek** *erak.*

- aec 8
 aetan 7

hagiz *adb.*

- aguiz 30

hain *adb.*

- ain 13, 16, 31

hainbeste *zenbtz.*

- aimbeste 7, 31

hala *adb.*

ala 32(2)

hamabi *zenbtz.*

amabi 7, 8

han *adb.*

an 12

harako *adj.*

araco 7, 8

hargatik *lok.*

argatic 28

hartu *ad.*

ar 32

artu 23, 28

artuco 32

artutzen 23

hasiera

asiera 4

asi eraraco 4

hau *erak.*

au 4, 5, 8, 30, 31, 32

onec 4

onegatic 15, 18

onen 2, 3, 4(2), 12, 19, 31, 32

onetan 2, 4(2), 5, 8(2), 10, 13, 14, 15(2),
17, 19, 20(2), 22(2), 24, 25, 33

onetaraco 6

onetaz 9

onequin 3

hau da *ant.*

au da 3

haur *iz.*

aurric 27

hazi *ad.*

aci 28

hegaka *adb.*

egaca 24

heldu *ad.*

eldutcen 28

hemen *adb.*

emen 3

hemezortzi *zenbtz.*

emezorzi 30

herri *iz.*

erri 6, 28

errian 28

hiru *zenbtz.*

iru 8, 14, 25

hirugarren *ord.*

irugarren 14, 24

historia *iz.*

historico 32

historiaco 32

hitz *iz.*

hitz 29

hizkunde *iz.* 'hizkuntza'

izcunde 3

hizkuntza *ad.*

izcuntza 16

hoek

1 *erak.*

oec 10, 15, 22

oec gatic 7, 8, 17

oen 25

oequin 25

2 *izord.*

oec 20

oen 8, 10, 20, 28, 29

honela *adb.*

onela 18

onelaco 33

honra *iz.*

honra 10, 13, 15, 17, 19, 20, 22, 24, 25

honraraco 5(2)

hor *adb.*

or 30(3)

horiek *erak.*

orien 23

oriezaz 13, 23

orretan 30

horregatik *adb.*

orregatic 9, 13, 23, 32

horrela *adb.*

horrela 32

Huarte *iz. prop.*

Huarte 1

humano *adj.*

humanoa 17

humildade *iz.*

humildade 20

humildadeari 33

humildadeco 20

humilde *adj.*
 humildea 6
 humildeen 32
 humildeena 33
hura *erak.*
 artan 25
 ura 23

I

ibili *ad.*
 dabilzanai 12
igande *iz.*
 ygandearen 3
igaz *adb.*
 igaz 32
igo *ad.*
 igoric 19
 igotzeco 24, 25
igoera *iz.*
 igoer[a] 25
ikusi *ad.*
 icusia 32
 icusteaz 16
 icusten 14, 28
ilustrisima *adj.*
 ilustrisimac 31
 ilustrisima ganaco 30
 ilustrisimaren 31, 32
 ilustrisimari 30
ilustrisimu *adj.*
 ilustrisimuari 29
imagina *iz.*
 imagina 6, 32(2)
inoiz *adb.*
 inoiz 13, 21
inor *izord.*
 iñor 3
Inurre *iz. prop.*
 Ynurrerequin 30
irakurle *iz.*
 iracurleari 2
 yracurle 2
iraun *ad.*
 diraben 4

Irigoien *iz. prop.*
 Irigoyen 29
irten *ad.*
 irteteco 23
Iruñea *iz. prop.*
 Yruñeco 30, 33
Isabel *iz. prop.*
 Isabel 19
isil *adj.*
 isilic 8
itxaso *iz.*
 ichasoco 27
Itziar *iz. prop.*
 Iciarcoa 26
 Yciarcoarenzat 32
 Yciarcuaren 1
 Yziarco 6
 Yziarcoaren 3(2)
izan
1 ad. nag.
 bada 8
 ceratela 16
 dan 32
 danean 30
 diraden 31
 diran 33
 izan 8, 9, 21, 24, 32
 izanac 1
 izango 32(2)
 izateco 7, 23, 27
 izateaz 18
 izaten 3, 5
 zera 27, 28
2 ad. lag.
 bada 3, 13, 15, 17, 19, 20, 22, 24,
 25
 cinela 14
 ciñana 19, 21
 cizatzula 23
 da 4, 12(2), 30, 32
 dala 32
 dan 1, 4, 27
 dana 26
 danari 3
 dira 28
 dirade 8, 10(2)

dirala 28
 diran 28
 diranac 13
 izan 5, 15, 16, 21, 29
 naiz 23
 naizala 7
 naizan 33
 vada 5
 zacana 33
 zaizcun 8
 zaizun 29
 zala 7
 zan 9, 24
 zat 30
 zatan 16
 zatzu 28
 zayo 3
 zayola 31
 zayona 8
 zinala 21, 24
 ziñan 8
 ziñana 6, 23
 [ziran] 25

izar *iz.*
 yzar 8, 26

izate *iz.*
 izatea 15
 izatean 6, 9

izen *iz.*
 izenagatic 32
 izenaren 28

J

jabe *iz.*
 jabe 30

Jainko *iz.* → *Jaungoiko*
 jaincoac 13
 jaincoaren 4, 5(2), 7(2), 8, 9(2), 12, 14,
 15, 16, 17(2), 19(2), 20, 21, 22(2),
 24(2), 25, 33
 jaincoari 5
 jaincozcoa 14

jaio *ad.*
 jayo 17

jaiotza *iz.*
 jaiotzan 6, 13
 jaiotzarequin 12
 jayotza 13
 jayotzatic 21

jakin *ad.*
 badaquit 2
 daquidan 33

jakiunde ‘jakintza, ezagutza’
 jaquiunde 7

janzi
 1 *ad.*
 janci 13, 30
 janzitceco 13
 jancia 6, 23

jarraitu *ad.*
 jarraituaz 8

jarri *ad.*
 jarri 32
 jarriric 4

jaun *iz.*
 jaun 29
 jauna 29, 31(3), 32(4), 33
 jaunac 9, 22
 jauna gandic 5
 jaunagandic 18
 jaunaren 6, 13, 22
 jaunari 14

Jaungoiko *iz.* → *Jainko*
 jaungoicoac 26

Jerusalen *iz. prop.*
 Jerusalengo 14, 21

Jesukristo *iz. prop.*
 Jesu Christo 12
 Jesu Christogan 33

Jesus *iz. prop.*
 Jesus 8, 18, 19
 Jesusa 17

José *iz. prop.* → *Joseph*
 José 16, 33

Joseph *iz. prop.* → *José*
 Joseph 1

Juan *iz. prop.*
 Juan 29

Judea *iz. prop.*
 Judeaco 19

justizia *iz.*
justiciaco 12
justu *adb.*
justu 13

K

kabu *iz.*
cabu 7, 18
kanpo *iz.*
campoan 28
campoetan 28
kantatu *ad.*
cantatcen 10
kapillau *iz.*
capillauric 33
karidade *iz.*
charidade 20
charidadeco 20
kasta *iz.*
casta 6, 16(2)
kate *iz.*
cate 29
keriza *iz.*
queriza 21
komunikatu *ad.*
komunikatu 22
konbeni *ad.*
-- **konbeni izan**
combeni bada 15
conveni zayona 8
conveni bada 13, 17, 19, 20, 22,
24, 25
konpainia *iz.*
compañia gandic 16
compañian 24(2)
konsagratu *ad.*
consagraturic 14
konstanzia *iz.*
constancia 23
konsuelo *iz.*
consueloa 5
kontrizio *iz.*
contriciocoa 4, 10
contriciocoaren 4

konzepzio *iz.*
concepzio 10
koroa *iz.*
coroa 8
koroazio *iz.*
coroacio 25
coroacioan 6
korte *iz.*
cortera 25
kostu *iz.*
costuan 28
kunplitu *ad.*
cumplitu 21
cumplituric 21
cumplitzeagatic 21
cumplitzeco 15, 22

L

labur *adj.*
labur 8
lagun *iz.*
lagun 25
laugarren *ord.*
laugarren 15
lege *iz.*
leguea 21, 22
legueaz 21
lehen *adb.*
len 1, 21
lehendabizi *adb.*
lendavicico 9
lenda vicico 3
lenda vicicoan 11
lendavizico 6
lehendabizian *adb.*
lendabizian 4, 10
lehenengo *ord.*
lenengo 8, 12, 14
lehengusu *iz.*
lengusu 19
leku *iz.*
lecuan 29
libratu *ad.*
libratu 29
libratzen 28

libru *iz.* ‘liburu’

libru 32, 33

libruac 32

librucho 2, 3, 32

librugile *iz.* ‘liburugile’

libruguille 1

limosnatxo *iz.*

limosnachoren 4

logratu *ad.*

logratu 28

lograturic 27

lohi

1 *iz.*

loiric 21

loyan 13

loyaren 21

2 *adj.*

loi 9

Lorenzo *iz. prop.*

Lorenzo 29

lotsa *iz.*

lotsa 31

lotu *ad.*

lotu 26

lur *iz.*

lurra 12

lurrean 17

lurreco 5

lurrera 24

luzatu *ad.*

luzatzen 33

Luzifer *iz. prop.*

Luciferren 26

M

maiatz *iz.*

maiatzaren 33

maite *adj.*

maite 3

maitea 26(2), 27(3), 28(2), 29(2)

maiteac 18

maitearen 8

maiteari 8

makurtu *ad.*

macurturic 6

Maria *iz. prop.*

Maria 5, 8

memoria *iz.*

memoria 17

mende *adb.*

mendean 25, 32(2)

mendeco 32

mendecotzat 23

mendetico 23

mendi *iz.*

mendietara 19

merezi *ad.* → *merezitu*

-- **merezi** *edun

mereci 15, 20

merezitu *ad.* → *merezi*

merecitu 30

mesede *iz.*

mesedea 10, 13, 15, 17, 19, 20, 22, 24,

25

min *iz.*

min 23

mingain *iz.*

mingaña 3

miragarri *adj.*

miragarri 32

mirari *iz.*

mirariac gatic 15

misterio *iz.*

misterio 7, 22

modu *iz.*

modu 4, 8, 28

moduan 27(2), 29

moduren 16, 18

moro *iz.*

moroen 29

mundu *iz.*

mundu 3

munduan 6, 8, 26

munduaren 23

munduco 26

mundura 12

Murgia *iz. prop.*

Murguia 1, 33

N

nahi *iz.*

-- **nahi** *edun

nai izan zenduana 5

nai izan zendualaco 21

nere *izord.*

nere 2, 3, 5(4), 6, 7, 9, 10, 13, 15(2), 17,
18(2), 20, 22, 25, 29, 30(4), 31(2)

ni *izord.*

ni 31

nic 3, 5, 6, 9, 17, 29, 31

nobleza *iz.*

nobleza 33

non *gald.*

non 6, 25

-- **non eta**

non da 16

O

o *interj.*

o 5, 15, 16, 18, 19, 21, 23, 25

obediente *adj.*

obedientea 6, 21(2)

obediencia *iz.*

obediencia 20

obedienciaco 20

obedienziaco 22

obispo *iz.*

obispo 29, 33

obligazio *iz.*

oblicacio 29, 31

obligacioac 15, 22

obra *iz.*

obra 4, 23

ofrenda *iz.*

ofrenda 30

oin *iz.*

oin 6

oñean 23

oker *adj.*

oquer 2

on

1 *adj.*

on 8

ona 6, 25

onagatic 33

onean 26

oneco 13, 18

onen 4, 5, 30

onenaren 2

2 *iz.*

oneraco 5

ondo *adb.*

ondo 28, 32

ondoren *postpos.*

ondoren 4(2), 8, 12

ongin *adj.*

onguiña 31

onzi *iz.*

onci 27

orain *adb.*

orain 10, 30

orazio *iz.*

oracio 4, 8, 10(2)

oracioa 4, 5, 8, 9, 12(2), 14, 16, 17,
19, 20, 22, 24

orduan *adb.*

orduan 27

osasan *iz.*

osasanaren 28

ostatu *iz.*

ostatu 18

P

Pamplona *iz. prop.*

Pamplonaco 29, 33

parebage *adj.*

parebague 15

pasio *iz.*

pasioan 6

Pedro *iz. prop.*

Pedro 1, 33

pekatu *iz.*

pecatuaren 13

peligro *iz.*

peligroetan 26

pena *iz.*

pena 23

penaz 23

penatu *ad.*
penatu 27

persona *iz.*
personan 23
personarenzat 9

podore *iz.*
podore 7

portu *iz.*
portuan 27

poz *iz.*
pozetan 28

presentatu *ad.*
presentatu 21
presentatua 14

presentazio *iz.*
presentacio 15
presentacioan 6

presoindegi *iz.*
presoindeguiac 29

prezeptore *iz.*
preceptorea 1

pribilegio *iz.*
privilegioz 7

prinzipal *adj.*
principalenac 31

probetxu *iz.*
provehuraco 5(2)

publiko *adj.*
publicoac 33

purifikazio *iz.*
purificacioan 6

R

redenzio *iz.*
redencioco 23

S

sabel *iz.*
sabelean 18
savel 21
savelean 19

sagradu *adj.*
sagraduetan 6

sakramentu *iz.*
sakramentu 18

San *iz.*
san 16, 18

santa *adj.*
santa 5, 7, 9, 19

santidade *iz.*
santidade 7

santisima *adj.*
santisima 1
santisima gana 31
santisimaren 31

santisimo *adj.*
santisimoagan 17
santisimoaren 15
santissimo 18
santissimoac 7
santissimoco 9

santu *adj.*
santu 14, 15, 20
santua 18
santuan 14
santuaren 4, 10

sari *iz.*
sari 31

sarrera *iz.*
sarrera 2

sartu *ad.*
sarturic 26
sartutzeco 24

segitu *ad.*
seguitcen 4

seguro *adb.* → *seguru*
seguro 32

seguru *adj.* → *seguro*
segurua 13

seigarren *ord.*
seigarren 19

seinale *iz.*
señalea 4, 10

seme *iz.*
seme 5, 6, 13, 18, 19, 22(2), 23, 27
semea 7, 19, 21
semearen 7, 14, 21, 23, 25
semetzat 23

señoria *iz.*
 señoira 30(2), 31(2)
serafin *iz.*
 serafinen 24
serbitu *ad.*
 servitu 14
serbitzari *iz.*
 servitzari 33
 servitzarien 32
serbizio *iz.*
 servicioco 33
sokorru *iz.*
 socorruan 28
sortu *ad.*
 sortu 30
 sortua 9
sorze *iz.*
 sorce 9
suzesio *iz.*
 sucesioric 27

T

tenplo *iz.*
 templo 14, 15(2)
 temploan 21
 temploetan 14
tempora *iz.*
 tempora 8
Tolosa *iz. prop.*
 Tolosan 1
topatu *ad.*
 topatcen 30
tormenta *iz.*
 tormentetan 27
torpe *adj.*
 torpeari 3
trinidad *iz.*
 trinidad 7, 9, 15, 17(2), 18
txiki *adj.*
 chiqui 30, 33
 chiquiarequin 31
 chiquiena 6

U

urratu *ad.*
 urratu 29
urte *iz.*
 urte 30
 urtean 1(2), 33
 urteco 14
urtu *ad.*
 urtutzen 23
uste *iz.*
 -- **uste *edun**
 uste det 32(2)

Y

y konj. (*gazt.*)
 y 1, 33

Z

zabald *ad.*
 zavalzea 3, 31
zazpigarren *ord.*
 zazpigarren 20
zegatik *gald.*
 cegatic 33
zein
 1 *izord.*
 zeñac 31
 ceñaren 24, 30, 32
 ceñaquin 13
 ceñec 16, 28
 ceñetan 7, 8
 ceñi 17
 2 *gald.*
 zein 32
 -- **zeinda** 'zein eta'
 ceinda 13
zenbait zenbtz.
 zembait 28
zer *gald.*
 cer 21, 31

zere izord. → *zeure*

cere 6(4), 9, 13, 14, 18, 19, 21, 23(2), 24

zere 6, 12, 19, 21, 22, 23(3), 25

zergatik gald.

cergatic 21

zerori izord.

zerori 29

zerren gald.

cerren 7, 22(2), 33(2)

zeru iz.

ceruac 12

ceruan 12, 26

ceruetaco 4, 5

cerura 24, 25

ceruraco 12, 25

cerutic 24

zeure izord. → *zere*

zeure 16

ziudade iz.

ciudadean 30

zor iz.

zor 30, 31

zorraren 31

zori iz.

zori 13, 18, 25(2), 26

zorian 28

zorzigarren ord.

zorzigarren 22

zu izord.

zu 7, 8, 9, 15, 18, 26, 27, 28(2)

zugañ 9

zu gana 26

zu gandican 27

zuri 8

zure 2, 3, 5(2), 6(3), 7(2), 8, 9, 10,

13(4), 14, 16(2), 18(2), 20, 22,

23(3), 25(3), 28

zureac 3

zuzendu ad.

zuzen 5

5. Gorostegiren edizioaz (*Euskal Erria*, 1884)

5.1. Eraldatutako pasarteak

1884an Aldazabalen bederatziruena berrargitaratu zuen Francisco María Gorostegik *Euskal Erria* aldizkarian, bere izenez sinatuta eta Aldazabalen izena aipatu gabe. Zehazki, edukiari eta egitura nagusiari eutsi zion arren, hizkuntza-maila guztietan aldatetak eginik aurkeztu zuen testua Gorostegik: *Euskal Erria* aldizkarirako ezarritako irizpide grafikoak aplikatu zizkion, eta morfologian (bereziki adizkietan) eta lexikoan aldateta-andana egin zuen, besteak beste testua modernizatuz eta XIX. mendearen amaierako joera garbizaleekin bat eginez.

Hurrengo azpiataletan zehatzago aipatzen dira Gorostegik hizkuntza-maila bakoitzean eginiko aldateta nagusiak; baina, halakoei heldu aurretik, 1. taulan jaso dut ez hizkuntza-ezaugarriei baina edukiari dagozkion aldateta nagusien berri: adibideak irakurriz ikusten denez, Aldazabalen idazkera traketsa, iluna edo zehazgabea iruditu zitzaionean, Gorostegik arrunt eraldatu zituen pasarteak, batzuetan esaldiak goitik behera berridatziz eta beste batzuetan osagaiak gehituz edo ezabatuz.³⁴

³⁴ Zenbait esaldi eta pasarte eraldatzeaz gain, Aldazabalen testuan ikusitako hainbat akats zuzendu zituen Gorostegik; baina, berriak ere gehitu zizkion testuari bere bertsioa ematean: 129 *alkania* 'alkanza', 129 *egindazu*, 130 *Jaungoikoarekin ama* 'Jaungoikoaren ama', 31 *janzintzeko*, 131 *arkintzen* 'aurkitzen', 133 *Jaungoikooren* 'Jaungoikoaren' eta abar.

Aldazabal 1790 [1768]	Gorostegi (1884)
5 provechuraco izaten vada	129 probechurako bada
6 zure imagina ederra	129 zure imagiña
6 Nic, andrea, daucat atseguin andi bat	130 Nik daukat atsegiñ andi bat
6 dolorez betea zure seme Jaunaren pasioan	130 Dolorez betea zure Jesus jaunaren pasioan
6 garbi guelditu ziñana zere lendavizico izatean	130 zure lendabiziko izatean pekatugabe sortua
7/8 batecere gueyena aguertcen naizala araco amabi aetan ceñetan zu gueyena ezagutua izan ziñan munduan, eracusten diguten becela araco amabi yzar eder, zure coroa apaincen debeen aec, ceñetan adoratzotzen zaizcun...	130 batez ere geyena ezagutua izan ziñan munduan, erakusten diguten bezela araco amabi izar eder, zure koroa apaintzen duten aek, zeñetan adoratzotzen zaizkan...
9 bear zan becela	130 bear bezelakoa
13 zure seme Jaincoac	131 zure semeak
13 cere jayoza	131 jayotzan
14 iru urteco edade gaztearequin presentatua	132 iru urteko aurchoa ziñalarik agertua
15 Zu. Gracia, eta virtute andi parebague oec mereci izan cindualaco templo santu onetan eguin cinduan mirariac gatic	132 Zuk grazia eta bertute andi paregabe oek mereci izanaz Eliza santu artan egiñ zinduan mirariakgatic
16 Virgina guztiz garbia eta casta	16 Birgiña guztiz garbia
16 Virgina garbia eta casta	132 Birgiña garbia
16 ceñec zure compañia gandic eta izcuntza gozoa gandic alcanzatu izan zeban	132 zeñak zurekiñ bizitzetik eta zure izcuntza gozotik irichi izan zuan
18 Verbo eternoa zure sabelean guizon eguiteco	132 Jaungoikoaren semea zure sabelean gizon egiteko
18 Verbo divinoaren ama	133 Jaungoikoaren semearen ama
18 moduren batean	133 ta moduren batean
20 Zure virtute, humildade, obediencia eta charidade visita santu onetan eracutsi zenduanaz	133 bisita santu onetan erakutsi zinduan zure bertuteaz, nola diran humiltasuna, obediencia eta karidadea
21 baizic nai izan cendualaco legueaz cumplitu	133 baizik zerren egin nai izan zenduan
21 loiric cer garbitu	133 loirik-ezer garbi-bearrik
22 eman daguidazula batez ere obediencia zure seme Jaunaren leguea gordetzeco	133 eman degidazula batez ere obediencia bertutea
23 constancia andi batequin egon ziñana zere semearen gurutzearen oñean munduaren redencioco obra ura eguin zebanean	134 zure semearen gurutzepean iraupen sendo andi batekiñ egon ziñana erospen edo redenzioko obra andi ura egiñ zuanean
25 igotzeko cerura gorpuz eta anima lagun oequin guztioquin gloriaco cortera	134 igotzeko zerura gorputz eta animaz zerutar guztiakiñ gloriara

1. taula

Gorostegik eraldatutako pasarten adibideak

5.2. Grafia eta hotsak

Arestiko aldaketez harago, grafiari eta hizkuntzari dagozkionak ere agerikoak dira: lerroz lerro ugari dira Gorostegik aldatutako grafema, morfema, adizki, egitura eta hitzak. Hain zuzen, aldaketa horiek astiro aztertuz gero, erraz ikusten da grafiaren esparruan Gorostegik Aldazabalen testua eguneratzeko gogoan ibilitako irizpide nagusiak bat datozela José Manterolak Ipar Euskal Herriko joeretan oinarrituta *Euskal Erria* aldizkarirako ezarritakoekin (ikus Camino 2018: 716).

Gorostegik eginiko aldaketa grafikoen artean daude <c> eta <qu> → <k>,³⁵ <v> → <b>, <gue> eta <gui> → <ge> eta <gi>, eta <mb> eta <mp> → <nb> eta <np> bihurtzea, sistematikoki. Hona hemen lauren adibideak:

- <c> eta <qu> → <k>: 3 *vezperatic* → 129 *bezperatik*,³⁶ 4 *consueloa* → 129 *kon-sueloa*, 4 *Belaunico* → 129 *Belauniko*, 4 *jarriric* → 129 *jarririk*, 4 *Acto* → 129 *Akto*, 4 *asi eraraco* → 129 *asierarako*, 5 *dagoquidana* → 129 *dagokidana*, 6 *chiquiena* → 130 *chikiena*, 7 *isilic* → *isilik*, 17 *ezquero* → 132 *ezkero*...
- <v> → <b>: 3 *vezperatic* → 129 *bezperatik*, 5 *vada* → 129 *bada*, 5 *provechuraco* → 129 *probechurako*, 7 *virtute* → 130 *birtute*, 9 *lendavicico* → 130 *lendabiziko*, 10 *garvitasuna* → 130 *garbitasuna*, 13 *vizi eta* → 131 *bizita*, 18 *virraldu* → 132 *bialdu*, 19 *savelean* → 133 *sabelean*, 21 *gave* → 133 *gabe*...
- <gue>, <gui> → <ge>, <gi>: 4 *eguingo* → 129 *egingo*, 4 *aingueruen* → 129 *aingeruen*, 5 *guyen* → 129 *geyen*, 7 *bagearequin* → *bagearekin*, 7 *geiagorequin* → 130 *geyagorekin*; 9 *guizonen* → *gizonen*, 11 *eguinic* → 131 *egiñik*, 14 *guero* → 132 *gero*, 20 *daguiozula* → 133 *degiozula*...
- <mb> eta <mp> → <nb> eta <np>: 7 *aimbeste* → 130 *ainbeste*, 7 *empeñatzen* → 130 *enpeñatzen*, 8 *tempora* → 130 *denpora*, 15 *cumplitzeco* → 132 *kunplitzeco*, 21 *cumplituric* → 133 *kunpliturik*, 21 *cumplitzeagatic* → 133 *kunplitzeagatik*, 22 *cumplitzeco* → 134 *kunplitzeco*.

Horiez landara, Aldazabalek hitz hasieran eta amaieran emandako <y>-ak <i> bihurtu zituen Gorostegik; zehazki, hitz hasierako guztiak eta hitz amaierako gehienak: 130 & 131 *doay* da salbuespen. Hala ere, Aldazabalek erabilitako eta Gorostegik mantendutako hautu grafikoen artean dago bokalarreko <y> kontsonantikoa; areago, Aldazabalek baliatu ez zuen kasuren batera ere zabaldu zuen Gorostegik: 3 *zayo* = 129 *zayo*, 5 *guyen* → 129 *geyen*, 6 *jaiotzan* → 130 *jayotzan*, 7 *gueiagorequin* → 130 *geyagorekin*, 7(2) *guyena* → 130 *geyena*, 8 *zayona* = 130 *zayona*, 13 *jayotza* = 131 *jayotza*, 13 *loyan* = 131 *loyan*, 17 *jayo* = 132 *jayo*, 25 *escuyan* → 134 *eskuyaldean* eta abar.

Txistukariei eta berauen adierazpenari dagokienez, frikari/afrikatu bereizketari eutsi zion Gorostegik; zehazki, <t> eta <ts> digrafoen erabilera sistematizatu zuen, Aldazabalean inoiz afrikatu lepokaria adierazten zuten <z> bakanak eta <tc>-ak <tz> bihurtuz: 13 *jayozatic* → 131 *jayotza*, 21 *jayozatic* → 133 *jayotzatic*, 23 *semezat* → 134 *semetzat*, 23 *mendecozat* → 134 *mendekotzat*; 4 *bederatci urren* → 129 *bederatziurren*, 7 *vicitea* → 130 *bizitzea*, 4 *seguitcen* → 129 *segitzen*, 4 *Gurutce* → 129 *Gurutze* eta abar.

³⁵ *Karidade* hitzean, baita <ch> → <k> ere: 20 *charidadeco* → 133 *karidadeko*.

³⁶ Adibideak x → y eskemari jarraituz ematean, lehenengo orrialde-zenbakia Aldazabalen lanari dagokio, eta bigarrena Gorostegiren bertsioari.

Frikarrietan, bestalde, Aldazabalen <c⁶ i>-ak → <z⁶ i> bihurtuak dira Gorostegirenean: 3 *lenda vicico* → 129 *lendabiziko*, 4 *lendabician* → 129 *lendabizian*, 4 *oracio* → 129 *orazio*, 4 *oracioa* → 129 *orazioa*, 4 *contriciocoa* → 129 *kontriziokoa*, 4 & 5 *ceruetaco* → 129-130 *zeruetako* eta abar.

Ozen ondoko txistukariak adierazteko, Aldazabalek frikarien grafemak baliatu zituen oro har ozen ondotik. Gorostegiren bertsioan, <nz> da arrunten (130 *Anunziazioan*, 130 *janzia*, 130(2) *alkanza*, 130 *konzepzio*, 131 *janzintzeko*, 131 *janzi*, 131 *Gañeronzean*, 133 *obediencia*, 133(2) *obediencia*, 134 *redenzioko*), nahiz eta <ntz>-rik ere badagoen (130 *apaintzen*, 131 *arimarentzat*, 132 *izkuntza*, 133 *eskintzen*, 133 *agintzen*). <l> eta <r> ondotik, bestalde, <tz> besterik ez dut aurkitu: 131 *dabiltzanai*; 130 *sortze*, 133 *artzen*, 134 *biurtzen*.

Txistukarien adierazpenari loturik, Aldazabalenean ustez lepokari eta apikari frikarien arteko neutralizazioa islatzen duten adibide guztiak zuzendurik agertzen dira Gorostegiren testuan: 4 *gustietan* → 129 *guztietan*; 5 *ezca eguiozu* → 129 *eska egiozu*, 12 *edertazunez* → 131 *edertasunez*, 13 *edertazun* → 131 *edertasun*, 23 *ezcatcen* → 134 *eskatzen*.

/ʃ/ eta /tʃ/ sabaiaurrekoak direla eta, Gorostegik <̄s> eta <ch> eman zituen: 130 *išilik*; 129 *limosnachoren*, 129 *probechurako*, 130 *chikiena*, 130 & 132(2) *chit*, 132 *aurchoa*, 132 & 133(2) *irichi*, 133 *echean*. Azken horretan bat egin zuen Aldazabalekin, baina ez lehenengoan, <s> soila emana baitzuen Aldazabalek: 8 *isilic*.

Txistukariez harago, Aldazabalek <ñ>-ren bidez eman zituen hainbat sudurkari palatalizatu (3 *mingaña*, 5 *epeñi*, 6 *ziñana*, 7 & 8 *ceñetan*, 8 *ziñan*, 13 *ceñaquin*, 14 *Gañeronzean*, 20 *esanguña*, 21 *baño*...), nahiz eta ez sistematikoki, <in> ere ugari agertzen baita. Bada, Gorostegirenean <ñ> orokortzeko joera ikusten da, Aldazabalek <in>-z emandakoak <(i)ñ>-z eman baitzituen Gorostegik: 4 *erreguina* → 129 *erregiña*, 6 *oin* → 130 *oñ*, 7 *viotzarequin* → 130 *biotzarekiñ*, 10 *Orain* → 131 *Orañ*, 13 *ain* → 131 *añ*, 18 *Goy-Ainguerua* → 132 *Goy-añgerua*...

Arestiko guztiez landara aldaketa txikiren bat besterik ezin da aipatu, hala nola Gorostegik Aldazabalen testuan ez zegoen <ee>-ren bat txertatu izana (16 *virtuten* → 132 *birtuteen*) eta Aldazabalek <b>-z emandako 4 *diraben* ‘dirauen’ adizkia 129 *dirauen* bihurtu izana.

5.3. Morfologia-gaiak

Izenaren morfologiaren esparruan ez dago berebiziko aldaketarik Aldazabalen eta Gorostegiren testuen artean. Ezaugarri linguistikoei dagokienez, -a itsatsiaren galera aurreratuago ageri da Gorostegirenean: Aldazabalen liburuan adibide bakarra zegoen (32 *historico libruac*), baina Gorostegirenean zenbait hitzetara hedaturik agertzen da: 5 *gracia au* → 129 *grazi au*, 16 *familia bat* → 132 *famili bat*, 22 *gracia andi oec* → 133 *grazi andi oek*.

Determinatzaileei eta kasu-markei dagozkien aldaketak ere aurki daitezke, nahiz eta oro har larriak ez izan. Alde batetik, *Jesus* izen propioari mugatzailea kendu zion Gorostegik (17 *Jesusa* → 132 *Jesus*), *bat* zenbatzailearen ordezkari artikulu mugatua ezarri zuen behin (18 *batequin* → 132 *arekin*) eta gradua aldatu zuen 19 *bien* → 133 *bion*, 14 *onetan* → 132 *artan* eta 15 *onegatic* → 132 *argatik* pasarteetan.

Beste alde batetik, kasu-sistemari loturik, *-zaz* baztertu zuen behin (13 *oriezaz guziezaz* → 131 *oriez guziatz*), *-koren* ordez *-rako* eman zuen destinatiboan beste behin (17 *Eguneco* → 132 *Eguneraco*), partitiboaren marka kendu zion sintagma bati (24 *gloriaric andieneraco* → 134 *gloria andienerako*), soziatiboa hobetsi zuen 9 *one-taz* → 130 *onekiñ* adibidean, genitibo pluraleko *-en* bikoiztua saihestu zuen 21 *Aingueruen eta guizonen* → 133 *Aingueru eta gizonen* koordinazioan eta inesibo pluraleko *-etan* gehitu zion beste honi: 18 *doai cabu baguea* → 133 *doaietan kabu gabea*.

Arestikoez landara, bigarren pertsonako erakuslearen *zure* forma neutroaren alde egin zuen inoiz (6 & 12 *zere* → 130 & 131 *zure*), eta 19 *ama eta semea* koordinazioaren ordez 133 *ama-semeak* eman zuen.

Aditzaren esparruan aldaketa gehiago egin zituen Gorostegik.

*Edunen adizkietan Aldazabalek 3. pertsonan arrunt erabilitako *-eu-* & *-ebV-* zaharren partez *-u-* ereduko adizkiak eman zituen Gorostegik: 4 *eguingo debe* → 129 *egingo due*, 4 *esango debe* → 129 *esango due*, 4 *eguingo debe* → 129 *egingo due*, 8 *nai debanean* → 130 *nai duanean*, 16 *alcanzatu izan ceban* → 132 *irichi izan zuan*, 18-19 *errecibitzen debanean* → 133 *artzen duanean*, 23 *eguin zebanean* → 134 *eguin zuanean*. Bestalde, aditz zaharren ordez molde berriagokoak agertzen dira bi adibideotan: 14 *eracusten ceniela* → 132 *eracusten ziezula* eta 12 *ecarri ziguna* → 131 *ekarri ziguzuna*.

Egin laguntzaileaz den bezainbatean, *dagi-* vs. *degi-* bereizketaren neutralizazioa islatzen du Aldazabalen testuak; Gorostegik, nahiz eta erabateko sistematikotasuna lortu ez, arau zaharrarekin bat etorriz *degi-*ren aldeko hautua egin zuen hirupertsonaletan, eta horren arabera moldatu zituen Aldazabalen adizkiak: 15 *eman daguidazula* → 132 *eman degidazula*, 18 *alcanza daguidazula* → 133 *irichi degidazula*, 20 *eracutsi daguiozula* → 133 *erakutsi degiozula*, 22 *eman daguidazula* → 133 *eman degidazula*, 23 *eman daguidazula* → 132 *eman degidazula*. Aldatu gabe utzi zuen, halere, 9 *eman daguidazula* = 130 *eman dagidazula* (halaber bereizketa zaharrarekin bat datorren 7 *alcanza deguidazula* = 130 *alkanza degidazula*).

*Edini dagokionez, Aldazabalen 9 *izan zindean* subjuntibotzat jota 130 *izan zindezen* eman zuen Gorostegik, eta 9 *eguin zidinen* ordez → 130 *egin zedin*.

Aditzetako pluralgiletan ere aldaketa bat baino gehiago ageri da Aldazabalen eta Gorostegiren testuak parez pare jartzean.

Izanen adizkietan, Gorostegik *-de* pluralgilea desagerrarazi zuen: 7 *errezatuko dirade* → 130 *errezatuko dira*, 10 *cantacen dirade* → 131 *kantatzen dirala*, 10 *esaten dirade* → 131 *esaten diran*.

NOR-NORK sailean 19 *betetzen cinduala graziaz ama eta semea* pasartean komuntadura gordetzeko *-z-* pluralgilea gehitu zion Gorostegik laguntzaileari: 133 *betetzen ziñuzela graziaz amasemeak*.

NOR-NORI-NORKEN Aldazabalek zerabilen *-e* pluralgilearen ordez *-te* ageri da Gorostegirenean behin (20 *mereci debeen* → 133 *merezi duten*), nahiz eta alderantzizko aldaketaren adibide bat ere badagoen: 7 *ematen zizutela* → 130 *ematen zizuela*. Bestalde, *-zki-* ezarri zion Gorostegik *eradunen ziutzun adizkiari (22 *comunicatu ziutzun* → 133 *eman zizkitzun*), eta 8 *zaizkunen* ordez 130 *zaizkan* ezarri zuen lehengo ere aipatutako 7.-8. orrialdeetako pasarte nahasian.

Azkenik, aipa litezke Gorostegik gaztelaniaz *-ción* amaiera duten hitzak aditz-izenetako *-tzeren* bidez eman izana (6 *purificacioan* → 130 *purifikatzean*, 15 *presenta-*

cio → 123 *presentatze*) eta *eta* juntagailuaren gramatikalizazio bestela ere argia erakusten duen 13 *vizi eta* → 131 *bizita* aldaketa.

5.4. Sintaxia

Sintaxiaren esparruan zailagoa da joera edo irizpide jakin batekin lotutako aldaketa sistematikoak aurkitzea, nahiz eta aintzat hartu behar den, jakina, § 5.1 azpitatean aipatutako eduki- eta antolamendu-aldaketek bete-betean ukitzen dituztela egitura sintaktikoak. Azpialat horretan zerrendatutako aldaketez harago, oro har aldaketa sintaktiko txikiak daude Aldazabalen eta Gorostegiren testuen artean: sintagma edo perpausen osagaien ordena-aldaketa txikiak ageri dituzte 5-6 *gure oneraco epeñi nai izan zenduana zure imagina ederra munduan* → 130 *zure imajina gure onerako ipiñi nai izan zenduana munduan*, 8 *oec gatic alcanza ditzadan* → 130 *alcanza ditzadan oekgatic* eta 16 *Esposatua San Jose zeure esposo garbiarequin* → 132 *San Jose zure esposo garbiarekin esposatua* adibideek, eta erlatibo aposatua izen aurrera ekarria du beste honek: 11-12 *esango da eguneroco oracio lehendabician dagoena* → 131 *esango da lendabiziko dagoan eguneroko orazioa*.

5.5. Lexikoa

Lexikoaren esparruan aurreko ataletan baino askoz ugariagoak dira Gorostegik eginiko aldaketak; funtsean, bi multzotan bana daitezke: alde batetik, ordezkaturako euskal hitz eta aldaerak daude; beste alde batetik, gaztelaniazko mailegu gordinen ordezkaturako hitzak.

Alde batetik, Gorostegik sistematikoki egin zituen *Jainko* → *Jaungoiko* eta *templo* → *eliza* aldaketak, eta zenbait hitz eta aldaera zahar baztertu zituen, hala nola 5 *epeñi* → 130 *ipiñi* eta 10 *dautzan* → 131 *dauden*. Sinonimoekin ordezkaturako hitzen artean daude, halaber, 5 *ezpaere* → 129 *bestela*, 5 *Jaincoari* → 129 *Jaunari*, 10 *Gozoac* → 130 *Gozo-kantak*, 16 *beguitanzen* → 132 *iduritzen*, 18 *baiaren* → 132 *bai-menaren*, 23 *orregatic ere* → 134 *ala ere* eta 21 *zergatic* → 133 *zerren*. Ordezkaturako aldaerak dira, bestalde, 4 *eguneroco* → 129 *egunoroko*, 12 *lenengo* → 131 *lelengo*, 17 *eduquitze* → 132 *idukitze*, 18 *guztiac* → 132 *guziak*, 18 *virald* → 132 *bialdu*, 21 *esqueintzen* → 133 *eskintzen*, 24 *amoriozco* → 134 *amorezko* eta 25 *ta* → 134 *eta*.

Gorostegik ikuspegi garbizaleari jarraituz eginiko aldaketak are ugariagoak dira, ondoko zerrendak erakusten duenez: 5 *provehuraco* → 129 *oneraco*, 6 *escogituric* → 130 *auturik*, 6 *humildea* → 130 *umilla*, 6 *casta* → 130 *garbia*, 6 *diligentea* → 130 *arretazkoa*, 6 *Asumpcioan* → 130 *zeruratzean*, 7 *privilegioz* → 130 *mesederekiñ*, 7 *Trinidad* *Santissimo* → 130 *Irutasun chit santuak*, 7 *podore* → 130 *indar*, 7 *fungabearequin* → 130 *azkenbagearekin*, 7 *santidade* → 130 *santutasun*, 7 *favo-rea* → 130 *mesedea*, 9 *apartatua* → 130 *berezia*, 10 *acabuan* → 130 *akaberan*, 13 *divinoac* → 131 *Jaungoikozkoak*, 14 *Temploetan* → 132 *Elizetan*, 15 *estaduco* → 132 *bizimoduco*, 16 *aumentua* → 132 *geitzea*, 16 *zure esposorioan* → 132 *zure alkargatzetik*, 17 *Bienaventuratuac* → 132 *doatsuak*, 18 *Trinidad* → 132 *Irutasun*, 17 *Esposorio* → 132 *Esposatza*, 17 *memoria* → 132 *oroimen*, 17 *Entendimentua* → 132 *Adimentu*, 18(2) *embajada* → 132(2) *bialkinde*, 18 *alcanza* → 133 *irichi*, 18 *errecibitzen* → 133 *escatzen*, 21 *presentatu* → 133 *agertu*, 21 *savel virginaleco* → 133 *Birjiñ*

sabeleko, 22 *comunicatu* → 133 *eman*, 23 *redencioco* → 134 *erospen edo redenzioko*, 24 *Aingeru ascoren compañian* → 134 *Aingeru askorekin batean*, 25 *bienaventuratu* → 134 *zorioneko*, 24 *Aingeruen eta serafinen compañian* → 134 *Aingeru eta serafiñakin batean*, 25 *eternidade* → 134 *betikotasun*, 25 *coroacio estimatuaz* → 134 *ko-roatze goiorretzaz*, 25 *iru zori dichoso oen* → 134 *iru zorion oen* eta abar.

6. Azken hitza

Lan honek P. J. Aldazabal debarraren euskal testuak izan ditu ardatz, eta askotariko gaiak (ber)aztertzeko aukera eman dit. Ez dirudi Aldazabal idazle bereiziki ezaguna izan denik (aipatu behintzat, gutxitan eta labur aipatu da azken mendeko bibliografian), eta helburu nagusia izan da bere euskal idazlanak bildu eta batera editaturik aurkeztea. Alde batetik, Itziarko Ama Birjinaren omenez gaztelaniaz idatzitako liburu batean ageri diren euskal testuak aurkeztu dira: Arakistainek idatzitako koplak bat, oraintsu arte XVII. mendekotzat jo izan den koplak izengabe bat, Gipuzkoako koplak-ahapaldi zahar bat eta zenbait proposamen etimologiko. Beste alde batetik, dakidala Aldazabalek hasi eta buka euskaraz idatzitako liburu bakarra, funtsean Itziarko Ama Birjinaren omenezko bederatziurrena biltzen duena.

Lan honek, beraz, ikertzaile eta bestelako interesdunen eskueran jartzen ditu Aldazabal debarraren euskal lanak; baina, ez da horretara mugatu. Halakoetan gertatu ohi denez, testuen edizio gintzak eta ikuspegi filologiko zabalak barne biltzen dituen azpigaiez arduratzeak aukera eman dit egileaz ez ezik, hark bizitako garaiaz ere gehiago jakiteko; zehazki, Lehen Euskara Modernoaz eta garai linguistiko haren gorpilean gipuzkoar idazleek eginiko lan eta hautuez, bai eta Larramendi eta Arakistain bezalako idazle handien eraginaz ere.

Lehen Euskara Modernoko idazlea izan zen Aldazabal bete-betean, eta garai hartan Gipuzkoako euskal idazle ospetsuenen artean zabalak zebilen ikuspegi baliatu zuen: bere sorterrian (eta are Gipuzkoako euskara zaharrean) espero zitezkeen ezauzgarri dialektalak ageri dira, baina aurrekoak bezain agerikoak dira tokian tokiko ezauzgarriak baztertu eta eredu orokorrago eta landuago baterantz jotzeko ahalegin neurri handi batean lortuak. Gipuzkoako euskarari dagokionez, halaber, Aldazabalek idatzitako testua eta Gorostegik mende baten buruan *Euskal Erria* aldizkarian argitaratutako bertsioreguneratua alderatzea argigarri da literatur gipuzkerak berak zenbait puntutan izandako bilakabideaz jabetzeko, bai eta beronen ikerketari astinalditxoarematzeko ere.

7. Erreferentziak

Aldabaldetrecu, Roque. 1993. Semblanza histórica. Pedro Joseph de Aldazabal y Murguia. *Deba* 25. 11-14.

Aldai, Gontzal. 2015. Subordinadas completivas del verbo *gertatu* ‘ocurrir’ en Haraneder: ¿Subjuntivo extendido o conservación del Aoristo Perifrástico? *Fontes Linguae Vasconum* 120. 327-344.

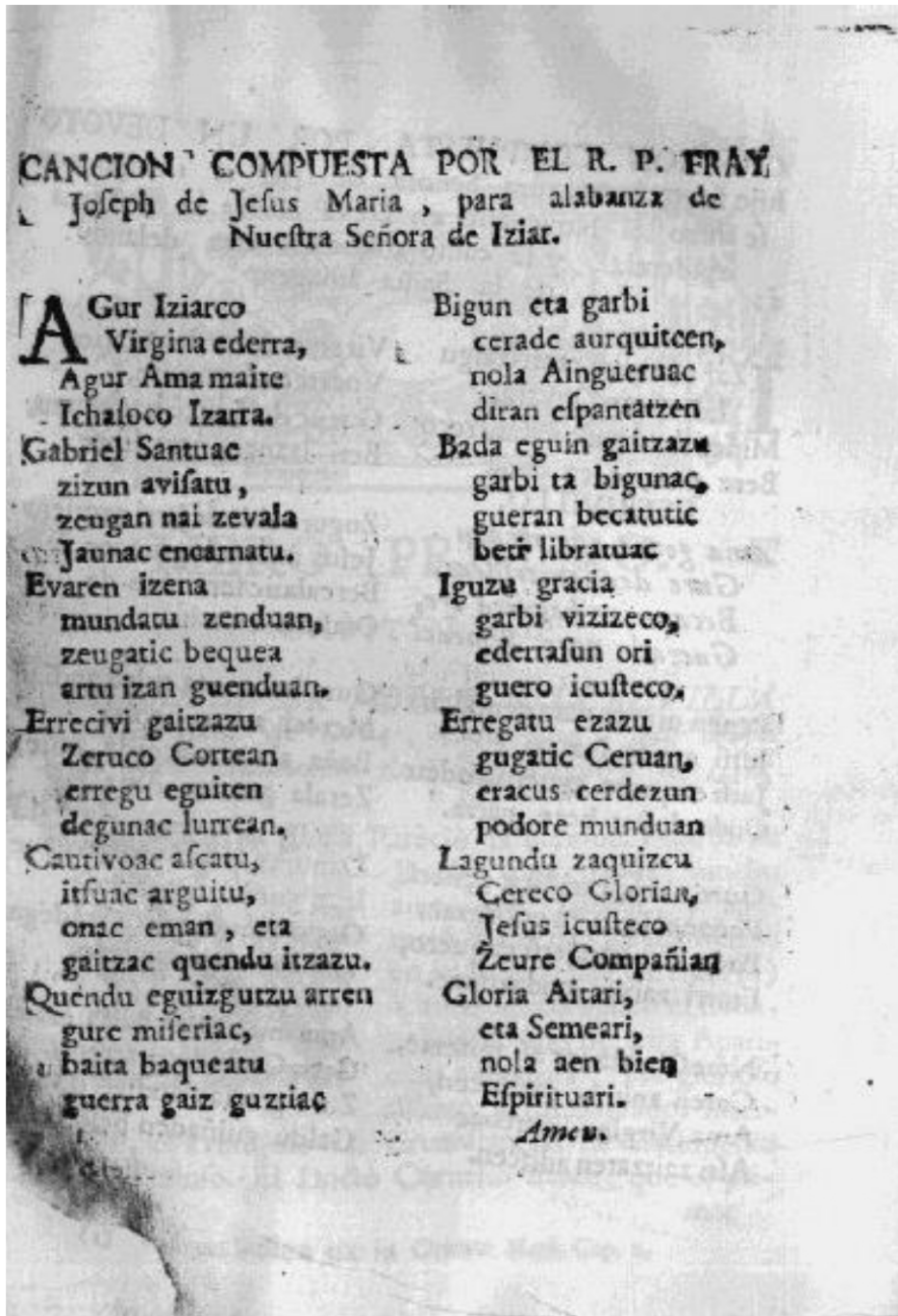
Aldazabal, Pedro José. 1767-1769. *Breve historia de la aparicion del mas luminoso astro, y brillante estrella de la mar, la milagrosa imagen de Maria santissima de Iziar*. Iruñea: Martín Joseph de Rada.

- Aldazabal, Pedro José. 1790 [1768]. *Ama Virgina santisima Yciarcuaren bederatsi urrena*. Tolosa: Fermin Huarte eta Arlegi.
- Aldazabal, Pedro José. 1775. *Compendio heráldico. Arte de escudos de armas, según el método más arreglado del blasón*. Iruñea: Viuda de Martín Joseph de Rada.
- Altuna, Fidel. 1995. Loiolako dotrina. *ASJU* 29(2/3). 611-650.
- Alzola, Nicolás. 1970. Apuntaciones bio-bibliográficas. Pedro Joseph de Aldazabal y Murguía (?1728?-1779). *BAP* 4. 480-484.
- Ariztimuño, Borja. 2013. Finite Verbal Morphology. In Mikel Martínez-Areta (arg.), *Basque and Proto-Basque*, 359-427. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Atienza, Julio. 1958. Linajes de la Villa de Deva (Guipúzcoa) (continuación). *Hidalguía* 29. 617-632.
- Baraiazarra, Luis. 1997. Jose Arakistain eta Migel Zuzaeta. XVIII/XIX. mendeetako karmeldar bi idazle. *Karmel* 219. 125-132.
- Camino, Iñaki. 2018. Bigarren euskara modernoa. In Joakin Gorrotategi, Iván Igartua & Joseba A. Lakarra (arg.), *Euskararen historia*, 659-735. Gasteiz: Eusko Jaurlaritzia.
- Esparza, Andoni. 2005-2006. El compendio heráldico de Pedro Joseph de Aldazabal y Murguía. *Anales de la Real Academia Matritense de Heráldica y Genealogía* 9. 349-376.
- Fita, Fidel. 1880-1881. Suplementos al *Diccionario Trilingüe* del P. Larramendi escritos en 1746 por el P. F. José de María, carmelita descalzo. *Revista de Ciencias Históricas* II. 416-433; III. 113-120 eta 350-374; IV. 72-87 eta 149-163.
- Garibai, Esteban. 1571. *Los quarenta libros del compendio historial (1556-1566)*. Anberes: C. Plantino.
- Garmendia, Juan. 2007. *Domenjón González de Andia y la villa de Tolosa*. Donostia: Eusko Ikaskuntza.
- Guerra, Juan Carlos. 1924. *Los cantares antiguos en euskera: viejos textos del idioma*. Donostia: Martín y Mena.
- Iztueta, Juan Ignazio. 1847. *Guipuzcoaco provinciaren condaira edo historia*. Donostia: Ignacio Ramón Baroja.
- Jiménez, Izaskun. 2019. *Leizarraga eta Haranederren zenbait erkaketa: saio bat hizkuntzaren periodizazioan*. Gasteiz: UPV/EHUko gradu amaierako lan argitaragabea.
- Kaltzakorta, Jabier. 2003. Erronda kantuak eta eske bertsoak. *Euskera* 48(1). 109-163.
- Lakarra, Joseba Andoni. 1983. Oharrak zenbait arkaismoz. *ASJU* 17. 41-68.
- Lakarra, Joseba Andoni. 1985. Literatur gipuzkerarantz: Larramendiren Azkoitiko sermoia. *ASJU* 19(1). 235-282.
- Lakarra, Joseba Andoni. 1996. *Refranes y sentencias. Ikerketak eta edizioa*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- Lakarra, Joseba Andoni. 1997. Euskal Filologia: arazo zahar, bide berri. *ASJU* 31(2). 447-535.
- Lakarra, Joseba A., Julen Manterola & Iñaki Seguro. 2019. *Euskal hiztegi historiko-etimologikoa*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- Larramendi, Manuel. 1745. *Diccionario trilingue del castellano, bascuence y latin*. Donostia: Bartholome Riesgo y Montero.
- Lekuona, Manuel. 1978. *Literatura oral vasca*. Gasteiz: ESET.
- Leturiaga, Olatz. 2020a. Gipuzkoa erdialdeko pluralgileen azterketa. In Xabier Artiagoitia, Iñaki Camino, Irantzu Epelde & Koldo Ulibarri (arg.), *Eibartik Zuberoara euskalkietan barrena. Koldo Zuazori gorazarre*, 367-402. Bilbo: UPV/EHU.

- Leturiaga, Olatz. 2020b. *Gipuzkoa erdialdeko testuetan barrena: aditz-morfologiako ezaugarri batzuen azterketa*. Gasteiz: UPV/EHUko master amaierako lan argitaragabea.
- Mitxelena, Koldo. 1970. *Estudio sobre las fuentes del diccionario de Azkue*. Bilbo: Centro de Estudios Históricos de Vizcaya (Berrargit. OC 8, 29-191).
- Mitxelena, Koldo & Ibon Sarasola. 1987-2005. *Orotariko euskal hiztegia*. Bilbo: Euskaltzaindia & Mensajero.
- Mounole, Céline. 2007. Perifrasi zaharra mendebalde eta erdialdeko euskara zaharrean: azterketa kuantifikatiboa eta proposamen berria. *ASJU* 41(1). 67-138.
- Mounole, Céline. 2018 [2014]. *Le verbe basque ancien : étude philologique et diachronique* (= *ASJU* 48). Bilbo: UPV/EHU.
- Onaindia, Santiago. 1974. *Euskal literatura III*. Bilbo: Etor.
- Ondarra, Frantzisko & Antonio Unzueta. 1997. *Fr. Migel San Frantziskorena (Zuzaeta). Fr. Jose Jesus-Mariarena (Arakistain). Idazlanak*. Markina-Xemein: Karmel.
- Santazilia, Ekaitz. 2020 [2015]. Artxibora itzultzearen garrantziaz. Maria Angela de Txakarregiren 1775eko Mutrikuko gutuntxo. *Lapurdum* 17. 271-281.
- Sarasola, Ibon. 1983. Contribución al estudio y edición de textos antiguos vascos. *ASJU* 17. 69-212.
- Seguroa, Koro. 2013. Oikiako dotrinak: F. Antonio Agirre Gabiria (Marin 1728-Oikia 1805). *Lapurdum* 17. 223-253.
- Unzueta, Antonio. 1985. Fray José de Jesús María Araquistain. *ASJU* 19(1). 199-215.
- Urgell, Blanca. 1987. *Esku-liburua*-ren grafi aldaketak (1812-1821). *ASJU* 21(2). 357-388.
- Urgell, Blanca. 2006. Para la historia del sustantivo verbal en vasco. In Joseba A. Lakarra & José I. Hualde (arg.), *Studies in Basque and historical linguistics in memory of R. L. Trask* (= *ASJU* 40: 1/2), 921-948. Donostia: GFA & UPV/EHU.
- Urgell, Blanca. 2018. Lehen Euskara Modernoa. In Joakin Gorrotxategi, Iván Igartua & Joseba A. Lakarra (arg.), *Euskararen historia*, 543-657. Gasteiz: Eusko Jaurlaritza.
- Urkizu, Patrizio. 2009. Un texto olvidado del siglo XVII: *Sumario brebea*. *Revista de Lenguas y Literaturas Catalana, Gallega y Vasca* 14. 207-217.
- Villasante, Luis. 1965. La Historia de Aránzazu atribuida al P. Gaspar de Gamarra. *Scriptorium Victoriense* 12. 74-173.
- Vinson, Julien. 1891-1898. *Essai d'une Bibliographie de la Langue Basque*. Paris: Maisonneuve (Berrargit. faksim. Bilbo: Caja de Ahorros Vizcaína, 1983).
- Zuloaga, Eneko. 2018 [2015]. Diego Lorenzo Urkizuren 1740ko zortzikoak. *ASJU* 49(1/2). 179-201.
- Zuloaga, Eneko. 2020. *Mendebaleko euskararen azterketa dialektologiko-diakronikorantz*. Gasteiz: UPV/EHUko doktoretza-tesi argitaragabea.

I. eranskina. Arakistainen laukoak (Aldazabal 1767-1769)

II. eranskina. Itziarko Ama Birjinaren omenezko koplak (ca. 1766)

GANCION COMPUESTA POR UN DEVOTO
hijo suyo, a Nuestra Señora de Iziar al tiempo que
se hizo el Novenario en Deva contra la pestifera
epidemia, y se cantó todos los días delante
de la Santa Imagen.

IZar eder bat etorri zaigu
Iziartican Devara,
Minez dauñenac sedatuzeco
Bere parerit ez dana
ESTRIBILLO.

*Ama gozoa adi itzazu
Gure deadar tristeac;
Becatarjac baguera ere,
Guerade zure Semgac.*

Penen artean ozta geunden,
Jatfi artean Izarra;
Jatfi ezquero aguertucodeu
Ondo laster bere garra,

Gure viorzac tristirit zuzca
Penac, minac, ta pobrezac;
Baña Izar hau jatfi ezquero,
Etorri zaizcu ondazunac.

Nere Christuac asi zaitzte,
Ceren animac garbitcen,
Ama Virgina Izarcoac
Aksi zaitzaten aditcen.

Virgina Ama. becatarien
Vitarteco, izanzaitte,
Guzuc defeditce bagaituzu,
Beti izangoguera libre.

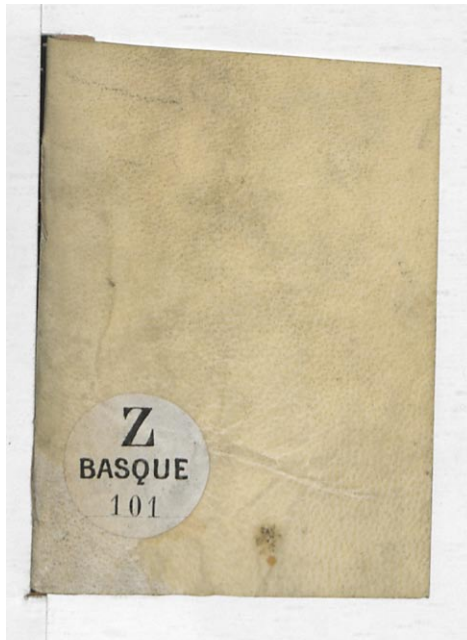
Zugure aldetic jarri ezquero
Jesus maitea biguntcen,
Berealatic sentituco da
Ofafuna etorritcen.

Gure becatu ta culpa andiac;
Mereci zuren onela;
Baña ala ere a corda zaitte,
Zerala guztien Ama.

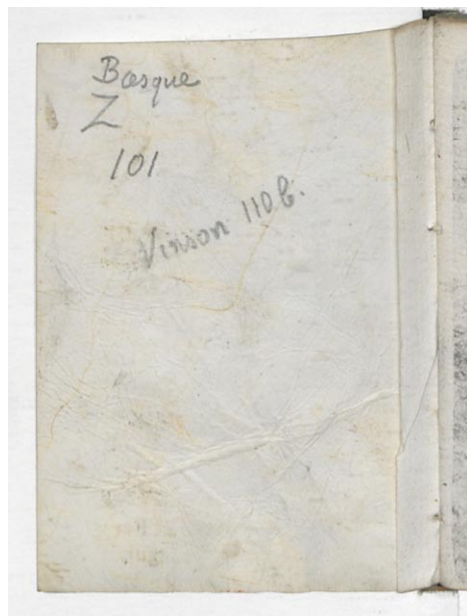
Damu ta mincz arquitcegue
Izan gueralaco gajto:
Gogo firme batartu izadegu
Vizitac mudatuzeco.

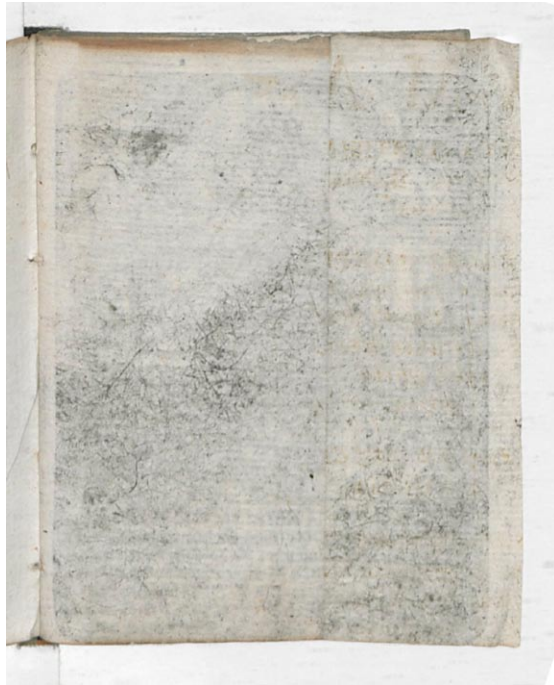
Ama maitea veguira ezazu
Cere Cofradeen artera;
Zure gracia andiac dira
Galdu guinaden bestela.

III. eranskina. *Aldazabalen Ama Virginia santissima Yciarcuaren bederatzi urrena* (1790 [1768]) lanaren faksimilea (*Gallicako alea*)

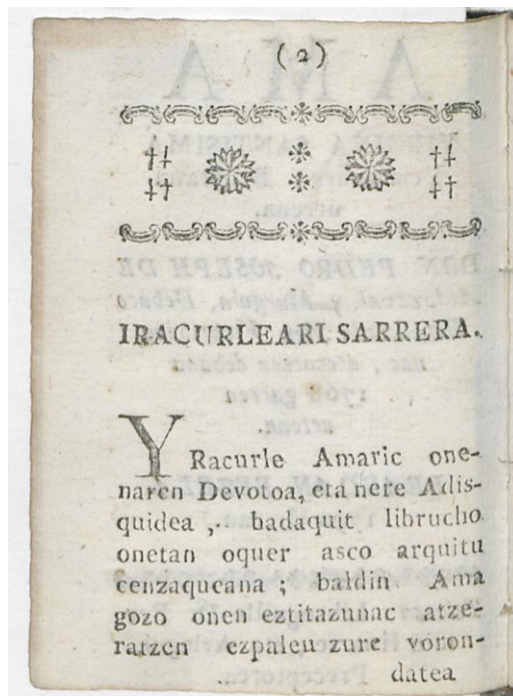
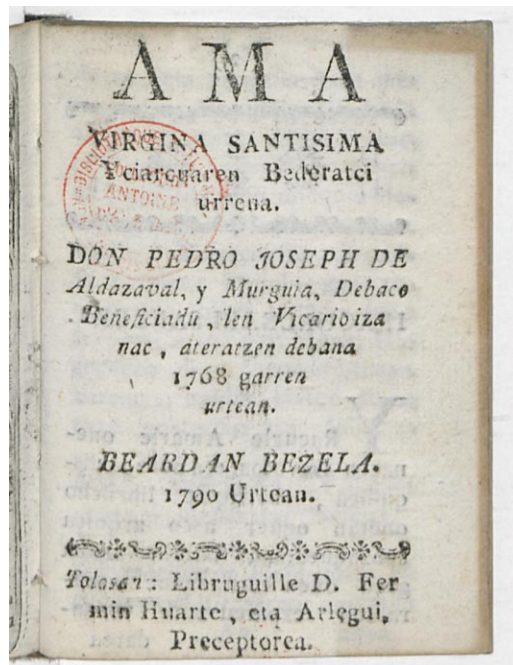

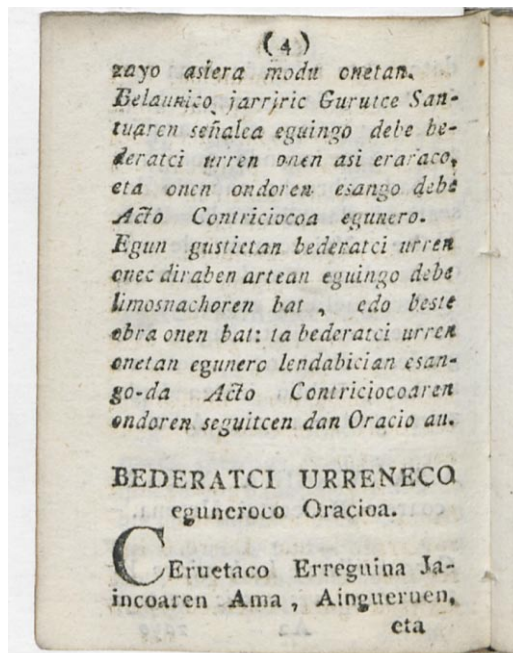
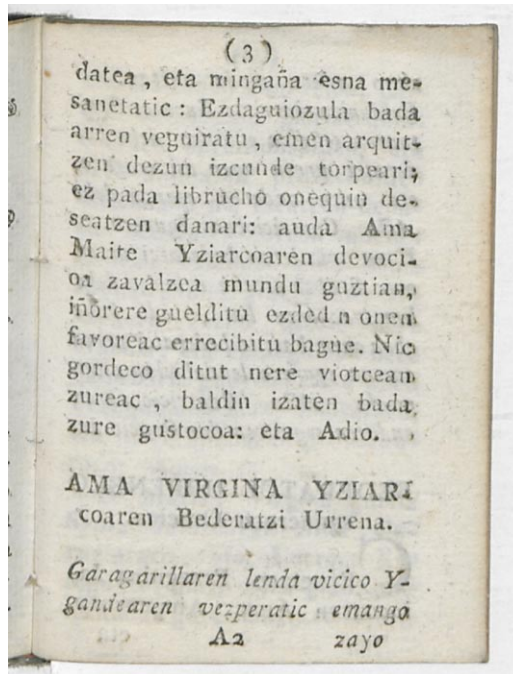
Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

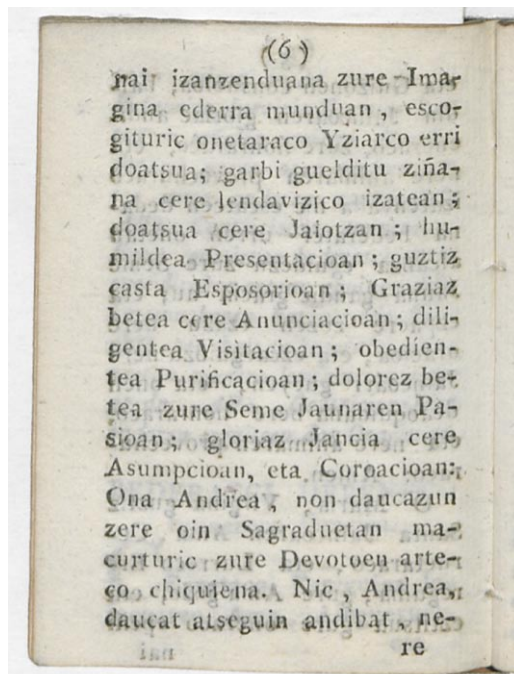
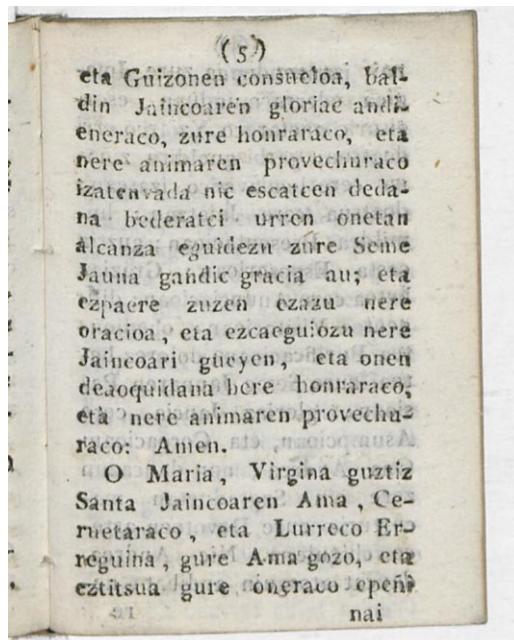

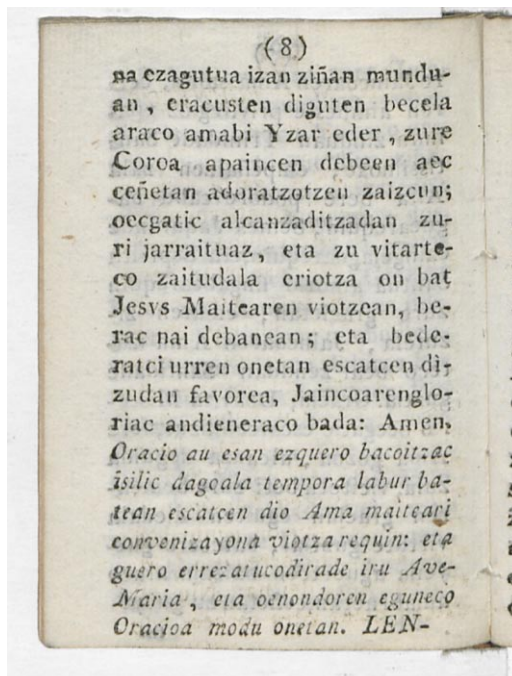
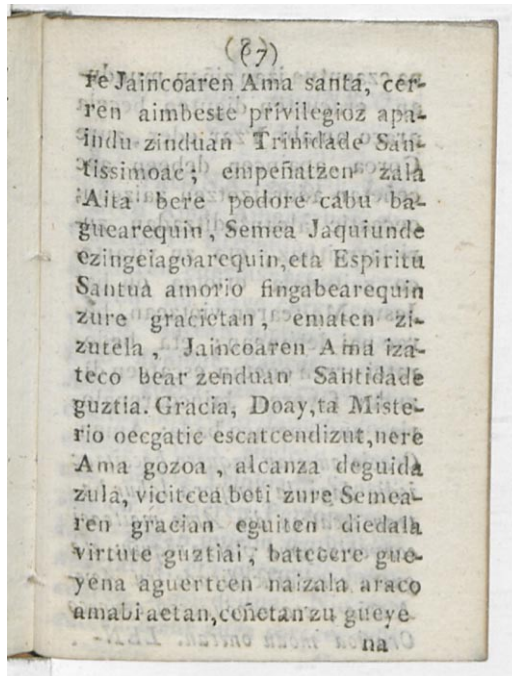

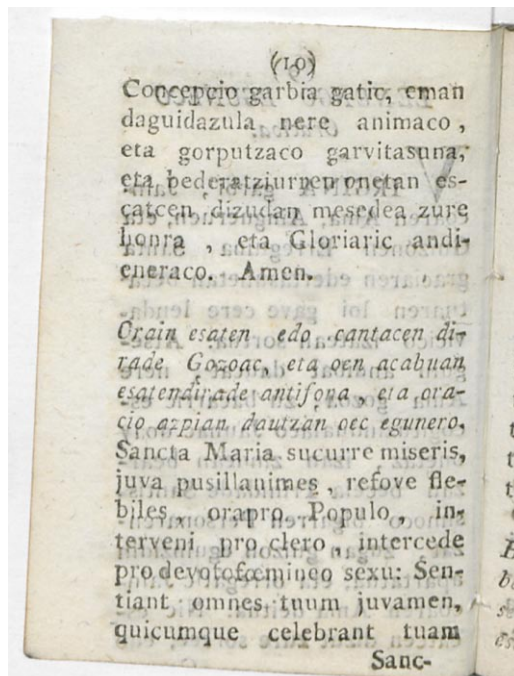
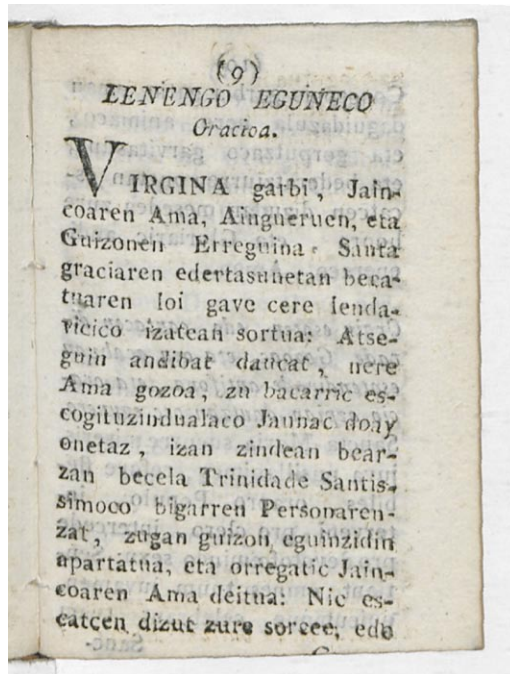

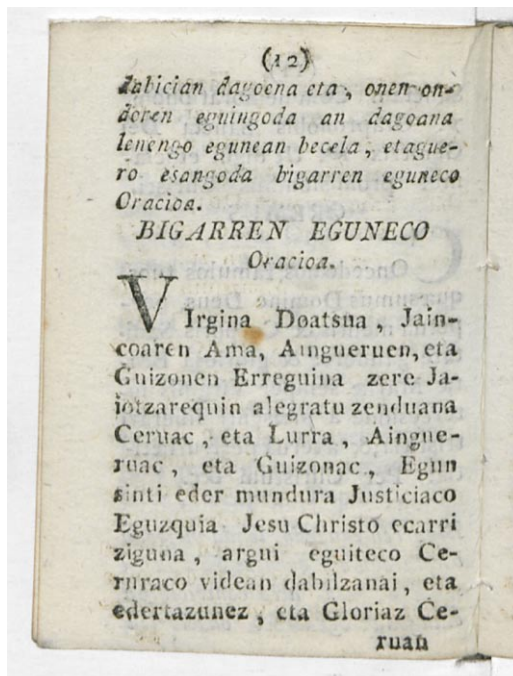
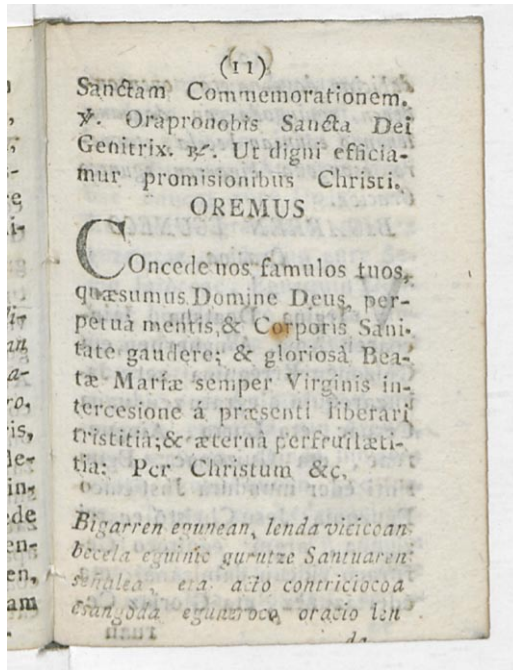

(13)

ruan Janziceco Jaunaren vorondatea eguiten vizi, eta beren eriotzan justu arquitezen diranac: Atsegin andibat daucat zure Doly, eta Edertazun graciazco oriczaz guztiezaz, ceñaquin zure Seme Jaincoac, Eguzquin Divinoac becela cere jayoza janci zinduan. Eta escatcendizut zure zori oueco jayotza orregatic nere Animarenczat graciazco etorrera ain arguia, eta segurua, ceinda inolzere erori eznaitequean peccaturren loyan, eta bederatci urren ouetan escatzen deda mesedea conveni bada zure Loura, eta gloriatic andie-

ne

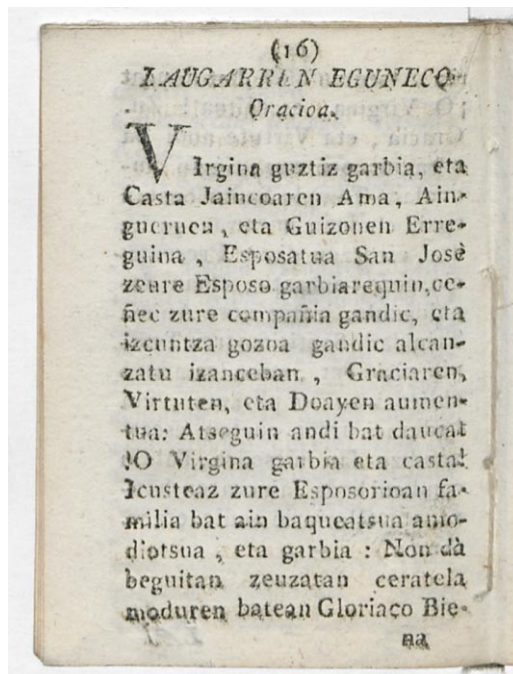
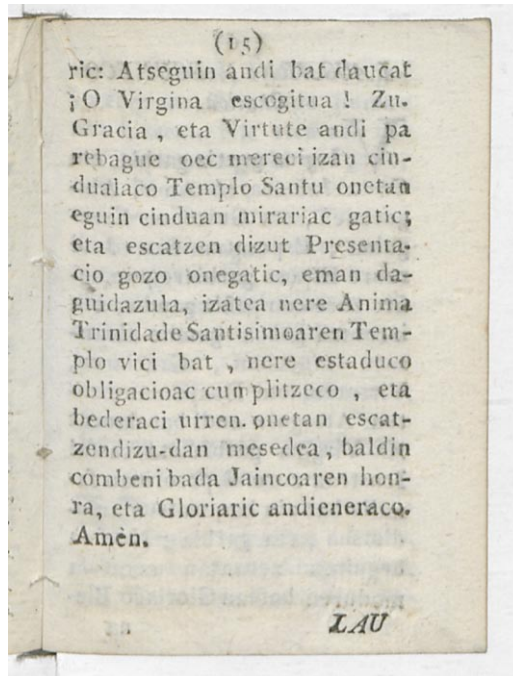
(14)

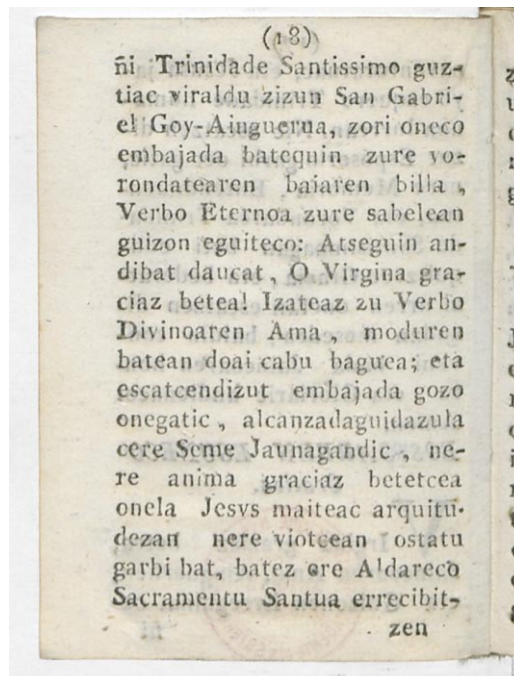
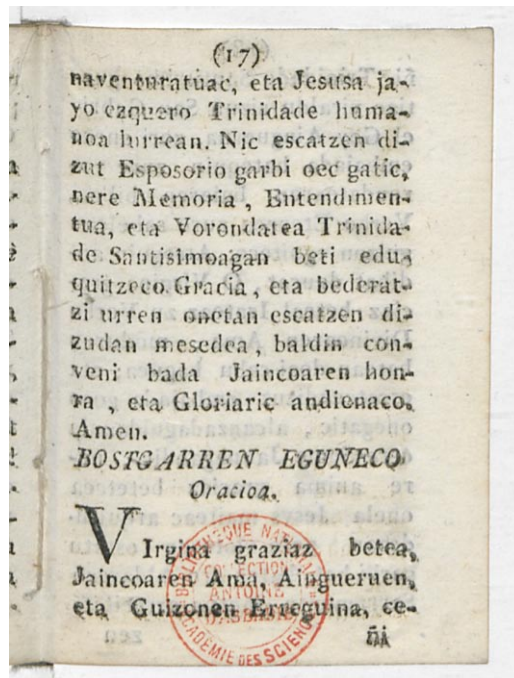
neraco: Amen.

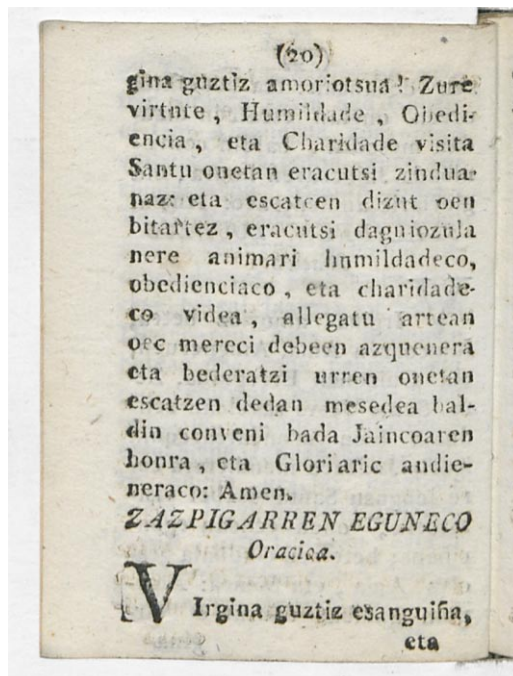
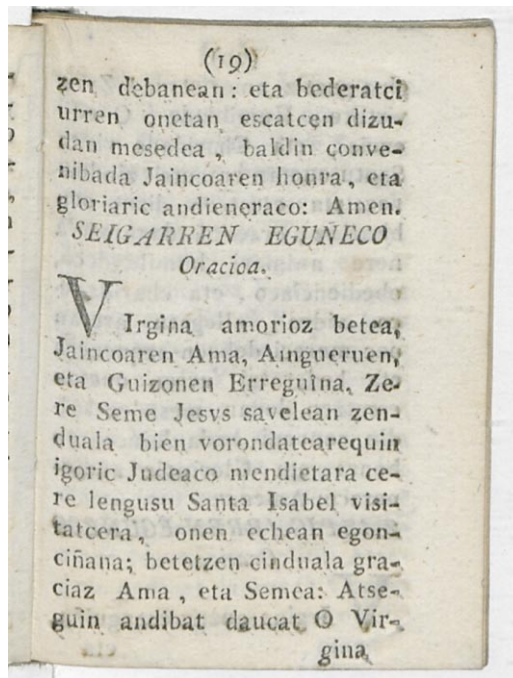
Gañeroncean lenengo egunean becela.

IAUGARREN EGUNECO
Oraticia.

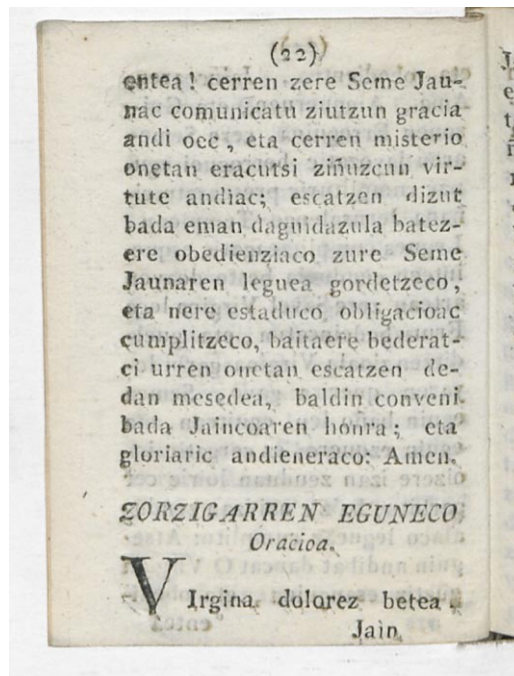
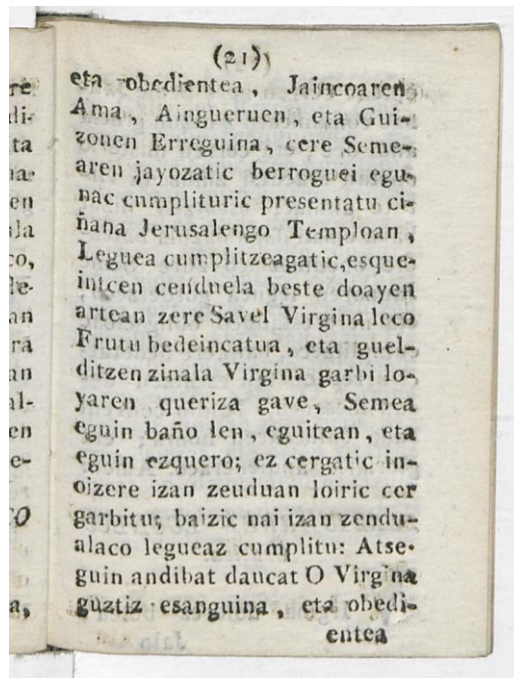
Virgin escogitua, Jaincoaren Ama, Aingueruen, eta Guizonen Erregina, Jerusalem Temple Santuan iru urteco edade gaztearcquin presentatua, Eche Santu ouetan cere virtuteaquin eracusten cimela, icusten cinduen guztiai vizi modu Jaincozcoa guero, zure Semearen etorreran seruitu zezaten Graciaco Templetan exemplozat, beren vizitzac Jaunari Consagraturic:

(23)

Jaincoaren Ama, Aingueruen,
 eta Guizonen Erreguina, cons-
 tancia andibatequin egon zi-
 nana zere Semearen gurutzea-
 ren oñean munduaren reden-
 cioo obra andi ura eguin ze-
 banean, penaz, eta dolorez
 zere viotza urtutzen cizatzula;
 bana orregatire ere artutzen
 guinduzula zure Semezat cere
 dizipulu amatuaren personan;
 Erruquitzen naiz, O Virgina
 dolorez jancia! zure pena, eta
 min oriezaz, eta orien vitartez
 ezcatcen, dizut, artu nazazula
 zere, eta zure devocioan beti
 izateco; Seme, eta mendeco-
 zat, eta eman daguidazula
 gracia cere mendetic ez irte-
 teco

(24)

teco, baitaere bederatzi urren
 onetan escatcen dizudan me-
 ssedea, baldin conveni bada
 Jaincoaren honra, eta gloria
 ric andieneraco: Amen.

BEDERATZIGARREN
Eguneco Oracioa.

Virgina gloriáz beteá ;
 Jaincoaren Ama, Aingueruen,
 eta Guizonen Erreguina, ce-
 saren eriotza izanzan eriotza
 amoriozco bat, egaca cerura
 igotzeco Aingueruen, eta Se-
 rafinen compañian, viürcen zi-
 nala irugarren egunean Ce-
 rutie lurrera Aingueru asco-
 ren compañian, sartutzeco
 berriro anima gloriosoá cere
 gor

(25)

gorpuz eder artan, eta igot-
 zeco Cerura gorpuz, eta ani-
 ma lagun oequin guztioquin
 gloriaco cortera, non arquit-
 zen zere Semearen alde escu-
 yan Bienaventuratu guztia
 baño gloria andiagorequin
 eternidade bateraco. Arsequin
 andibat baucat, O Virginea
 gloriar, bete! Zure eriotza
 gozoaz, zure Ceruraco igocr-
 gloriosoaz, eta gloriaco coro-
 acio estimatuz; eta escatcen
 dizut iru zori dichoso oca vi-
 tartezen ere eriotzaco zori ona
 zure mendean; baita ere be-
 deratzi urren onetan deseat-
 zen dedan mesedea baldin con-
 veni bada Jaincoaren honra ta
 gloriaric andieneraco : Amen.

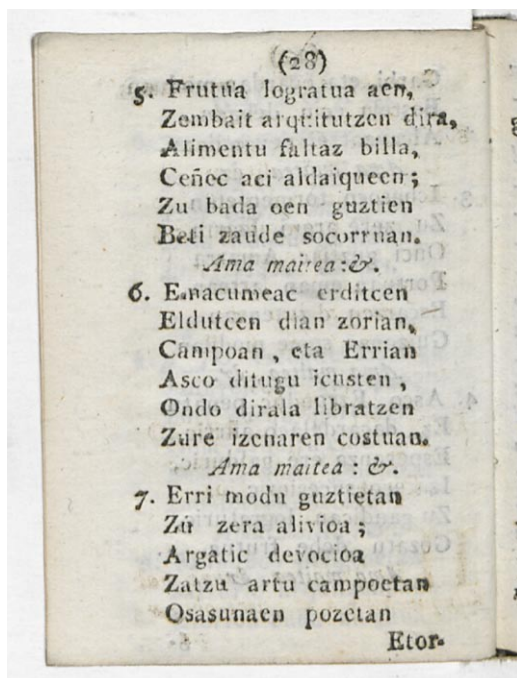
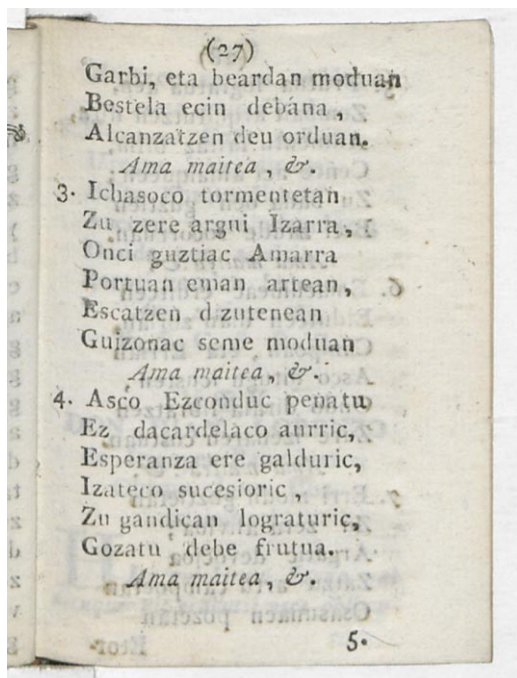
(26)

GOZOAC.

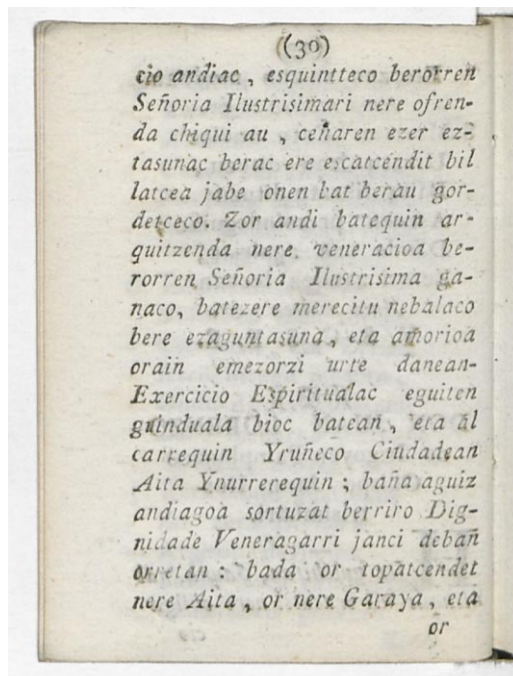
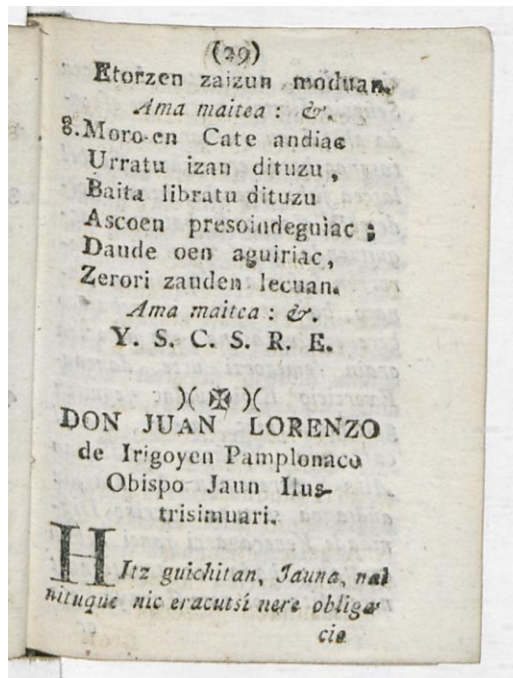
Virginea Iciarcoa
 Yzar ederra munduan,
 Ama maitea gu gatic
 Erreguezazu Ceruan.

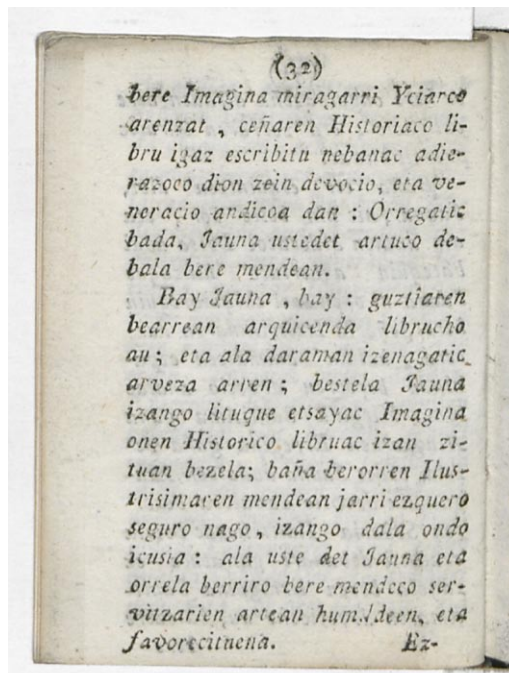
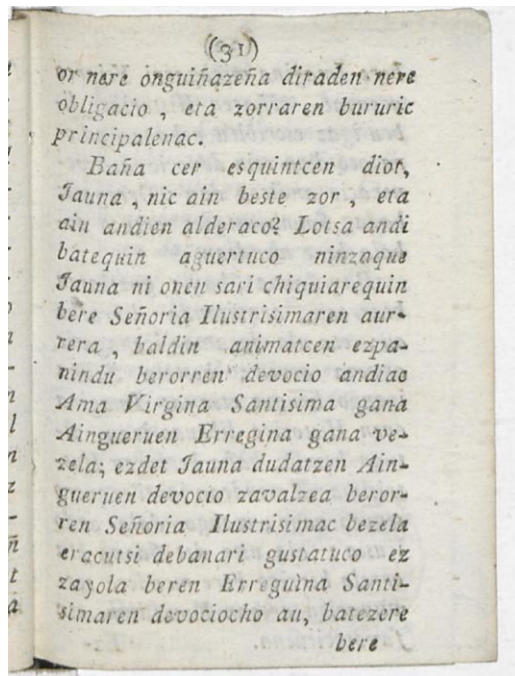
1. **Z**U escogitu zinduan
 Jaunyoicoac amatzat,
 Zori onean guretzat
 Dña arquite cinduan;
 Bestela lotu guinduan
 Luciferren becatuan.
 Ama maitea,

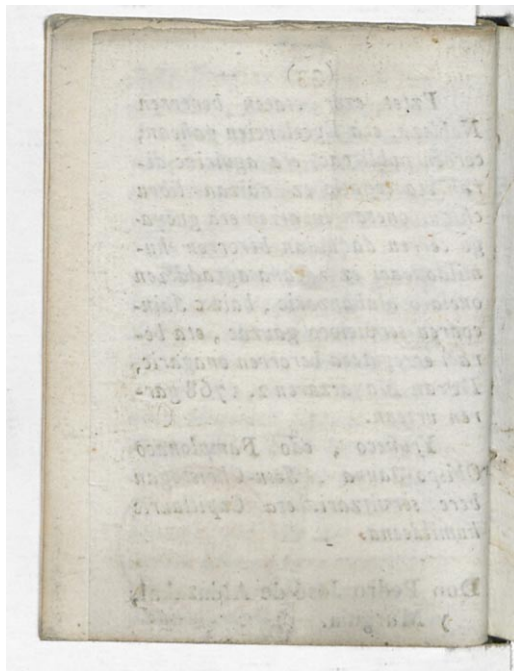
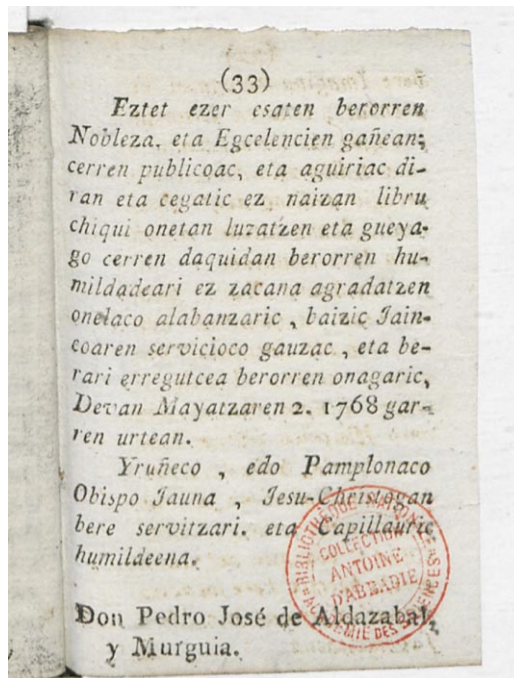
2. Munduco peligroetan
 Sarturic arquitezandana
 Ertorten bada zu gana
 Gar

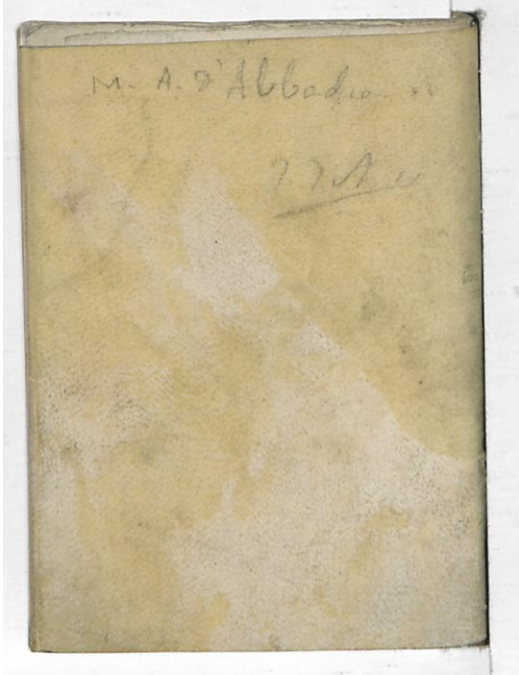

IV. eranskina. Gorostegiren edizioaren faksimilea (*Euskal Erria*, 1884)

AMA BIRJINA EZIAR-KOAREN

BEDERATZIURRENA.

Garagar iltaren lendabiziko Igandearen bezperatik emango zayo asiera modu onetan.

Belauniko jarririk, Gurutze Santuaren señalca egingo due bederatziumren onen astierarako, eta onen ondoren esango due Akto Kontriziokoa egunero.

Egun gustielan bederatziumren onek dirauen artean, egingo due linosnachoren bat, edo beste obra onen bat: la bederatziumren onetan egunero lendabizian esango da Akto Kontriziokoaren ondoren seiyulzen dan Orazio au.

BEDERATZIURRENAREN EGUNOROKO

ORAZIOA.

Zeruetako Erregiña, Jaungoikoaren Ama, Aingeruen eta gizonen konsueloa; baldin Jainkoaren gloriarik andienetako, zure onrarako eta nere animaren probechurako bada, nik eskatzen dedana bederatziumren onetan, alkanta egindazu zure Seme Jaunagandik grazi au; eta bestela, zuzen ezazu nere orazioa, eta eska egiozu nere Jaunari geyen eta onen dagokidana, bere onrarako, eta nere animaren onerako. Amen.

20 Agosto 84.

Tomo XI.—Núm 148.

¡O María, Birjiña guztiz Santa, Jaungoikoaren Ama, zeruetako eta lurreko Erregiñal Gure Ama gozo eta eztsua, zure Imajiña gure onerako ipiñi nai izan zenduana munduan, auturik onetarako Iziar-ko erri doatsua; zure lendabiziko izatean pekañubage sortua; doatsua zere Jayotzan; umilla Presentazioan; guztiz garbia beti; Graziaz betea zere Anunziazioan; arretazkoa Bisitazioan; obedientea Purifikatzean; Dolorez betea zure Jesus Jaunaren Pasioan; Gloriaz janzia zere Zeruratzean, eta Koroazioan. Ona, Andrea, non daukazu zere on sagraduetan auspez jarririk, zure debitoen arteko chikiena. Nik dankat atsegiñ andi bat, nere Jaungoikoaren Ama santa; zerren ainbeste mesederekiñ apaindu zinduan Irutasun chit Santuak; enpeñatzen zala Aita here indar kabu-bagearekin, Semea Jakiun.le ezin geyagorekin, eta Espiritu Santua amorio azkenbagearekin zure grazietan; ematen zizuela, Jaungoikoarekin Ama izateko bear zenduan Santufasun guztia. Grazia, doai, ta misterio oekgatik eskatzen dizut, nere Ama gozoa, alkanza degidazula, bizitzea beti zure Semearen grazian, segitzen diedala hirtute guztiai, batez ere geyena ezagutua izan ziñan munduan, erakusten diguten bezela arako ama'i izar eder, zure koroa apaintzen duten aek, zeñetan adorazotzen zaizkan; alkanza ditzadan oekgatik, zuri jarraituaz, eta zu bitarteko zaitudala, eriotza on bat, Jesus maitearen Biotzean, berak nai duanean; eta bederatziurren onetan eskatzen dizudan mesedea, Jaungoikoaren gloriarik andienerako bada. Amen.

Orazio au esan ezkeru bakoitzak isilik dagoala denpora labur batean, eskatzen dio Ama maiteari konbent zayona biotzarekin: eta gero errezatuko dira iru Abe Maria, eta oen ondoren eguneko Orazioa, modu onetan.

LENENGO EGUNEKO

ORAZIOA.

Birjiña garbi, Jaungoikoaren Ama, Aingeruen eta gizonen Erregiña Santa, graziaren edertasunetan bekatuaren loi-gabe zere lendabiziko izatean sortua. Atsegiñ andi bat daukat, nere Ama gozoa, zu bakarrik autu zindualako Jaunak doay onekiñ, izan zindezen bear bezelakoa Irutasun chit Santuko bigarren personarentzat, zugañ gizon egin zedin berezia, eta orregatik Jaungoikoaren Ama deitua: nik eskatzen dizut zure Sortze edo Konzepzio garbiagatik, eman dagidazula nere animako, eta gorputzeko garbitasuna, eta bederatziurren onetan eskatzen dizudan mesedea, zure onra, eta gloriarik andienerako. Amen.

Orañ esaten edo kantatzen dirala Gozo-kantak, eta oen akaberan esaten diran antifona, eta orazio azpian dauden oek egunero.

Sancta María, succurre miseris, juva pusillanimes, refève flebiles, ora pro populo, interveni pro clero, intercede pro devoto famineo sexu: sentiant omnes tuum juvamen, quicumque celebrant tuam sanctam commemorationem.

ŷ Ora pro nobis, Sancta Dei genitrix.

ŕ Ut digni efficiamur promissionibus Christi.

OREMUS.

Concede nos famulos tuos, quæsumus, Domine Deus, perpetua mentis, et corporis sanitate gaudere; et gloriosa Beatæ Mariæ semper Virginis intercessione á præsentí liberari tristitia, et æterna perfrui lætitia. Per Christum &.

Bigarren egunean, lendabizikoan bezela, egiñik gurutze santuarien seiñalea, eta Akto kontriziozkoa, esango da lendabiziko dagoan egunero orazioa, eta onen ondoren egingo da an dagoana, letengo egunean bezela, eta gero esango da bigarren eguneko orazioa.

BIGARREN EGUNEKO

ORAZIOA.

Birjiña doatsua, Jaungoikoaren Ama, Aingeruen eta gizonen Errejiña, zure Jaiotzarekin zeruak eta lurra, Aingeruak eta gizonak, poztu zinduana; Egun senti eder, Justiziako Eguzki, Jesukristo mundura ekarri ziguzuna, argi egiteko zerurako bidean dabiltzanai, eta edertasunez, eta gloriã zeruan janzintzeko, Jaunaren borondatea eziten bizita, beron eriotzan justu arkintzen diranak. Atsegin andi bat daukat zure doay, eta edertasun graziãzko oriez guziãz zeñakkin zure Semeak eguzki Jaungoikozkoak bezela, jayotzan janzi zinduan. Eta eskatzen dizut zure zorioneko jayotza orregatik, nere animarentzat graziarako etorrera añ argia, eta segurua, zeñ da iñoiz ere erori eznaitekean pekatuaren loyan, eta bederatzurren onetan eskatzen dedan mesedea, konbeni bada, zure onra eta gloriãrik andienarako. Amen.

Gañerouzean lengo egunetan bezela.

IRUGARREN EGUNEKO

ORAZIOA.

Birjiña autua, Jaungoikoaren Ama, Aingeruen eta gizonen Erregiña, Jerusalengo Eliza Santuan iru urteko aurohoa ziñalarik agertua, eche santu artan zere birtuteakiñ erakustēn ziezula, ikusten zinduen guztiai, bizimodu Jaungoikozkoa, gero zure Semearen etorreran serbitu zezaten graziako Elizetan ejenplotzat, beren bizitzak Jaunari konsagraturik. Atsegin andi bat daukat ¡O Birjiña autua! Zuk grazia, eta birtute andi parebage oek merezi izanaz, Eliza Santu artan egiñ zinduan mirariakgatik; eta eskatzen dizut Presentatze gozo argatik, eman degidazula, izatea nere anima Irutasun chit Santuaren Eliza bizi bat, nere bizimoduko obligazioak kumplitzeko; eta bederatziurren onetan eskatzen dizudan mesedea, baldin konbeni bada, Jaungoikoaren onra, eta Gloriarik andienerako. Amen.

LAUGARREN EGUNEKO

ORAZIOA.

Birjiña guztiz garbia, Jaungoikoaren Ama, Aingeruen eta gizonen Erregiña, San Jose zure Esposo garbiarekin esposatua, zeñak zurekiñ bizitzetik eta zure izkuntza gozotik irichi izan zuan grazia-
ren, birtuteen eta doayen goitzea: atsegin andi bat daukat ¡O Birjiña garbia! Ikusteaz zure alkarganatzetik, famili bat añ baquetsua, amodiotsua eta garbia: non da iduritzen zitzadan, zeratela moJuren batean gloriako doatsuak, eta Jesus jayo ezkeru, gizezko Irutasun bat lurrean. Nik eskatzen dizut Esposatza garbi oekgatik nere oroimen, adimentu eta borondatea, Irutasun chit Santuagan beti idukitzeko grazia, eta bederatziurren onetan eskatzen dizudan mesedea, baldin konbeni bada, Jaungoikoaren onra, eta gloriarik andienerako. Amen.

BOSTGARREN EGUNERAKO

ORAZIOA.

Birjiña graziaz betea, Jaungoikoaren Ama, Aingeruen eta gizonen Erregiña, zeñi Irutasun chit Santu guziak bialdu zizun San Gabriel Goy-añgerua, zorioneko bialkinde arekin zure borondatea-

ren haimenaren bila, Jaungoikoaren Semea zure sabelean gizon egiteko. Atsegiñ andi bat daukat ¡O Birjiña graziaz bete! izateaz zu Jaungoikoaren Semearen Ama, ta moduren batean doaietan kabugabea; eta eskatzen dizut bialkinde gozo onegatik, irichi degidazula zere Seme Jaunagandik, nere anima graziaz betetzea; onela Jesus maiteak arkitu dezan nere biotzean ostatu garbi bat, batez ere Alda-reko Sakramentu Santua artzen duanean; eta bederatziurren onetan eskatzen dizudan mesedea, baldin konbeni bada, Jaungoikoaren onra, eta gloriarik andienerako. Amen.

SEIGARREN EGUNeko

ORAZIOA.

Birjiña amorioz bete, Jaungoikoaren Ama, Aingeruen eta gizonen Erregiña; zere Seme Jesus sabelean zenduala bion borondatearekin igorik Judeako mendietara, zere lengusu Santa Isabel bisitatzera, onen echean egon ziñana; betetzen ziñuzela graziaz amasemeak. Atsegiñ andi bat daukat ¡O Birjiña guztiz amariotsua! bisita santu onetan erakutsi zinduan zure bertuteaz; nola diran humiltasuna, obediencia eta karidadea; eta eskatzen dizut oen bitartez, erakutsi degiozula nere animari umiltasuneko, obediencia, eta karidadeko bidea, irichi artean oek merezi duten azkenera; eta bederatziurren onetan eskatzen dedan mesedea, baldin konbeni bada, Jaungoikoaren onra, eta gloriarik andienerako. Amen.

ZAZPIGARREN EGUNeko

ORAZIOA.

Birjiña guztiz esangiña eta obediente, Jaungoikoaren Ama, Aingeru eta gizonen Erregiña; zere Semearen jayotzatik berrogei egunak kunpliturik, agertu ziñana Jerusalengo Elizan, legea kunplitzeagatik; eskintzen zenduela beste doayen artean zere Birjiñ sabeleko Frutu bedeinkatua, eta gelditzen ziñala Birjiña garbi, loyaren keriza-gabe, Semea egiñ baño len, egitean, eta egin ezkerro; ez zerren iñoiz-ere izan zenduan loirik-ezer garbi-bearrik; baizik zerren egin nai izan zenduan legeak agintzen zuana. Atsegiñ andi bat daukat ¡O Birjiña guztiz esangiña eta obedienteal zerren zere Seme Jaunak eman zizkitzun grazi andi oek, eta zerren misterio onetan erakutsi ziñuzkun birtute andiak. Eskatzen dizut bada, eman degidazula batez ere, obediencia bertutea, zure Seme Jaunaren

legea gordetzeko, eta nere bizimoduko obligazioak kunplitzeko; baita-ere bederatziturren onetan eskatzen dedan mesedea, baldin konbeni bada, Jaungoikoaren onra eta gloriarik andienerako. Amen.

ZORTZIGARREN EGUNeko

ORAZIOA.

Birjiña dolorez betea, Jaungoikoaren Ama, Aingeruen eta gizonen Erregiña; zure Semearen gurutzepean iraupen sendo andi batekiñ egon ziñana, munduaren erospen edo Redenzioko obra andi ura egiñ zuanean, penaz eta dolorez zere biotza urtutzen zitazula; baña ala ere, artutzen ginduzula zure semetzat zere diszipulu amatuaren personan. Errukitzen naiz ¡O Birjiña dolorez betea! zure pena eta miñ oriezaz; eta orien bitartez eskatzen dizut, artu nazazula zere seme eta mendekotzat, eta zure debozioan beti izateko; eta eman degidazula grazia, zere mendetik ez irteteko, baita ere bederatziturren onetan eskatzen dizudan mesedea, baldin konbeni bada, Jaungoikoaren onra, eta gloria andienerako. Amen.

BEDERATZIGARREN EGUNeko

ORAZIOA.

Birjiña gloriáz betea; Jaungoikoaren Ama, Aingeruen eta gizonen Erregiña; zeñaren eriotza izan zan eriotza amorezko bat, egaka zerura igotzeko Aingeru eta Serafiñakiñ batean, biurtzen ziñala irugarren egunean zerutik lurrera. Aingeru askorekin batean, sartutzeko herriro anima gloriosoa zere gorputz eder artan, eta igotzeko zerura gorputz eta animaz zerutar guztiakiñ gloriara; non arkitzen zeran zere Semearen eskuyaldean, zorioneko guztiak baño gloria andigoarekiñ betikotasun guzirako. Atsegiñ andi bat daukat, ¡O Birjiña gloriáz betea! Zure eriotza gozoaz, zure Zerurako-igoera gloriosoaz, eta gloriako koroatze goiorretzaz; eta eskatzen dizut, iru zorion oen bitartez, nere eriotzako zoriona zure mendean; baita ere bederatziturren onetan deseatzten dedan mesedea, baldin konbeni bada, Jaungoikoaren onra eta gloriarik andienerako. Amen.

FRANCISCO M.ª GOROSTEGUI.

(*Aurrandetukoda.*)

ANUARIO DEL SEMINARIO DE FILOLOGÍA VASCA

"JULIO DE URQUIJO"

International Journal of Basque Linguistics and Philology

ASJU LIII (1/2), 2019 [2021]

AURKIBIDEA / SUMMARY / ÍNDICE

ANTÓN UGARTE MUÑOZ, LUIS MICHELENA (KOLDO MITXELENA) y la creación del Seminario de Filología Vasca «Julio de Urquijo» (1947-1956) / <i>Luis Michelena (Koldo Mitxelena) and the founding of the «Julio de Urquijo» Basque Philology Seminar (1947-1956)</i>	1
MIREN IBARLUZEA SANTISTEBAN, Itzulpengintzaren errepresentazioa azken 60 urteotako euskal literaturaren historiografietan / <i>Representation of translation in literary historiographies during the last 60 years</i>	39
JOSE IGNACIO HUALDE, ANDER BERISTAIN, ANE ICARDO ISASA, JENNIFER ZHANG, Hitzbukaerako herskariak: kontsonante talkak / <i>Word-final plosives: Consonant clashes</i> . . .	83
SERGIO ROBLES-PUENTE, El euskera como lengua de ritmo intermedio en el continuo isosilábico-isomoraico: una comparación con el español y el japonés / <i>Basque as a language with intermediate rhythm in the isosyllabic-isomoraic continuum: A comparison with Spanish and Japanese</i>	107
OLATZ LETURIAGA ANGOITIA, Gipuzkoako osagarri pluraldun adizki triperzonalen erroez / <i>On the roots of Gipuzkoan tripersonal verbal forms with plural object</i>	127
NAIA EGUSKIZA, IÑAKI GAMINDE, AITOR IGLESIAS, Hizkuntza aldakortasunaz eta barietateen sailkapenez: aspektu ez-perfektuaren bariazioa Igorreko euskaran / <i>Linguistic variation and variety classification: Variation of the imperfective aspect in Igorre Basque</i> . .	163
MIKEL MARTÍNEZ ARETA, Euskararen lerrokadura ergatiboaren sorreraz / <i>On the rise of the ergative alignment of Basque</i>	183
URTZI REGUERO-UGARTE, XVIII. mendeko dotrina argitaragabe bat: aurkezpena eta edizioa / <i>An unprinted doctrine of the 18th century: Presentation and edition</i>	225
ENEKO ZULOAGA, Pedro José Aldazabalen euskal testuak: edizioa eta filologia-gaiak / <i>The Basque texts by Pedro José Aldazabal: Edition and philological issues</i>	361
Hilberria / Necrológica / Obituary	
MIREN LOURDES OÑEDERRA, <i>In memoriam</i> David Stampe (1938-2020)	447
Kutixiak / Varia	
LUIS MICHELENA (KOLDO MITXELENA), <i>Apodaka</i> . English translation and notes by JOSE IGNACIO HUALDE	453